

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روزنامه‌نگاری سایبر
مجموعه مقالات
حمید ضیایی پرور

چاپ و صحافی: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
صفحه‌آرا و نسخه‌پرداز: فاطمه آجرلو
تهران: ۱۳۸۵

نشانی: پونک، انتهای بزرگراه اشرفی اصفهانی، انتهای سیمون بولیوار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ساختمان علوم انسانی ، طبقه چهارم، سایت دانشگاه، مرکز مطالعات سایبر ژورنالیسم.

تلفن: ۰۹۱۲۳۴۴۵۴۱۱
۰۹۹۸۰۹۶۶۸
ایمیل: info@ertebatat.net
سایت اینترنتی: www.ertebatat.net
قیمت: ۲۰۰۰ تومان

روزنامه‌نگاری سایبر

مجموعه مقالات

حمید ضیایی پرور

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	سایبر ژورنالیسم از نگاه ۷ صاحب نظر ایرانی (حاجی محمد احمدی) ..
۳۱	اتاق خبر آنلاین (عطاء الله ابطحی) ..
۴۹	موقعیت روزنامه‌نگاری آنلاین در کشورهای اروپایی (پوران جلال زادی) ..
۵۵	دانش نامه اینترنتی ویکی پدیا (پریسا پیرایش) ..
۷۳	تاریخچه ۵ سال وبلاگ ایرانی - فارسی (شادی ضابط) ..
۸۷	اینترنت: فضای عمومی سیاسی (احمد یحیایی ایله‌ای) ..
۱۰۳	نظریه‌های تاثیرات رسانه‌ها بر سیاست خارجی (محمد سلطانی فر) ..
۱۱۳	ایران و تصاویر ماهواره‌ای گوگل (حمید ضیایی پرور) ..
۱۲۹	سایبر تروریسم (حمید ضیایی پرور) ..
۱۴۹	بررسی استند جهانی سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات (بی بی سادات اسماعیلی) ...
۱۸۱	افق آموزش روزنامه‌نگاری؛ رو به فراترها (رها خرازی) ..

مقدمه

کتاب حاضر دومین مجموعه از کتابهای روزنامه‌نگاری سایبر است که توسط مرکز مطالعات سایبر ژورنالیسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات منتشر می‌شود. با وجودی که مباحث مرتبط با انواع جدید روزنامه‌نگاری در جهان در دانشگاهها و مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی مختلف با حدت و شدت جریان دارد متأسفانه محافل علمی و آکادمیک ارتباطات در ایران به این موضوع کم توجه بوده و هیچ تلاشی در جهت شناخت این پدیده یا علم صورت نمی‌گیرد، به همین جهت ادبیات روزنامه‌نگاری سایبر در ایران بسیار فقیر است و کمتر محقق یا پژوهشگری تمایل به ورود به این عرصه را دارد، مرکز مطالعات سایبر ژورنالیسم دانشگاه آزاد اسلامی به عنوان تنها مرکز تخصصی و مطالعاتی ایران که بر موضوع روزنامه‌نگاری سایبر متمرکز شده است یکی از مهمترین ماموریتها و وظایف خود را تالیف و تدوین متون مرتبط با این موضوع قرار داده است، تشویق، سفارش مقاله و جمع آوری آثار اساتید و متخصصان این رشته در زمینه موضوعات روزنامه نگاری سایبر در تمام ابعاد آن، از جمله فعالیتهای این مرکز بوده که تا کنون منجر به انتشار ۲ جلد کتاب، ۵ نشست تخصصی و علمی، راهاندازی ۲ وب سایت اینترنتی و تشکیل اولین بانک جامع سایبر ژورنالیسم در ایران شده است.

کتاب حاضر در واقع دومین کتاب از مجموعه مقالات سایبر ژورنالیسم است که تقديم علاقمندان این رشته می‌شود. در این کتاب ۱۰ مقاله و یک گزارش گنجانده شده است، دو مقاله ویژه در این کتاب به دو دانشجوی ایرانی مقیم فرانسه و سوئد سفارش داده شده است و این تعامل بین المللی می‌تواند در راه توسعه علم و دانش روزنامه‌نگاری سایبر کمک کند.

بدون شک نقایص و نارسایی‌های فراوانی در این مجموعه وجود دارد که مسئولیت همه آنها بر عهده این حقیر می‌باشد، و اگر قوتی در کتاب ملاحظه می‌شود مربوط به نویسنندگان محترم مقالات می‌باشد.

در همینجا از همه شما می‌خواهم با ارایه مقالات ارزشمند خود به غنی‌تر شدن شماره‌های آینده این مجموعه از کتابها بیفزایید.

دی ماه ۱۳۸۵ – حمید ضیایی پرور

سایبر ژورنالیسم از نگاه ۷ صاحب نظر ایرانی

حاجی محمد احمدی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

اشاره

گفتگو با صاحب نظران و استادی رشته ارتباطات درباره موضوع سایبر ژورنالیسم، یکی از روشهای موثر دستیابی به وضعیت موجود در این زمینه است.

گزارشی که در پیش رو دارید چکیده گفتگو با ۷ تن از استادی ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی؛ واحد تهران مرکزی و برخی مراکز آموزش عالی دیگر است. این گفتگوها توسط دانشجویان رشته ارتباطات صورت گرفته و متن آن را جناب آفای حاجی محمد احمدی در اختیار مرکز مطالعات سایبر ژورنالیسم قرار داده است.

استادی مصاحبه شونده و دانشجویان مصاحبه کننده بدین ترتیب هستند:

- ۱- دکتر نوشین آقاجانی - مصاحبه توسط رویا برادران، زهرا کهتری
- ۲- دکتر سید وحید عقیلی - مصاحبه توسط طبیه عادلیان، عطیه بزدانیان
- ۳- مهناز رونقی - مصاحبه توسط مجتبی قربانی
- ۴- دکتر مظاہری - مصاحبه توسط آزاده شاهوارقی، راحیل شیرزادگان
- ۵- دکتر غلامرضا آذری - مصاحبه توسط نعمت الله علی زاده
- ۶- دکتر نسیم مجیدی قهرومدی - مصاحبه توسط منظر حسینی، مهناز آجانلو
- ۷- حمید خیابی پرور - مصاحبه توسط مریم روغنی

تعاملی و دوسویه

سرکار خانم دکتر نوشین آقاجانی، متولد سال ۱۳۴۶ و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز و از استادی گروه ارتباطات می باشد.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک از چه زمان به عنوان یک فرایند جدید خود را در سطح دنیا نشان داد؟
- بعد از پرتتاب نخستین ماهواره توسط اتحاد جماهیر شوروی سابق در سال ۱۹۵۷ به نام اسپوتنیک به معنی «همسفر»، به دلیل رقابت موجود بین دو ابر قدرت شرق و غرب؛ وزارت دفاع آمریکا، آژانس پروژه‌های پیشرفته پژوهشی به نام «آرپانت» را در سال ۱۹۶۹ تاسیس کرد که به عبارتی می‌توان گفت آرپانت، پایه واساس اینترنت است. به تدریج با تغییرات و پیشرفتهای صورت گرفته، در ۱۹۸۹ محیطی به نام وب به وجود آمد که از آن زمان به بعد، مردم بوسیله کامپیوتر، مودم و یک خط تلفن توانستند وارد شبکه اینترنت یعنی دنیای اطلاعات شوند.

از سوی دیگر؛ محیط وب، جایگاهی برای نوع تازه‌ای از روزنامه‌ها و شکل جدیدی از روزنامه‌نگاری ایجاد کرد. بنابراین، اولین روزنامه الکترونیک در سال ۱۹۹۲ توسط روزنامه شیکاگو تریبیون آمریکا، به نام «شیکاگو آن لاین» روی وب رفت.

- وجود اشتراک و افراق میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی مکتوب در چیست؟

- در روزنامه‌نگاری الکترونیک، زمان و مکان معنایی ندارد و مزهای زمان و مکان از بین رفته است. این گونه روزنامه‌ها همیشه و لحظه به لحظه در معرض دید مخاطبان هستند. بین تولید کننده خبر، مصرف کنندگان و مخاطبان واسطه‌ای وجود ندارد و همیشه به هم دسترسی دارند. ویژگی دیگر روزنامه‌نگاری الکترونیک در این است که این نوع روزنامه‌نگاری دارای تعامل کامل بوده و دو سویه است.

علاوه بر این اطلاعات از سوی روزنامه امتداد می‌یابد و مسیر نیز برای مخاطب باز هست تا اطلاعات خود را به رسانه ارسال نماید.

وجود فرامتن در روزنامه‌نگاری الکترونیک کمک می‌کند تا مخاطب به ادبیات جهانی واژه‌ها از طریق اینترنت دسترسی یابد. کهنگی خبر و آرشیو متون که در روزنامه‌نگاری مکتوب و سنتی وجود دارد، در روزنامه‌نگاری الکترونیک وجود ندارد. متن همیشه حالت پایا دارد و همیشه همه چیز در دسترس است. در این نوع رسانه‌ها از گرافیک متحرک، صدا و تصویر هم استفاده می‌شود و می‌توان علاوه برخواندن خبر، گزارش آن را دید و شنید. روزنامه‌های الکترونیک می‌توانند حتی برای یک نفر هم منتشر شوند یعنی می‌توان آن را اختصاصی نمود.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیر گذاری آن بر مخاطبین چگونه است؟

- به دلیل ویژگی‌هایی که در پرسش قبل در مورد آنها صحبت شد و به این دلیل که مخاطبان امروزی بویژه جوانان حوصله خواندن روزنامه را ندارند و بیشتر با محیط وب و اینترنت سروکار دارند، این نوع روزنامه‌ها می‌توانند از فرصت پیش آمده به خوبی استفاده کنند و تاثیر موردنظر خود را روی مخاطبانشان بگذارند.

- فرصتها و تهدیدهای پیش روی روزنامه‌نگاری الکترونیک در جهان را توضیح دهید؟

- به دلیل افزایش تعداد تولید کنندگان محتوا و مطلب، کسب اطلاعات و ارائه مطالب در این نوع روزنامه‌نگاری راحت‌تر صورت می‌گیرد. در واقع این نوع روزنامه‌نگاری فرصتی را برای همه فراهم می‌آورد تا مطالبشان را به عموم ارائه کنند. آینده در دست این نوع روزنامه‌نگاری می‌باشد. خوانندگان روزنامه‌ها به خصوص در غرب در حال کاهش هستند، و همانطور که ذکر شد جوانان با وب و شبکه بزرگ می‌شوند و به روزنامه‌نگاری سنتی گرایشی ندارند. گسترش بسترها مخابراتی، ماهواره‌ای و ارتباطی، کمکی است برای گسترش و توسعه روزنامه‌نگاری الکترونیک؛ همچنین کاهش فقر نیز می‌تواند به این مساله کمک کند. بیسادی، فقر، نبود و کمبود بسترها و ساختار مناسب ارتباطی در جوامع توسعه یافته و در حال توسعه همه می‌توانند تهدیدی برای این نوع روزنامه‌نگاری باشند.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیک می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- روزنامه‌نگاری سنتی به طور حتم به شکل یک حرفه باقی می‌ماند ولی روزنامه‌نگاران مشغول به کار در این نوع روزنامه‌ها، باید خود را با واقعیت‌های عصر جدیدی که در آن هستند سازگار کنند، به خصوص با شبکه اینترنت. امروزه به وسیله شبکه اینترنت مخاطبان با منابع گوناگون اطلاعاتی مرتبط بوده و به آن دسترسی دارند، بنابراین روزنامه‌های سنتی باید خود را با این واقعیت سازگار کرده و در خود تغییراتی ایجاد کنند.

سرعت انتشار اطلاعات در اینترنت بسیار بالاست، همچنین سایتهاي شخصی گوناگون که در حال حاضر و در آینده با آن مواجه هستیم، همه و همه روزنامه‌نگاری سنتی را تهدید می‌کنند ولی با ایجاد تعديل‌هایی؛ این نوع روزنامه‌نگاری می‌تواند در جامعه باقی بماند، البته به طور حتم از مخاطبان آن کاسته خواهد شد. ولی عده‌ای از مخاطبان فرهیخته و ثروتمند به روزنامه‌های سنتی چاپی و فادر می‌مانند. ممکن است روزنامه‌های الکترونیک بیشتر به سمت تجاری شدن و سودآوری حرکت کنند.

- نسبت جامعه اطلاعاتی ایران در پرداختن به روزنامه‌نگاری الکترونیک در مقایسه با کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- همانطور که ذکر شد در جامعه اطلاعاتی، تولید کنندگان مطلب و محتوا رو به افزایش است و همین مساله می‌تواند دلیل ارتباط روزنامه‌نگاری الکترونیک با جامعه اطلاعاتی باشد. هر دو این مقوله‌ها در زندگی روزمره در شبکه شبکه‌ها یعنی اینترنت محصور شده‌اند. برخی معتقدند که اگر اطلاعات، کالایی است برای حرکت موتور جوامع مدرن، روزنامه‌نگاری الکترونیک همانند روغنی برای چرخش این اطلاعات است.

در هر حال؛ این مساله مهم است که در ایران هنوز جامعه اطلاعاتی مثل جهان پیشرفته نداریم و هنوز در مراحل اولیه هستیم، همچنین روزنامه‌نگاری الکترونیک نیز به همین شکل است. بنابراین، باید در نظر گرفت که هنوز به دلیل مناسب نبودن بسترهای ارتباطی و مخابراتی در ایران و همچنین بالا بودن سطح هزینه‌های مربوطه برای افراد عادی، نمی‌توان آنچه را در ایران موجود است با دیگر کشورهای پیشرفته مقایسه کرد و یا نسبت آنها را تعیین کرد.

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی در ایران با چه محدودیتهايی روبرو است؟

بالا بودن سطح هزینه‌ها، چه در تهیه کامپیوتر و چه هزینه‌های ساعتی اینترنت و هزینه‌های مربوط به زیر ساختهای ارتباطی مناسب برای دسترسی به اینترنت، عدم آشنایی به زبان انگلیسی که زبان غالب شبکه است و دیگر زبانها، همه محدودیتهايی است که برای روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران ایجاد شده است.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیک چه اقداماتی باید انجام داد؟

- آماده ساختن زیر ساختهای ارتباطی مثل فیبر نوری و سیستم‌های بی‌سیم، کاهش هزینه‌ها در تهیه کامپیوتر و تجهیزات دسترسی به اینترنت و هزینه‌های دسترسی به آن، افزایش سطح آگاهی مردم در ارتباط با کار کردن با کامپیوتر و آشنایی آنها با محیط شبکه اینترنت از طریق برگزاری کلاسها و برنامه‌های گوناگون آموزشی از اقداماتی است که باید انجام شود.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جانیفناه است؟

- بیشتر به دلیل آشنایی کم و آگاهی نداشتن در باره اینترنت، محیط آن و همچنین کامپیوتر است که مردم تمایلی به استفاده از این منبع اطلاعاتی ندارند. همچنین همانطور که گفته شد؛ بالا بودن هزینه‌ها در مورد تهیه کامپیوتر، کلاسها مربوطه و ساعات کار با اینترنت همه و همه می‌توانند دلیل این امر باشند.

علاوه بر این به طور معمول در ایران اول تکنولوژی یا فناوری از جهان پیشرفته وارد محیط می‌شود، البته بدون هیچگونه آمادگی، بستر سازی و زیرساخت مناسب، که همین مساله باعث می‌شود استفاده از فناوری وارد شده، بدون ریشه و آگاهی صورت گیرد، سپس رفتارهای در جامعه گسترش یافته و بعد از مدتی برنامه‌های آگاهسازی عموم و ایجاد امکانات استفاده از این فناوری برنامه‌ریزی می‌شود.

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیکی چگونه است؟

- به هر حال، دانشگاه‌ها می‌توانند سطح آگاهی‌ها را بالا برد، راه‌های ارتباطی را مشخص کرده و با فراهم کردن امکانات مناسب به دانشجویان و حتی اساتید، شرایط و چگونگی استفاده بهینه از این فناوری مهم را جهت کسب و اشاعه اطلاعات نشان دهند.

- نقش تعاملی در روزنامه‌نگاری الکترونیک چگونه است؟

- یکی از مسائلی که می‌تواند در روزنامه‌نگاری الکترونیک مورد توجه قرار گیرد، آزادی بیان و تعاملی بودن آن است.

مخاطبان به راحتی می‌توانند به تمام مطالب دسترسی داشته باشند و به راحتی مطالب را نقد و تفسیر کنند. می‌توان بازخورد مناسب را بلا فاصله بدست آورد و همچنین هر فرد می‌تواند آنچه را که در ذهن دارد و به آن معتقد است، بیان کند و دیگران نیز آزاد هستند تا آن را بپذیرند یا نه، و یا اینکه آن را نقد کنند. این تعاملی بودن، مساله بسیار مهمی در روزنامه‌نگاری سایبر بهشمار می‌رود. همچنین و بلاگ‌ها نمونه‌های بسیار جالب و مفیدی در زمینه ارائه نظرها و آرای مردم و کسب بازخورد از مخاطبان می‌تواند باشد.

باید رشته روزنامه‌نگاری الکترونیک در دانشگاه‌ها تدریس شود

دکتر سید وحید عقیلی، ریس دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات است. او دارای لیسانس زبان و ادبیات انگلیسی از دانشگاه شیراز و فوق لیسانس روزنامه‌نگاری از دانشگاه آزاد اسلامی و دکترا ارتباطات از واحد علوم و تحقیقات است. ۱۸ سال سابقه مطبوعاتی، ۱۳ سال سردبیر روزنامه تهران تایمز، مترجم و خبرنگار و ۴ سال سردبیر مجله تخصصی رسانه و ۵ سال مدیر گروه ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی و مدیر کلی دفتر استخدام هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی از سوابق کاری اوست.

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی از چه زمانی به عنوان یک فرآیند جدید خود را در سطح دنیا نشان داد؟
ساز اوایل دهه ۸۰ با توجه به پیشرفت کامپیوتر و اینترنت این ایده مطرح شد که روزنامه بدون کاغذ منتشر شود به این دلیل که، با توجه به اینکه سرعت انتشار اخبار بسیار زیاد است زمینه خوبی می‌تواند باشد که اخبار را به روز و به دقیقه منتشر کند، روزنامه‌نگاری الکترونیک به وجود آمد تا افراد در محل کار، در خانه و در هر جا بدون مراجعه به روزنامه‌فروشی بتوانند از آخرین اخبار و اطلاعات دنیا آگاهی یابند. با توجه به رشد کامپیوتر و اینترنت در ایالات متحده، کانادا و ژاپن، این سه کشور پیش رو این نوع روزنامه‌نگاری هستند. چون تعداد کاربران زیاد بود، به سرعت روزنامه‌های چاپی شروع به راه اندازی خط الکترونیک کردند و همزمان اقدام به این کار شد. در ایران، روزنامه همشهری در سال ۷۷ اولین روزنامه ایرانی بود که نسخه الکترونیک عرضه کرد و الان تمامی روزنامه‌ها دارند.

- چه وجود اشتراک و افتراقی میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی و روزنامه‌نگاری مکتوب وجود دارد؟
از نظر وجود اشتراک؛ در هر دو بحث مخاطب شناسی هست یعنی مخاطب دنبال چه احتیاجاتی و چه اخباری هست.

از نظر وجود افتراق باید گفت افتراق این‌ها بیش از اشتراک است از جمله:

- ۱- نحوه ارائه اخبار، لید، اندازه خبر، تیتر و شکل ارائه خبر در این دو فرق می‌کند و در نسخه الکترونیک باید کوتاه‌تر نوشته شود، همچنین عکس در روزنامه‌نگاری الکترونیک بسیار مهم است.
- ۲- در روزنامه‌نگاری الکترونیک زمان بسیار مهم است. اگر در روزنامه ترتیب انتشار صبح و عصر باشد از امروز تا روز بعد ۱۸ ساعت وقت است، اما در الکترونیک اخبار می‌تواند به دقیقه باشند. کلاخبرنویسی برای روزنامه‌نگاری سنتی و الکترونیک تفاوت دارد.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیرگذاری آن بر مخاطب چگونه است؟

- با عنایت به نظریه رضایتمندی و نیاز، کسی که اخبار و اطلاعات را از روزنامه‌های الکترونیک پیدا می‌کند مایل است در جریان اخباری که خودش پیدا کرده قرار بگیرد. اعتبار منبع در روزنامه‌نگاری الکترونیک بیشتر است، این عقیده بعضی‌هاست و عده‌ای هم معتقدند که نه، تفاوتی ندارد و الکترونیک تاثیر بیشتری بر روی مخاطب دارد.

- چه فرصتها و چه تهدیدهایی پیش روی روزنامه‌نگاری الکترونیکی در جهان می‌باشد؟

- وقتی یک وسیله ارتباطی جدید می‌آید، بر روی قبلی‌ها تاثیر می‌گذارد ولی آن را از بین نمی‌برد و به روند آن کمک می‌کند. مثلاً تلویزیون جای رادیو را نگرفت، یا روزنامه، رادیو را از بین نبرد. ماهواره، تلویزیون را کنار نزد و با وجود اینترنت نیاز به قبلی‌ها از بین نرفت. در اوایل به نظر مرسید که با

آمدن روزنامه‌نگاری الکترونیک، روزنامه‌نگاری سنتی منقرض می‌شود ولی این گونه نشد و دلایل آن به نظر من دو نکته است: ۱- هنوز مردم دوست دارند روزنامه را بخوانند، لمس کنند، باز کنند و عرف خواندن خود را از دست ندهند. ۲- در الکترونیک هم می‌شود خبر را بسیج کرد اما جوامع چون در یک ظرفیت قرار ندارند مقبولیت الکترونیک در جوامع مختلف فرق می‌کند. در کشورهای پیشرفته، روزنامه الکترونیک بیشتر مقبولیت دارد ولی در کشورهای سنتی کمتر. مثلاً در شهر نیویورک به اندازه کل قاره آفریقا از روزنامه الکترونیک استفاده می‌شود.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیکی می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- جواب این سوال بستگی به هر جامعه خاص دارد ولی بعید است که در سال‌های آینده کلاً روزنامه‌نگاری سنتی از بین برود.

- جامعه اطلاعاتی ایران در پرداختن به روزنامه‌نگاری الکترونیک نسبت به کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- ایران در رو آوردن به رسانه‌های جدید در سال‌های گذشته کمی عقب‌تر بوده مثلاً زمانی که در اروپا مطبوعات راه‌اندازی شد ۳۰۰ سال طول کشید تا در ایران هم بیاید، رادیو به ۳۰ سال و در تلویزیون به ۷ و ۸ سال و بعد به ۳ و ۴ سال و در اینترنت به ۱۱ و ۲ سال کاهش یافت. ولی زیر ساختهای لازم در ایران مثل کشورهای پیشرفته نیست. هنوز در ایران کامپیوتر گران است، ولی پیشرفت خوب بوده است. در ایران روزنامه‌نگاری الکترونیک کمتر جایگاه خود را پیدا می‌کند و دلایل آن؛ عدم وجود فرهنگ و سواد کامپیوتر و عدم وجود زیرساختهای لازم است.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران با چه محدودیتهايی روبرو است؟

- محدودیتهاي روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد که به آنها اشاره می‌کنم: ۱- آموزش: این رشته هنوز به عنوان یک رشته تحصیلی تدریس نمی‌شود و آموزش داده نمی‌شود. ۲- متخصصین: متخصصینی که در این رشته و حوزه زیاد کار کرده باشند بسیار کم می‌باشند.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیک چه اقداماتی باید انجام دهد؟

- در اولین مرحله آموزش بسیار مهم است، آموزش به این معنی که در دانشگاه‌ها رشته روزنامه‌نگاری الکترونیک و رشته‌های مربوط به آن باید تدریس شود.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جا نیافتاده است؟

- این طبیعی است که کشورهای مختلف با توجه به سطح فرهنگی و آموزشی برخوردهای مختلفی با یک پدیده جدید داشته باشند. مثلاً در ایران، اینترنت اول با خوبی وارد نشد ولی الان بهتر شده و برای مردم جا افتاده، البته تا حدودی، همینطور ویدئو و ماهواره ولی دیگر طبیعی شده و مردم عوض شده‌اند. چون انسدادی به وجود آمد که روزنامه‌هایی بسته شدند، از سال ۷۹ به بعد به وبلاگ نویسی گرایش بیشتری پیدا کردند، در مورد روزنامه‌کترونیک هم همینطور بود.

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- نقش دانشگاه‌ها یعنی همان نقش آموزش که قبلاً گفته شد. امکانات هست ولی انجام نمی‌شود در ایران باید روزنامه‌نگاری الکترونیک داشته باشیم. دانشگاه علامه، دانشگاه تهران و دانشگاه آزاد اسلامی که روزنامه‌نگاری درس می‌دهند هیچ کدام روزنامه‌نگاری تلویزیونی و الکترونیک تدریس نمی‌کنند، این کار را فقط دانشکده صدا و سیما انجام می‌دهد در صورتی که بقیه هم باید این کار را انجام دهند و روزنامه‌نگاری رادیو و تلویزیونی در آنها تدریس شود.

نقش مخاطبان در سایر ژورنالیسم

خانم مهناز رونقی لیسانس خود را در رشته ارتباطات از دانشگاه علامه طباطبا بی‌گرفته و از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی فوق لیسانس همین رشته را دریافت نموده و هم اکنون عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی و دانشجوی دکترای این رشته می‌باشد. سالهای زیادی کار مطبوعاتی انجام داده، دبیر تحریریه ماهنامه تخصصی ایران فردا بوده است و هم اکنون دبیر علمی ماهنامه تخصصی روابط عمومی می‌باشد.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک از چه زمانی به عنوان یک فرآیند جدید خود را در سطح جهان نشان داد؟

- در جهان ارتباطات از سه جهان ارتباطی یا سه دوره تحول یعنی جهان شفاهی، جهان نوشتاری یا عصر گوتنبرگ «چاپ» و عصر مکلوهان صحبت می‌کنیم، در واقع ما از روزی که وارد عصر ارتباطات الکترونیک و جهان مک لوهان شدیم کم شاهد روزنامه‌نگاری الکترونیک بودیم. در عصر قدیم ما ارتباطاتمان چهره به چهره بوده است، هر چه زمان جلوتر رفته و جهان ارتباطات با تکیه بر ابزارش رشد پیدا کرده است ما وارد عصر بعدی شده ایم کما اینکه وقتی صحبت از گوتنبرگ می‌کنیم ارتباط سینه به سینه ما تبدیل به ارتباط چاپی می‌شود و زمانی که حروف سربی تبدیل به

چاپ افست می‌شود باز روزنامه‌نگاری ما رشد دیگری پیدا می‌کند و امروزه که در دنیای الکترونیک به سر می‌بریم روزنامه‌نگاری الکترونیک وارد فرآیند جدیدی شده است که در این فرآیند، شتاب و زمان حرف نخست را می‌زند.

- وجود اشتراک و افتراق میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی و روزنامه‌نگاری مكتوب چیست؟

- مهمترین وجه اشتراک در فرآیند روزنامه‌نگاری است یعنی در بحث محتوا چه فرآیند الکترونیکی و چه فرآیند روزنامه‌نگاری مكتوب. قبل از هر چیز باید به یاد داشته باشیم نیازمند یک روزنامه‌نگاری هستیم با تمام اصول کار که بر ژورنالیسم حاکم است و در هر دو شکل در واقع ابزار کار است که مشترک است.

باید توجه داشت نقطه افتراق دو روش روزنامه‌نگاری الکترونیکی و مكتوب در شیوه پیام رسانی و در شکل ابزاری آنها می‌باشد.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیرگذاری آن بر مخاطبین چگونه است؟

- روزنامه‌نگاری الکترونیک پاسخی است به نیازهای قرن حاضر، از زمانی که همه چیز با شیوه الکترونیک انجام می‌شود طبیعتاً روزنامه‌نگاری آن هم مستثنی نیست. مخاطبین در عصر حاضر کامپیوتر را مهمترین عنصر ارتباطی می‌دانند. طبیعتاً به دلیل سرعت عمل و وسعت ارتباطی‌ای که این تکنولوژی به انسان می‌دهد گوی سبقت را از دیگر رسانه‌ها و سایر شیوه‌های ژورنالیستی می‌گیرد.

جهان الکترونیک فعلی یا جهان مجازی، زمان، مکان، فاصله و تمام آن چیزی را که قبلاً به عنوان مانع می‌شناختیم از میان برده است و امکان و برد بیشتری را برای مخاطبین ایجاد نموده است.

- فرصتها و تهدیدهای پیش روی روزنامه‌نگاری الکترونیک در جهان را توضیح دهید.

- بعضی از این اصول، اصول کلی و جهانی است اما در این میان بخشی از آن نیز بومی است با توجه به اینکه میزان استفاده و پیشرفت الکترونیکی در کشورهای مختلف متفاوت است این قضیه را در کلیت نمی‌توان بررسی کرد. اما در یک نگاه کلی، مهمترین فرصتی که این رسانه در دنیای امروز ایجاد کرده است تصویری از دهکده جهانی را پیش روی مخاطبین خود ایجاد کرده است. انسانها در هر جای این کره خاکی می‌توانند به راحتی با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و بعد فاصله را از بین ببرند اما مهمترین تهدیدی که روزنامه‌نگاری الکترونیک پیش رو دارد سطحی نگری و دور شدن از محتوای کار ژورنالیستی است که ژورنالیسم الکترونیکی به این حرفه و علم تحمیل کرده است.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیکی می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- اتفاقی که افتاده است نشانگر آن است که به ظاهر روزنامه‌نگاری الکترونیکی جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شده است اما همانطور که گفتم این ظاهر مساله است و روزنامه‌نگاری مکتوب قدرتی دارد که در شیوه مدرن و الکتریکی آن وجود ندارد. روزنامه‌نگاری مکتوب سندیتی دارد که می‌تواند تاریخ را بر خود جاودانه نگه دارد، میزان اعتبار، عملکرد، مستند بودن، تحلیل، تفسیر و توصیفی که در روزنامه‌نگاری مکتوب ما وجود دارد در روزنامه‌نگاری الکترونیکی امکان‌پذیر نیست. مضاف بر اینکه روزنامه‌نگاری الکترونیکی برای همه آدمها و هر قشر سنی و سطح سواد امکان‌پذیر نیست اما در روزنامه‌نگاری مکتوب این فرصت را به همه برای مطالعه کردن روزنامه می‌دهد

- نسبت جامعه اطلاعاتی ایران در پرداختن به روزنامه‌نگاری الکترونیک در مقایسه با کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- نسبت جامعه اطلاعاتی ایران در مقایسه با کشورهای دیگر بسیار بالاست. به طوری که عنوان شد ما در بحث اینترنت چهارمین کشور در سطح جهان هستیم (از نظر استفاده و کارکرد آن) و از نظر استفاده از مطالب اینترنتی. به طور کلی وضع کشور ما در روزنامه‌نگاری الکترونیک نسبت به کشورهای همسایه در شرایط بسیار مطلوب و در سطح جهان از وضعیت مطلوبی برخوردار است.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران با چه محدودیت‌هایی روبرو است؟

- روزنامه‌نگاری به معنای عام آن از هر محدودیتی که برخوردار باشد شکل الکترونیکی آن نیز، آن محدودیتها را دارد اما در شکل الکترونیک این محدودیتها به خاطر اینکه هنوز فرهنگ این شیوه روزنامه‌نگاری به صورت کامل در کشور ما پا نگرفته است طبیعتاً بیشتر به چشم می‌خورد. به صورتی که هنوز مشخص نیست تاسیس روزنامه‌های الکترونیک و ارائه آنها به صورت مشخص از چه قوانین خاص دیگری باید پیروی کند. به نظر می‌رسد قانونمند شدن روزنامه الکترونیک نیاز به زمان بیشتر و مردمی‌تر شدن این شیوه ارتباطی دارد.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیک چه اقداماتی باید انجام داد؟

- قبل از هر چیز بستر سازی این رسانه نیاز به حرکت فرهنگی دارد. بعد از آن باید به حرکات اجتماعی و قانونی فکر کرد. مسلماً آموزش کامپیوتر در سطوح مختلف جامعه به این مساله کمک شایانی می‌کند. از سوی دیگر به نظر می‌رسد در دانشگاه‌ها این نقش پر رنگ‌تر بر عهده متولیان امر آموزش عالی کشور است اما مانند تمام مراحل دیگر، این تکنولوژی باید از سطح آموزش مدارس و روزنامه‌های دیواری که قبلاً در مدارس کار می‌شد به صورت روزنامه‌های الکترونیکی با ایجاد

پایگاه‌ها و سایتها م مختلف اینترنتی در مدارس ایجاد شود. همیشه حرکت از لایه‌های پایین‌تر و عمیق‌تر (مثل آموزش عمومی) به سمت آموزش عالی در درازمدت جواب بهتری خواهد داد.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جا نیافتاده است؟

- اصولا برای اینکه هر تکنولوژی مدرنی در جامعه جای بینند نیازمند این هستیم که پیش نیازهای آن و قبل از هر چیز پیش نیازهای فرهنگی آن نیز در جامعه ایجاد شود از آنجایی که در جامعه ما و جوامع جهان سومی همگون ما؛ تکنولوژی از غرب وارد می‌شود و کاملاً وارداتی و باسمه‌ای (یعنی چیزی که به زور وارد مجموعه‌ای می‌شود) است و در نتیجه تحول به صورت ناقص در جامعه رخ می‌دهد و نتیجه آن این می‌شود که ما به مدرنیسم و نشانه‌های آن دستیابی ناقصی داریم. در مورد اینترنت نیز به همین صورت است بدون آنکه فرهنگ استفاده از اینترنت به معنای یک صنعت و علم جدید وجود داشته باشد تکنولوژی آن به وجود آمد و به همین دلیل از ظرفیتهای آن به طور درست استفاده نمی‌شود

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- دانشگاه به عنوان مرکز علم بهترین محل برای این مساله است به طوری که تمام دانشجویان باید با کامپیوتر به صورت حرفه‌ای آشنا باشند. در رشته‌های مثل روزنامه‌نگاری در دانشکده ارتباطات، روزنامه‌نگاری الکترونیک نیز به واحدهای این رشته تحصیلی افزوده شود و دانشجویان باید وارد حوزه عمل شوند و خود نسبت به تهیه و راهاندازی روزنامه‌نگاری الکترونیکی بپردازند و رقابت بین این گونه نشریات باعث تقویت، گسترش، استحکام و مداومت در پروسه روزنامه‌نگاری الکترونیک خواهد شد و می‌توان گفت بهترین زادگاه روزنامه‌نگاری الکترونیک همین دانشکده‌های علوم ارتباطات است.

ساختمانی مورد نیاز برای توسعه روزنامه‌نگاری الکترونیک

دکتر مظاہری عضو هیات علمی گروه ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی است وی دارای دکترای جامعه شناسی است

- روزنامه‌نگاری الکترونیک از چه زمانی به عنوان یک فرایند جدید خود را در سطح دنیا نشان داد؟

- پیدایش روزنامه‌نگاری الکترونیک محصول پیشرفت تکنولوژی فناوری اطلاعات است که از اوخر دهه ۸۰ میلادی، با رشد و گسترش شبکه ارتباطات اطلاع رسانی نوین، توسعه اینترنت و امکان فعالیت در مکان مجازی کشورهای غربی مطرح شده و سپس به کشور ما وارد شده است.

- چه وجوه اشتراک و افتراقی میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی و روزنامه‌نگاری مکتوب وجود دارد؟

- فیلتر و سانسور کردن اطلاعات در روزنامه‌نگاری مکتوب زیاد به چشم می‌خورد ولی در روزنامه‌نگاری الکترونیک عامل فیلتر و سانسور کردن اطلاعات به حداقل می‌رسد و دنیایی از اطلاعات درست و نادرست در فضای وجود دارد که روزنامه‌نگاری الکترونیک یکی از آن‌ها است، در بحث هزینه، روزنامه‌نگاری مکتوب خیلی کم هزینه‌تر است.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیر گذاری آن بر مخاطبین چگونه است؟

- یکی از ویژگی‌های منحصر به فرد، این است که به دلیل تکنولوژی نوین ارتباطی، امکان انتشار روزنامه از دست گروهی خاص دارای توانایی مالی - اقتصادی خارج می‌شود و این امکان را فراهم می‌آورد که همه بتوانند از این فضای مجازی استفاده کنند و دیگرانی که کمک می‌کند به دو طرفه شدن ارتباط بین کارگزاران و مردم که دیدگاه خودشان را مطرح سازند.

- فرصتها و تهدیدهای پیش روی روزنامه الکترونیکی در ایران را توضیح دهید؟

- فرصتهای زیادی در عرصه ارتباطی به وجود آمده است. تهدیدی که دارد از یک طرف فیلتر و سانسوری که در روزنامه‌های چاپی هست در روزنامه‌نگاری الکترونیک بسیار کمتر است. البته وجود این سانسور و فیلتر در روزنامه‌های چاپی کمک می‌کند که اطلاعات درست و رسمی به صورت نسبی در اختیار مخاطبین قرار گیرد. ولی باز هم اعتماد چندانی به آن نیست. نبود این فرآیند در روزنامه‌نگاری الکترونیک باعث کاهش اعتماد به آن می‌شود

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیکی می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- خیر، طبق تجارب غربی، رسانه‌ها ارتباطی مکمل دارند ولی جایگزین نمی‌شوند بعد از مطبوعات تلویزیون به وجود آمد پس باید مطبوعات از صحنه خارج می‌شد که این اتفاق نیفتاد. موقعیتهای خاصی که در این فضای وجود دارد می‌تواند مخاطبان خود را پیدا کند

- وضعیت ایران در پرداختن به روزنامه‌نگاری الکترونیک نسبت به کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- نسبت به کشورهای همسایه وضعیت بهتر است و در مقایسه با کشورهای اروپایی، ژاپن و استرالیا خیلی فاصله وجود دارد که بخشی به دلیل زیر ساختهای فنی و بخشی به دلیل محدودیتهای سیاسی و قانونی است.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران با چه محدودیتی رو به رو است؟

- مهمترین محدودیتها، نا آشنا بودن کاربران با کامپیوتر و فضای الکترونیک است و همین باعث می شود تعداد اندکی از کاربران بتوانند از این امکان استفاده کنند و علاوه براین بخش اعظم کاربران نیز اصلا کار کردن در محیط الکترونیک را بلد نیستند و تعداد اندکی برای دریافت اطلاعات از وب و اینترنت استفاده می کنند.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیک چه اقداماتی باید انجام داد؟

- باید آموزش داد که در واقع با این ابزار امکان جدید به وجود می آید که کاربران بیشتر آشنا شوند و از طرفی باید ساختارها و تشکیلات قانونی که برای توسعه آن نیاز است به وجود آید و به جای ایجاد محدودیت؛ از طریق استفاده درست از این ابزار، آموزش داد.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت در جامعه ما جا نیفتاده است؟

- در جامعه ما هیچ چیزی جا نیفتاده است همین فرهنگ رانندگی، همین تکنولوژی هم که به وجود آمده از خارج تزریق شده تاکید بر فرهنگ سازی و در فرآیند جامعه پذیری به عنوان بخشی از رفتار پذیرفته نشده، بنابراین نباید انتظار داشت که توسعه یابد.

- نقش دانشگاهها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- دانشگاهها کار آموزش را انجام می دهند، می توانند بستر سازی و ظرفیت سازی کنند. ولی بحث های فنی به مخابرات و صدا و سیما مربوط می شود در بخش قانونی هم محدودیت وجود دارد که به وزارت ارشاد و مجلس مربوط می شود ما فقط می توانیم آموزش دهیم.

- به نظر شما روزنامه‌نگاری الکترونیک تهدید است یا فرصت؟

- باید در زمینه ایجاد نیاز یا فرهنگ سازی در مخاطبان کار کنیم و مفهوم روزنامه‌نگاری الکترونیک و دیگر ارتباطات مجازی را گستردتر از آنی بینیم که در قالب عبارات، تعابیر سیاسی و ایدئولوژیک و قضاوتهای ارزشی از این رسانه می شود. باید چشمها را شست، جور دیگری باید نگاه کنیم تا بتوانیم از آن استفاده کنیم روزنامه‌نگاری الکترونیک می تواند هم تهدید و هم فرصت باشد، اگر از فرستهها استفاده نشود تهدیدهای آن به سراغ ما خواهد آمد.

نقش دانشگاهها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیکی

دکتر غلامرضا آذری، دکترای تخصصی علوم ارتباطات از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات داشته و هم اکنون مدرس رشته ارتباطات واحد تهران مرکزی می باشد

- روزنامه‌نگاری الکترونیک از چه زمانی به عنوان یک فرآیند جدید آغاز به کار کرد؟

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی از سال ۱۹۸۰ به طور جدی در رسانه‌های دنیا مطرح شد . این شیوه روزنامه‌نگاری نخستین بار در آمریکا، سپس آلمان و پس از آن در فرانسه و انگلستان گسترش یافت و بعد از اینها به دیگر نقاط دنیا هم گسترش یافت. این شیوه روزنامه‌نگاری به طور کلی شامل داده‌های اطلاعاتی و اخبار موجود در جهان واقعی است که از طریق صفحات رایانه به مخاطبان منتقل می‌شود و در کشور ما حدود ۵ سال پیش از طرف روزنامه همشهری و با تفکرات و اقدامات غلامحسین کرباسچی مدیر مسئول این روزنامه و هیئت تحریریه آن به طور جدی این سایت روزنامه دیجیتالی راه افتاد و شروع به کار کرد.

- وجه اشتراک و فرق بین روزنامه‌نگاری الکترونیک با روزنامه‌نگاری مکتوب در چیست؟

- روزنامه‌های الکترونیکی محدود هستند ولی روزنامه‌های سنتی گسترده و وسیع هستند، روزنامه‌های الکترونیکی به پایان خوش اهمیت می‌دهند در حالی که روزنامه‌های سنتی رویداد مدار هستند و بالاخره در روزنامه‌های الکترونیکی به فضای هم اندیشی و برد تبلیغاتی آن توجه شده است ولی در سنتی بیشتر فضای سیاسی و تاثیر آن بر نخبگان و روشنفکران مشاهده می‌شود.

- تاثیری که روزنامه‌نگاری الکترونیک بر مخاطبان می‌گذارد به چه صورت است؟

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی مخاطبان خود را به شاخه‌های گوناگونی تقسیم بندی کرده است، برخی از این مخاطبان در یک تقسیم بندی ساده به ۳ دسته تقسیم می‌شوند؛ دسته اول مخاطبان فعال هستند که با نقد و انتقاد خودشان در برابر رسانه اعلام وجود می‌کنند و دائماً به پرسش و پاسخ در این زمینه روی می‌آورند. دسته دوم مخاطبان منفعل هستند که بی‌چون و چرا برنامه‌های این نوع روزنامه‌نگاری را می‌پذیرند و دسته سوم مخاطبان مقاوم هستند که به اصطلاح با لجاجت و سرسختی به سراغ رسانه‌های دیگری می‌روند تا نتیجه دلخواه را کسب کنند.

- فرصت‌ها و تهدیدهایی که در جهان نسبت به این نوع روزنامه‌نگاری وجود دارد را بیان کنید؟

- فرصت‌هایی که در رابطه با این موضوع مطرح می‌شوند عبارتند از:

۱- کثرت گرایی در زمینه کار و اشتغال

۲- تمرکز گرایی در زمینه تخصص

۳- هم بستگی سازمانی

۴- پیوند میان فردی که ماشین عامل آن خواهد بود.

و تهدیدهای امروز به خاطر توسعه فن آورانه این نوع ارتباط نوین می‌شود که نخست سلطه، به ویژه سلطه اطلاعاتی که به عنوان عامل مشخص و اصلی می‌توان به آن نگاه کرد و دوم اینکه جهت گیری اطلاعاتی رسانه‌های جهان که می‌کوشند اطلاعات به آن سمت و سویی که خودشان علاقه دارند و موضع ایدئولوژیک آنها را تعیین می‌کند هدایت کنند و سومی هم سوگیری اطلاعاتی است که امروزه رسانه‌های الکترونیکی به سمت سوگیری اطلاعاتی حرکت می‌کنند و بدین ترتیب آشکار نیست که هر روزنامه دیجیتالی از چه موضعی حمایت می‌کند و بر کدام موضع بیشتر می‌خوشد و به آن توجه دارد.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیکی می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- بله ولی نه به طور کامل بلکه به صورت بینامنی بدین منظور که رسانه‌ها به سمت بدیل سازی می‌روند یعنی می‌توانند جایگزین هم باشند ولی این کار نیاز به زمان و مقطعی خاص دارد و نمی‌شود گفت که این اتفاق یک دفعه بیفتد و به مرور زمان می‌توانند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود

- روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران با چه محدودیتها بی رویرو است؟

- در ایران به خاطر کمبود مکان، فضای مناسب و تخصص گرایی و عدم توجه روزنامه‌نگاران سنتی به این سمت از روزنامه‌نگاری کمتر رفته ایم و با این شیوه از روزنامه‌نگاری برخورد چندان خوبی نداشته ایم و باید به این شکل از روزنامه‌نگاری توجه بیشتری شود.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیکی باید چه اقداماتی را انجام دهیم؟

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیکی سه اقدام مهم و ضروری است که اولاً این شیوه روزنامه‌نگاری باید به صورت یک فرهنگ نهادینه شده در آید و ثانیاً به صورت تخصص عمومی مورد توجه همه دانشکده‌های ارتباطی قرار گیرد و سوم اینکه برای توجه بیشتر به این حرفه باید به برنامه‌ریزی‌های بلند مدت متولّ شد.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جا نیافتاده است؟

- در این خصوص باید به ۳ ویژگی توجه کرد که نهادهای ذیربسط باید اقدامات عملی در رابطه با این موضوع انجام دهند و دولت محدودیت برای استفاده از اینترنت توسط متخصصین را کمتر کند و بالاخره تخصص گرایی در سطوح کلی جامعه اعمال گردد.

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیکی چیست؟

- دانشکده‌های روزنامه‌نگاری و ارتباطات ملزم هستند برای اینکه از آهنگ رشد این دوره عقب نماند خود را با ویژگی‌هایی که عرض می‌کنم هماهنگ سازند؛ هنجار سازی کنند به این مفهوم که علم را جزئی از زندگی خود و تمام افراد جامعه در نظر بگیرند و در مرحله بعد همسان سازی کنند بدین صورت که در تمامی سطوح آموزشی ارتباطات، روزنامه‌نگاری دیجیتالی را بگنجانند و مرحله سوم فرهنگ سازی کنند که بتوان پدیده‌ها را با رویکردهای علمی ارتقا داد.

ایران تا رسیدن به روزنامه‌نگاری الکترونیک فاصله دارد

دکتر نسیم مجیدی قهرومدی دکترای روزنامه‌نگاری دارد و فارغ التحصیل ۱۳۸۱ می‌باشد. از بهمن ۱۳۷۵ تدریس در دانشگاه آزاد اسلامی را آغاز کرده است. فعالیت خود را از مجله‌های مختلف شروع کرده و کارهای تحقیقاتی بسیاری برای کمیته ملی المپیک و نهاد ریاست جمهوری و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی انجام داده است.

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی از چه زمانی به عنوان یک فرآیند جدید خود را در سطح دنیا نشان داد؟

- این مساله در سطح دنیا یک دهه است که کاملاً جا افتاده است. روزنامه‌نگاری الکترونیک توانسته با جذب مشترکین خود جایش را در دنیا باز کند و به عنوان یکی از شیوه‌های ارتباطی نوین به کار گرفته شود.

- چه وجود اشتراک و افتراقی میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی و روزنامه‌نگاری مکتوب وجود دارد؟

- روزنامه‌نگاری مکتوب به شکل سنتی و خاص خودش است که یک سری مراحل دارد و هر مطلبی باید از یک سلسله مراتبی عبور کند، ابتدا دبیر سرویس آن را ببیند، ویرایش شود و یک سری خط قرمزهای مشخص وجود دارد تا چاپ شود و این نوع روزنامه‌نگاری سبک‌های خاص خودش را دارد که معمولاً تغییرات در آن کند صورت می‌گیرد ولی در روزنامه‌نگاری الکترونیکی این مرزها شکسته شده و خط قرمزها کم رنگ‌تر شده، عبور از سلسله مراتب خیلی کمتر شده یا اصلاً وجود ندارد، این نوع روزنامه‌نگاری از حالت یک سویه درآمده و خواننده خیلی راحت می‌تواند با آنها ارتباط برقرار کند.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیرگذاری آن بر مخاطبین چگونه است؟

- به هر حال هر رسانه‌ای مخاطبین خودش را پیدا می‌کند و در روزنامه‌نگاری الکترونیک مخاطب خودش این رسانه را انتخاب می‌کند که چگونه ارتباط برقرار کند و چون به صورت تعاملی شده است مخاطب می‌تواند نظریاتش را بدهد، ارتباط برقرار کند و انتقاد کند که در این صورت این رسانه‌ها بر

روی مخاطبین تاثیر گذارتر هستند ولی این امر به این معنا نیست که رسانه‌های دیگر به این گونه عمل نمی‌کنند و تاثیر ندارند.

- فرصتها و تهدیدهای پیش روی روزنامه‌نگاری الکترونیک در جهان را توضیح دهید.

- فرصتها بسیار زیادی دارد، می‌تواند از مخاطبان خود ایده بگیرد و با آنها تعامل داشته باشد ولی از سوی دیگر برای آنها قوانینی وضع می‌شود و خیلی زود این رسانه با تخریب مواجه می‌شود، فیلترگذاری می‌شود و ممکن است سبکهای روزنامه‌نگاری را تخریب کند و بزرگ‌ترین تهدید آنها این است که ب اعتبار خواهند شد و انگی بر آنها خواهد خورد و دیگر مورد اعتماد قرار نمی‌گیرند.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیکی می‌تواند جایگزین روز نامه نگاری مکتوب شود؟

- به نظر نمی‌رسد که در حال حاضر بتواند چنین کاری بکند چون در روزنامه‌نگاری مکتوب از قدیم تا به حال سند و مدرک وجود دارد و در واقع حکم سندیت یک موضوع را می‌دهد، رسانه‌ها پیشرفت کرده‌اند ولی نمی‌تواند چیزی جایگزین روز نامه نگاری مکتوب شود چون به صورت چاپی است و سندیت دارد و در کشورهای پیشرفت‌نه نیز هنوز چاپ اعتبار داشته و ادامه دارد و به زودی از بین نمی‌رود.

- نسبت جامعه اطلاعاتی ایران در برداختن به روزنامه‌نگاری الکترونیک در مقایسه با کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- کشورهای همسایه ما پیشرفت‌هه هستند و با ما قابل قیاس نیستند؛ ترکیه از این نظر از ما پیشرفت‌هه تر است ولی نسبت به بعضی کشورها مانند افغانستان ما جلوتر هستیم. کشورهای حاشیه خلیج فارس، ترکیه و افغانستان از کشورهای همسایه ما هستند و ما نسبت به بعضی از آنها جایگاه خوبی داشته و نسبت به بعضی دیگر جایگاه خوبی نداریم و ما هنوز در شروع مقدمات روزنامه‌نگاری هستیم و کشورهای توسعه یافته، از ما خیلی پیشرفت‌هه تر و جلوترند مثلاً ما نسبت به بعضی از کشورهای حاشیه خلیج فارس عقب مانده‌تر هستیم، مثلاً در کشورهای امارات و عربستان؛ چون در این کشورها مهندسین کامپیوتر یا خارجی هستند و یا در خارج از کشور تحصیل کرده‌اند و با جامعه اطلاعاتی نوین آشنایی دارند و همه چیز به صورت کامپیوترا در آمده است. ما در حال حاضر در دنیا متوسط هستیم و هنوز از آرشیو استفاده می‌کنیم. هر اتفاقی که در جهان می‌افتد مخصوصاً ارتباطات و رسانه‌ها به مانند سیل به ما حمله می‌کنند و ما باید وارد این جریان شویم چه موافق باشیم و چه مخالف و این جریان همچنان ادامه دارد مثل گیرنده‌های ماهواره‌ای که سالهای سال به آنها اعتراض شد ولی چیزی اتفاق نیفتاده پس باید راههای بهینه شدن آنها را بدانیم و روزنامه‌نگاری الکترونیک

چیزی است که در دنیا وجود دارد و باید در این راه بستر سازی کنیم و بتوانیم جایگاه خوبی بدهست بیاوریم. مثل کشور مالزی که بسترسازی مناسبی انجام داد و بسیار پیشرفت کرده و این بستگی به برنامه‌ریزی ما دارد ما فقط در این قضیه به دنبال سمینار و همایش هستیم ولی برنامه‌ریزی نداریم.

- روزنامه‌نگاری الکترونیک در ایران با چه محدودیت‌هایی روبه روست؟

- ما اصلاً نمی‌دانیم روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست و تعریف درستی از آن نداریم، فقط می‌نویسیم و چارچوب و قوانین آن را نمی‌دانیم و مشکل ما این است که این قوانین و چارچوبها را خودمان وضع کردیم و متاسفانه روزنامه‌نگاری و سبک‌های آن را کنار می‌گذاریم. بینندگان کشورهای غربی در رسانه‌هایشان بسیار دقیق و واقع بین هستند ولی ما نیستیم چون قوانین و چارچوب آن را نداریم، تمرين آن را نکردیم و خیلی‌ها آن را هنوز قبول ندارند و فقط وسیله‌ای شده برای درد دل کردن که باید آن را برطرف کرد و این غیر ممکن نیست و باید تمرين کرد.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیک چه اقداماتی باید انجام داد؟

- در واقع باید چارچوب بندی کنیم، آن را تعریف کنیم و طوری آن را جا بیندازیم تا مردم بفهمند که این اطلاع رسانی و اخبار است و آنها را با این قضیه آشنا کرد، تبلیغات مستقیم و فرآگاهی روی آن انجام داد و باید همین طور پیش برویم.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جا نیافتاده است؟

- کامپیوتر و اینترنت وسیله‌ای وارداتی هستند و چون درون جوش نیستند و فقط وسیله‌های تجملی و زیستی هستند و چون هنوز فرهنگ استفاده از آنها جا نیافتاده مردم به صورت یک کالای تزئینی از آن استفاده می‌کنند و فقط به خاطر پرستیز و پز دادن این مساله است و چون استفاده از کامپیوتر یک نیاز درونی برای جامعه ما نبوده، فرهنگ آن هم دیرتر جا می‌افتد. ما می‌توانیم زمان وارد شدن تا فرهنگ جا افتادن را کمتر کنیم و چون وسیله‌ای کاربردی است باید آن را با آموزش به مردم بفهمانیم که چگونه باید استفاده کنند. همین طور گوشی‌های تلفن همراه و قضیه sms، مثل ماشین که وارد می‌کنیم ولی هنوز فرهنگ رانندگی را بلد نیستیم. باید فرهنگ سازی کنیم مثل برنامه‌های اینیمیشنی اداره راهنمایی و رانندگی.

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- نقش خیلی ممتازی می‌توانند داشته باشند چرا که خاستگاه فکر و اندیشه و بردان آن به عمل، دانشگاه است و اگر در دانشگاه‌ها آموزش خوب داده شد، همین دانشجویان هستند که می‌توانند هم فرهنگ سازی و بستر سازی کنند و هم به ارتقای کیفی آن کمک کرده و واقعیت را از مطالب کذب پاک کنند و کیفیت آن را بالا ببرند.

روزنامه‌نگاری سایبر، تعاملی، مشارکت پذیر و انعطاف پذیر است

حمدیضایی پرور دانشجوی دکترای تخصصی ارتباطات واحد علوم و تحقیقات و دارای رتبه اول کنکور دکترای سال ۱۳۸۳ و صاحب نظر در زمینه روزنامه‌نگاری الکترونیک می‌باشد.

او لیسانس خود را در رشته علوم سیاسی از دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۳۷۰ اخذ کرده و کارشناسی ارشد خود را در رشته ارتباطات اجتماعی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی در سال ۱۳۸۳ به پایان رسانده است. ضایایی پرور در حال حاضر مدیر مرکز مطالعات سایبر ژورنالیسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات بوده و هم‌زمان مدیر تحریریه روزنامه خراسان در تهران می‌باشد، انتشار ۵ جلد کتاب و دهها مقاله ژورنالیستی و همکاری رسمی با دو موسسه پژوهشی مرکز مطالعات و توسعه رسانه‌ها و موسسه مطالعات بین المللی ابرار معاصر تهران از دیگر فعالیت‌های او است

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی از چه زمانی به عنوان یک فرآیند جدید خود را در سطح دنیا نشان داد؟

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی پدیده‌ای جدید است که از سال ۱۹۹۸ به این سو یعنی ۷ یا ۸ سال گذشته مطرح شد بنا براین نسبت به سایر ژانرهای روزنامه‌نگاری سابقه زیادی ندارد البته به یک طیفی از روزنامه‌نگاری، روزنامه‌نگاری الکترونیکی اطلاق می‌شود.

- وجود اشتراک و افتراق میان روزنامه‌نگاری الکترونیکی و روزنامه‌نگاری مکتوب چیست؟

- ما کلا ۴ دسته روزنامه‌نگاری داریم:

۱- مکتوب (printed media) مانند هفته نامه، روزنامه، فصل نامه و ...

۲- روزنامه‌نگاری الکترونیکی (Electronic Media) یعنی نسخه الکترونیکی همان روزنامه مکتوب. در واقع روزنامه‌نگاری الکترونیکی فرق چندانی با روزنامه‌نگاری مکتوب ندارد فقط فرمت آن متفاوت است. یعنی نسخه چاپی عیناً روی وب یا سی دی قرار می‌گیرد.

۳- روزنامه‌نگاری دیجیتالی (Digital Media) که پیشرفته‌تر است و ویژگی‌هایی مثل رنگ بندی جدید، صفحه بندی جدید، امکان جستجو و تکستی شدن دارد و بر بستر اینترنت قرار دارد.

۴- سایبر ژورنالیسم (Cyber Journalism) که در واقع منظور اصلی از روزنامه‌نگاری الکترونیکی همین است. روزنامه‌نگاری سایبر، تعاملی، مشارکت پذیر و انعطاف پذیر است، روزنامه‌نگاری سایبر نوعی روزنامه‌نگاری است که کاملاً متفاوت با ژورنالیسم مکتوب است. مثال واضح آن روزنامه الکترونیکی «روز آن لاین» است که امکان جستجو و طبقه بندی موضوعی درون مطلب، قابلیت کامنت، استفاده از مولتی مدیا یا چند رسانه‌ای مثل صوت، اینیشون، تصویر و به‌طور کلی قابلیت‌های برتر فنی را می‌دهد. از خصوصیات تئوریک آن انعطاف پذیری، ظرفیت بالا، تعاملی بودن، سرعت و هر لحظه آن لاین بودن را می‌توان نام برد.

- نقش روزنامه‌نگاری الکترونیک و تاثیرگذاری بر مخاطبین چگونه است؟

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی امکانی را فراهم آورد که مخاطبین دیگر تاثیر یک طرفه از رسانه‌ها را نپذیرند. یعنی مخاطب نه تنها فقط گیرنده نیست بلکه خود تاثیرگذار و بازخورد دهنده است. در روزنامه‌نگاری الکترونیک مطالب به مخاطب القا نمی‌شود و لذا این طیف از روزنامه‌نگاری تاثیرگذاری مطلق بر خواننده را کاهش داده است.

- فرصتها و تهدیدهای پیش روی روزنامه‌نگاری الکترونیکی در جهان چگونه است؟

- از مهمترین تهدیدها این است که روزنامه‌هایی که در فضای سنتی کار می‌کنند اگر با تکنولوژی‌های جدید همراه نشوند محتواهای آنها بر مخاطب تاثیر نخواهد گذاشت و از مهمترین فرصتهای ایجاد شده این است که مردم و مخاطبین زیاد هستند. آزادی انتشار و فاقد بودن سانسور در روزنامه الکترونیکی از دیگر فرصتها است، مخاطب به اطلاعات زیادی دسترسی دارد و خود می‌تواند به گزینش اخبار بپردازد. روزنامه‌نگاری سایبر این فرصت را برای جامعه سنتی مکتوب ایجاد کرده که به منابع خبری بیشتری دسترسی داشته باشد، به عبارت دیگر سپهر اطلاعاتی که در جامعه بوده با روزنامه‌نگاری سایبر شفاف‌تر شده است.

- آیا روزنامه‌نگاری الکترونیک می‌تواند جایگزین روزنامه‌نگاری مکتوب شود؟

- به هیچ وجه؛ چرا که این دو به هیچ عنوان رقیب هم نیستند. هر کدام از این دو به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد، فضای مخاطبین مخصوص به خود را دارا می‌باشند. این دو جایگزین هم نیستند بلکه در موقعي به کمک هم نیز می‌آینند.

- نسبت جامعه اطلاعاتی ایران در پرداخت به روزنامه‌نگاری الکترونیک در مقایسه با کشورهای همسایه و جهان چگونه است؟

- متأسفانه درصد خوبی از شاخص‌های اصلی را نداریم، هر چند از نظر تعداد کاربر رتبه خوبی داریم. رتبه ۵۷ در دنیا نشان دهنده وضعیت خوبی نیست. مشکلات زیر ساخت‌های ارتباطی را می‌توان یکی از دلایل آن دانست. از نظر کیفیت و دسترسی به اینترنت خیلی در وضعیت قابل قبولی نیستیم. به عنوان مثال اگر قرار باشد اطلاع رسانی از طریق سایبر باشد با قطع شدن فیبر نوری که زیاد هم اتفاق می‌افتد دسترسی به اطلاعات مختل خواهد شد.

- روزنامه‌نگاری الکترونیکی در ایران با چه محدودیتهاي روبه رو است؟

- یکی از محدودیتها خلا قانونی است. ما هنوز هیچ قانون مدونی در این زمینه نداریم حق مولف، کپی رایت یا حقوق روزنامه‌نگاران سایبر رعایت نمی‌شود.

- برای بستر سازی روزنامه‌نگاری الکترونیکی چه اقداماتی باید انجام داد؟

- یکی از مهم‌ترین اقدامات آموزش است. متأسفانه در محافل علمی ارتباطات بحث روزنامه‌نگاری الکترونیک مطرح نمی‌شود. فارغ التحصیلان آشنا با این شاخه از روزنامه‌نگاری را نداریم. باید این رشته را به عنوان گرایشی جدا و مستقل پذیریم.

- چرا فرهنگ استفاده از اینترنت هنوز در جامعه ما جا نیافتاده است؟

- این مساله دلایل متعدد دارد. یکی از آن‌ها بحث فرهنگ شفاهی حاکم بر جامعه ماست که با فرهنگ مكتوب خو نگرفته است. اینترنت مكتوب است اگر چه در فرمت الکترونیکی. هرچند که من اعتقاد ندارم مردم ما با اینترنت آشنا نیستند. آمارها نشان می‌دهند از سال ۷۲ به این طرف هر سال تعداد کاربران اینترنت ۲ برابر شده‌اند. به اعتقاد من نسبت به بستر سازی فنی که شده و جایگاه ما از لحاظ نرم افزاری استقبال خوب بوده است. هر چه ظرفیت سازی بیشتر شود به همان نسبت استقبال افزایش می‌یابد.

- نقش دانشگاه‌ها در ارتقای روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- فوق العاده مهم است به خصوص دوره‌های مربوط به «IT» و رشته‌های تخصصی ارتباطات جایی در دانشکده‌ها ندارند. از جمله کارهای بنیادی که دانشگاه‌ها می‌توانند انجام دهند آموزش دانشجویان توسط کادرهای متخصص است.

- جایگاه و بلاگها در روزنامه‌نگاری الکترونیک چیست؟

- و بلاگها یکی از نمونه‌های بارز مبحث سایبر ژورنالیسم و نشانه ورود شهروندان به عرصه روزنامه‌نگاری الکترونیک هستند. ایرانی‌ها توانسته‌اند رتبه و بلاگ نویسی فارسی در دنیا را به مقام چهارم جهانی برسانند. به نظر من پتانسیلی قوی در میان جوانان در این زمینه وجود دارد. کما این که ما در حال حاضر ۱۰۰ هزار و بلاگ فعال فارسی داریم و در آخر امیدوارم به روزنامه‌نگاری سایبر آن گونه که شایسته و نیاز است توجه شود.

اتاق خبر آنلайн

نیاز ۷×۳۶۵ همه سازمان‌ها

عطاء الله ابطحى

عضو هیأت علمی دانشکده صدا و سیما

«چرا» اتاق خبر آنلайн؟

اهمیت اتاق خبر آنلайн، هم از اهمیت «خبر» ناشی می‌شود، هم از اهمیت «آنلайн».

۱. مفهوم امروزین خبر:

اگر بخواهیم در کوتاه‌ترین سخن در باره اهمیت خبر حرف تازه‌ای بزنیم، باید بگوییم: در سازمان‌های رادیو تلویزیونی، مردم ابتدا خبر را می‌پذیرند و به خبر آن رسانه اعتماد می‌کنند، سپس فیلم و سریال و دیگر پیام‌های آن شبکه‌ها را گوش می‌دهند یا نگاه می‌کنند؛ و اگر کاستی و فزونی در خبر باشد، مردم (یا مخاطبان) آن را به دیگر محصولات هم تعمیم می‌دهند که البته در بسیاری از مواقع این تعمیم و این اثربخشی به صورت پنهان و در ضمیر ناخودآگاه مخاطبان است.

در دیگر سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌ها نیز وضع به همین منوال است: مخاطب «خبر»‌های آن سازمان‌ها را دریافت می‌کند و با تجزیه و تحلیلی که می‌کند، دیگر پیام‌های آن سازمان‌ها را هم دریافت می‌کند. دقت کنیم امروزه خبرهایی که مورد نظر ما است مفهومی مدرن دارد و گاه به اشکال مختلفی ارائه می‌گردد؛ مثلاً برخی خبرها در بروشورها، با اعلام ورود محصولات جدید، در نمایشگاه‌ها، و از صدها راه دیگر به دست مخاطب می‌رسد. اگر محصولی از مارکی خاص خریده می‌شود، دلیل آن، فرایند دریافت و تجزیه و تحلیل خبرهای مربوط به آن محصول و شرکت سازنده آن می‌باشد.

۲. مفهوم آنلاین شدن و تحول در خبر:

علاوه بر تحولی که در مفهوم خبر صورت گرفته، خود آنلاین شدن ما را با ناچاری‌هایی در خبر مواجه کرده که به هیچ وجه نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت.

امروزه نه تنها فناوری و به ویژه فناوری ارتباطات و اطلاعات (ICT)، بلکه تحولات و مفاهیم تازه و اجبارهای کیفی شدن زندگی (سایبرگی شدن زندگی) ما را وادار می‌کند که به آنلاین شدن توجهی ویژه بکنیم. ما به آنلاین شدن و اتاق خبر آنلاین به دلایل بسیاری نیاز حیاتی داریم که برخی از آن‌ها عبارتند از:

۱- تولید محتوا

۲- ارجاع اوج کار و عمق تأثیرگذاری رسانه‌های بزرگ جهان به اتاق‌های خبر آنلاین سایتهاشان

۳- حفظ حضور مؤثر، ماندگار، و قدرتمند در جامعه

۴- ماندن در «ذهن و دل و جان» مخاطبان و ازدست ندادن آن‌ها

۵- تحولات روزانه در اینترنت (وب؟؛ سکن لایف)

۶- ازدست ندادن بزرگترین آزمایشگاه رسانه‌ای

تحول مهم

یکی از مهم‌ترین دلایل نیاز به آنلاین شدن و اتاق خبر آنلاین نیازی است که به تولید محتوا داریم. امروزه در دنیای دانش و فناوری کنترل نخبگان در دست مراکز و کشورهایی است که محتوای بیشتری تولید می‌کنند؛ زبان اول دنیا زبانی است که بیشترین تولید محتوا به آن زبان صورت می‌گیرد و با نگاهی کوتاه به اینترنت درمی‌یابیم که فرماندهی از آن کسانی است که بیشترین تولید محتوا را دارند: خوب یا بد. درست به همین دلیل است که هزاران سایت قدرتمند رسانه‌ای به خبررسانی مشغولند.

تحول بسیار مهمی که در حوزه رسانه‌ها صورت گرفته آن است که امروزه دیگر سایتها در خدمت رسانه‌های رادیویی و تلویزیونی قرار ندارند، بلکه به عکس، آن‌ها در خدمت سایتهاشان هستند. بی‌بی‌سی و سی‌ان‌ان خبر پخش می‌کنند و اوج کار و عمق تأثیرگذاری را به اتاق خبر آنلاین سایتهاشان ارجاع می‌دهند و بزرگترین شرکت‌های تجاری جهان بیشترین تلاششان بر ارائه اخبار بهتر و سریع‌تر در اتاق خبر آنلاین است.

هر سازمان یا شرکتی برای حفظ حضور زنده و مؤثر و ماندگار و قدرتمند در جامعه به اتاق خبر آنلاین پویا و فعال نیاز دارد.

و برای آن که در این دنیای پر رقیب از «ذهن و دل و جان» مخاطبان بیرون نرویم و آن‌ها را از دست ندهیم، به اتاق خبر آنلاین پویا و فعال نیاز داریم.

تحولات روزانه در اینترنت و شگفتی‌ها و تحولات بنیادی مانند وب ۲ و سکنده لایف که عمر مفیدشان به یک سال هم نمی‌رسد، اجازه فکر کردن هم به ما نمی‌دهد و ما را در برابر اجبار اتاق خبر آنلاین پویا و فعال قرار می‌دهد.

اتاق‌های خبر آنلاین به مثابه یک آزمایشگاه بسیار بزرگ رسانه‌ای یا مدیا لب / Media Lab هم عمل می‌کنند و محرومیت از آن‌ها به معنای ازدست دادن بزرگترین آزمایشگاه رسانه‌ای و مخاطب شناسی (یا حتی مشتری شناسی) است؛ به ویژه آن که با ابزاری که فناوری در اختیار ما قرار می‌دهد می‌توانیم با استفاده از اتاق‌های خبر آنلاین، به دقیق‌ترین آمارها از نیازها و روحیات مخاطبانمان با کمترین درجه انحراف دست یابیم که در شیوه‌های معمول نظرسنجی حتی با صدها برابر هزینه نمی‌توانیم به این حجم از اطلاعات دقیق دست یابیم.

اتاق خبر آنلاین برای «که»؟

با بحث پیش گفته به راحتی نتیجه می‌گیریم که: هر سازمان، شرکت، دستگاه، رسانه، و موجودیتی که بخواهد محلی از اعراب در دنیای امروز داشته باشد، باید بزرگترین و تأثیرگذارترین اتاق خبر آنلاین را داشته باشد. فرقی هم ندارد که این مجموعه سیاسی باشد یا تجاری یا فرهنگی یا دینی یا اجتماعی.

روابط عمومی؟

با توجه به ماهیت کاری روابط عمومی‌های مدرن و امروزی به راحتی درمی یابیم که اتاق خبر آنلاین به ماهیت و مرگ و حیات روابط عمومی کاملاً گره خورده است. آیا می‌توان روابط عمومی را تصور کرد که در ۲۴ ساعت شبانه روز و ۷ شبانه روز هفته و ۳۶۵ شبانه روز سال به اتاق خبر آنلاین، «نیاز کمتری» داشته باشد؟

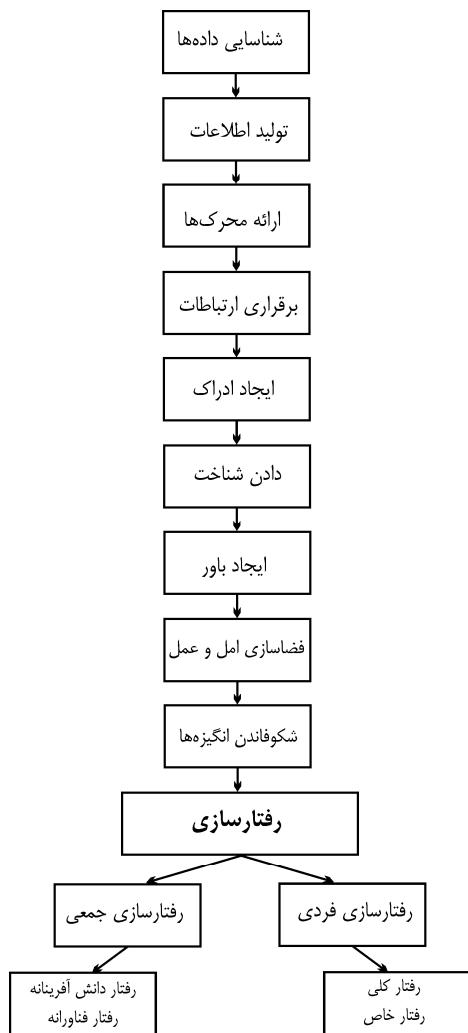
برای درک درست اتاق خبر آنلاین در گام نخست باید دو مفهوم را خوب تعریف کرد:

- ۱- اتاق خبر
- ۲- آنلاین (شدن، یا بودن)

مدل معماری رسانه نگاری در اتاق خبر آنلاین

(ارائه / اجراء؛ گفتگو (مصاحبه)؛ گزارش)

(یا مدل رسانه‌نگاری در اتاق خبر آنلاین با اصول و قواعد سایبری؛ یا مدل چیدمان خبر / کنداکتور در اتاق خبر آنلاین)

ابتکار و طراحی: عطا الله ابطحی؛ رسانه نگار؛ مدرس دانشگاه؛

:emailaoabtahi@gmail.com ; weblog: http://aoabtahi.blogspot.com

مفهوم اتاق خبر

مفهوم اتاق خبر در ایران، مفهومی واضح اما غلط انداز است که باید به درستی و دقت آن را تعریف کنیم تا به کارکرد درست آن دست یابیم:

- تاریخچه کوتاهی از اتاق خبر

نخستین بار اصطلاح اتاق خبر در سال‌های دهه ۱۸۱۰ – ۱۸۲۰ وارد فرهنگ انگلیسی شد. نگاهی کوتاه به تعاریف این اصطلاح، به ساده‌ترین شکل ممکن تاریخچه کاربردهای آن را نشان می‌دهد

- تعریف اتاق خبر:

1- Newsroom — a reading room (in a library or club) where newspapers and other periodicals can be read (reading room – a room set aside for reading).

2- Newsroom – A room where periodicals are sold; a reading room supplied with newspapers .magazines .etc.

3- Newsroom: (?) n. A room where news is collected and disseminated .located in the offices of a newspaper .magazine .or news broadcast organization; as ,the CBS newsroom. (By Webster Dictionary)

4- Newsroom – the staff of a newspaper or the news department of a periodical; "every newspaper editor is criticized by the newsroom."

5- Newsroom – an office in which news is processed by a newspaper or news agency or television or radio station. (By Wordnet Dictionary)

۱. اتاق خبر: اتاق خواندن (مطالعه) در یک کتابخانه یا باشگاه است، یعنی جایی که روزنامه‌ها یا دیگر نشریات ادواری خوانده (مطالعه) می‌شوند.

۲. اتاق خبر: اتاقی که در آن نشریات ادواری فروخته می‌شوند؛ اتاق مطالعه‌ای که وزنامه و مجله عرضه می‌شود.

۳. اتاق خبر: اتاقی که در آن خبر گردآوری و منتشر می‌شود. این اتاق در دفتر روزنامه‌ها، مجلات، یا سازمان‌های رسانه‌ای خبری (مانند اتاق خبر سی‌بی‌اس) تشکیل می‌شود.

۴. اتاق خبر: کارمندان روزنامه یا واحد خبر نشریه ادواری

۵. اتاق خبر: دفتری که در آن یک روزنامه یا خبرگزاری یا تلویزیون یا رادیو خبر را پردازش می‌کند. سه تعریف اول از سایت فرهنگ ویسٹر است و دو تعریف آخر از سایت فرهنگ وردنت.

پس باید روشن کنیم که منظور ما امروزه در اتفاق خبر آنلاین کدام مفهوم پیش گفته است.

مفهوم امروزین اتفاق خبر

اتفاق خبر مکانی یا فضایی فیزیکی یا مجازی است که در آن خبر به شیوه‌ای امروزین «رسانه‌نگاری» می‌شود.

یک ناچاری اصطلاح روزنامه‌نگار و روزنامه‌نگاری زمانی وارد ادبیات ارتباطات شدند که روزنامه، یکه تاز عرصه ارتباطات همگانی (جمعی) انسان‌ها بود. اصطلاح‌های Journalist; Journal; Journalism; Mass Communication مشغول تاخت و تازند.

بنابراین؛ به ناچار و برای به روز شدن و نشان دادن ابعاد گستردده کار، باید به جای اصطلاح روزنامه‌نگاری و روزنامه‌نگار، اصطلاح «رسانه‌نگاری» و «رسانه‌نگار» را به کار ببریم (Mediaism & Mediaist).

این ناچاری، دو دلیل یا ناچاری دیگر هم همراه خود دارد که نشانگر تحولات بسیار عمیق در حوزه روزنامه‌نگاری و از جمله خبر است:

۱. چند مهارتی شدن
۲. انعطاف‌پذیری

چند مهارتی شدن در دنیای رسانه‌ای امروز، یک نیاز اجباری است. روزنامه‌نگار نمی‌تواند فقط یک مهارت یا تخصص داشته باشد و بگوید من فقط خبرنگاری یا تصویربرداری یا گویندگی بلدم، بلکه با نگاهی گذرا به آگهی‌های استخدام سازمان‌های رسانه‌ای پرنفوذ دنیا (مانند آگهی ۲۰۰۶ پذیرش نیرو در بی‌بی‌سی فارسی - پیوست) یا منابع مرتبط با روزنامه‌نگاری و رسانه (مانند کتاب کنفرانس سال ۲۰۰۱ - پیوست)، به سادگی در می‌یابیم که نیاز اصلی هزاره سوم، «چند مهارتی شدن» روزنامه‌نگاران است.

انعطاف‌پذیری نیز به این معنا است که رسانه نگار امروزی باید به راحتی بتواند برای انواع رسانه‌های مختلف، انواع وظایف رسانه نگاری را انجام دهد: مثلاً برای مطبوعات، رادیو، تلویزیون، اینترنت، وبلاگ، پادکست، شبکه‌های تلویزیونی تلفن همراه (که به تازگی راه افتاده است و به هیچ وجه نمی‌تواند بگوید من فقط گزارشگر رادیویی یا تلویزیونی هستم یا من فقط گزارشگرم و مصاحبه و اجرا بلد نیستم یا حتی در مصاحبه و اجرا کردن حرفه‌ای نیستم؛ ممکن است یک فرد علاوه بر چند

شغل از شغل‌های پرشمار رسانه نگاری اشتغال داشته باشد، اما الزامات رسانه نگاری امروز اجازه نمی‌دهد که رسانه نگار فقط متخصص یکی از این مشاغل باشد. یکی از مصاديق بارز این انعطاف‌پذیری در خبر متجلی است که رسانه نگار باید در کمترین زمان ممکن و به راحتی بتواند یک خبر واحد را برای مطبوعات، رادیو، تلویزیون، اینترنت، وبلاگ، پادکست، شبکه‌های تلویزیونی و تلفن همراه (حتی به صورت مولتی مدیا) تنظیم و ارسال کند.

پس به جای روزنامه‌نگار، (روزنامه‌نگار مطبوعاتی؛ روزنامه‌نگار رادیویی؛ روزنامه‌نگار تلویزیونی؛ روزنامه‌نگار اینترنتی؛ روزنامه‌نگار وبی؛ روزنامه‌نگار دیجیتالی؛ روزنامه‌نگار الکترونیکی؛ روزنامه‌نگار آنلاین؛ روزنامه‌نگار سایر؛ روزنامه‌نگار سایرگ) و خبرنگار؛ گزارشگر؛ مصاحبه گر؛ دبیر خبر؛ سردبیر؛ دبیر صفحه؛ دبیر تحریریه؛ ویراستار؛ ستون نویس؛ طنز نویس؛ صفحه آراء؛ تصویربردار؛ گرافیست و طراح؛ عکاس؛ مدیر خبر؛ گوینده؛ مجری؛ کارشناس مجری؛ مفسر؛ تحلیلگر؛ تهیه کننده؛ دستیار تهیه؛ و .. می‌گوییم «رسانه نگار»

مفهوم آنلاین

مفهوم آنلاین شدن یا آنلاین بودن نیز در ایران، مفهومی ناواضح و گول زننده است که باید به درستی و دقت آن را تعریف کنیم تا به کار کرد درست آن دست یابیم:

مفهوم آنلاین شدن یا آنلاین بودن ^۴ مفهوم بنیادی با خود همراه دارد که بدون آن‌ها آنلاین، مترسکی خنده دار از اتصال یک یا چند کامپیوتر و یک خط اتصال به اینترنت - مانند خط تلفن - خواهد بود و بس. این مفاهیم پایه عبارتند از:

۱. فوریت؛ Immediacy
۲. جستجو پذیری؛ Searchability
۳. فرآپیوندی؛ Hyperlinking
۴. چند رسانه‌ای (بودن)؛ Multimedia being

یعنی اگر فضایی در وب یا اینترنت از ویژگی فوریت و نداشتن فاصله زمانی و مکانی برخوردار نباشد، این فضا به هیچ وجه آنلاین نیست.

ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین معنای فوریت، آن است که هر خبری - بر اساس مرامنامه یا استایل بوک رسانه یا روابط عمومی یا شرکت مورد نظر - در هر مکانی که رخ دهد، باید در کمترین فاصله زمانی

ممکن، آنلاین شود. این مکان، بر اساس تعریف ممکن است فقط داخل یک شرکت یا رسانه یا شعبه‌ها و دفاتر یا یک منطقه یا حتی سراسر جهان باشد.

مدتی پیش در همایش روابط عمومی‌های یک وزارتخانه شرکت کرده بودم؛ خبر آن ۵ روز بعد آنلاین شد! یا رسانه‌ای را می‌شناسم که در پوشش اخبار کشور، معمولاً آخرین است! این‌ها، آنلاین نیستند؛ اگر چه خودشان فکر می‌کنند آنلاین‌ترین هستند.

همچنین اگر فضایی در وب یا اینترنت از ویژگی جستجو پذیری و چندین گونه نمایه و نقشه سایت برخوردار نباشد، این فضا به هیچ وجه آنلاین نیست.

و اگر فضایی در وب یا اینترنت از ویژگی فرا پیوندی یا پیوند پذیری برخوردار نباشد، آنلاین خواندن آن با عقل سليم سازگار نیست. باید در هر خبر یا مطلب آنلاینی، مفاهیم و نکات کلیدی به خبرهای مرتبط و حتی به ادبیات جهانی آن خبر یا مفهوم، پیوند بخورند. و روز به روز در آنلاین شدن، این ضرورت حس می‌شود که مفاهیم و نکات کلیدی پیش گفته باید گسترده‌تر و همه جانبه‌تر شوند. محدودیت و خست در فضای وب جایی ندارد!

و سرانجام آن که اگر فضایی در وب یا اینترنت از ویژگی چند رسانه‌ای برخوردار نباشد، و تک رسانه‌ای - نوشتاری صرف، یا شنیداری صرف، و حتی دیداری صرف (فقط متن یا فقط صدا یا فقط تصویر) باشد، این فضا به هیچ وجه آنلاین نیست.

اگر فضایی این چهار ویژگی بنیادی را نداشت نه تنها آنلاین نیست، بلکه صرفاً یک «غده سلطانی اینترنتی» برخاسته از بی‌ذوقی یک یا چند آدم نامشخص است که سالها از زمان خود عقب هستند.

مفهوم «اتاق خبر آنلاین»

اتاق خبر آنلاین مکانی یا فضایی مجازی است که حاصل کار رسانه نگاری فیزیکی و مجازی، به شکل مجازی در آن در اختیار همگان قرار می‌گیرد؛ یعنی آنلاین می‌شود.

بایسته‌های اتاق خبر آنلاین

اتاق خبر آنلاین، فقط و فقط زمانی اتاق خبر آنلاین خواهد شد که از ویژگی‌های زیر برخوردار باشد.

۱- فضا و محیط رسانه نگاری

۲- رسانه نگاران

۳- رسانه نگاری

۴- تیم مدیریتی

۵- تیم و بانک اطلاعات مرجع

۶- شیوه نامه / استایل بوک آنلاین

۷- استراتژی‌های رسانه نگاری

توضیحات:

۱- فضا و محیط رسانه نگاری

۱-۱. نرم افزار (پلت فرم)

۱-۲. امکان دسترسی تعاملی برای هر تعداد مخاطب

۱-۳. امکان تصمیم سازی لحظه‌ای

۱-۴. امکان تصمیم سازی لحظه‌ای برای همه رسانه نگاران

نخستین بایسته اتاق خبر آنلاین، فراهم کردن فضایی است که بتوان در آن فضا و در آن محیط

آنلاین نفس کشید، یعنی رسانه‌نگاری کرد که بالاترین حق نفس کشیدن برای رسانه‌نگاران است.

برای رسیدن به این هدف، بسترها و امکاناتی لازم است که به اختصار به این موارد اشاره می‌کنم:

۱-۱. نرم افزار:

نرم افزار مهم‌ترین بستر ایجاد کننده اتاق خبر آنلاین و اصولاً هر آنلاینی است. درست است که

سخت افزار هم مهم است، اما در مقایسه با نرم افزار نقش بسیار ناچیزی به عهده دارد؛ به ویژه آن

که سخت افزار را همه می‌فهمند و بسیاری از اوقات اضافه بر نیاز هم تهیه می‌کنند.

می‌خواهم به جای استفاده از نرم افزار خاص به مسئله مهم‌تری اشاره کنم و بایسته شماره ۱ اتاق

خبر آنلاین را پلت فرم بنامم و بگوییم مهم آن است که پلت فرم و بستری نرم افزاری فراهم شود که

بر روی آن هر نرم افزاری را بتوان در هر لحظه‌ای به کار گرفت (مانند نیوز پلکس / Newsplex)

۱-۲. امکان دسترسی تعاملی برای هر تعداد مخاطب

در اتاق خبر آنلاین باید مخاطبان - به هر تعدادی که برسند، حتی در موقع خاص و غیرمعمول -

بتوانند به اتاق خبر دسترسی داشته باشند و با آن ارتباط فوری برقرار کنند، آن هم تعاملی. یعنی قطع

ارتباط و ارتباط دشوار در یک حکم‌اند و اتاق خبر آنلاین را از اتاق خبری و آنلاین بودن می‌اندازند.

ارتباط تعاملی یعنی ارتباط دوطرفه، راحت، و ارتباطاتی میان مخاطبان و رسانه نگاران اتاق خبر

آنلاین در ۷*۳۶۵*۲۴ (بدون محدودیت زمانی)

۳-۱. امکان تصمیم‌سازی لحظه‌ای

باید در اتاق خبر آنلاین امکانات تصمیم‌سازی لحظه‌ای فراهم باشد؛ یعنی از لحاظ فنی و ساختاری این اتاق خبر به گونه‌ای طراحی شود - مثلاً از لحاظ نرم افزاری و امکانات چند رسانه‌ای و... که هر لحظه نیاز به تصمیم‌سازی و عملیاتی کردن «یک الزام خبری» بود، هیچ مانع و محدودیتی وجود نداشته باشد.

۴-۱. امکان تصمیم‌سازی لحظه‌ای برای همه رسانه نگاران

در اتاق خبر آنلاین، فقط امکانات تصمیم‌سازی لحظه‌ای مهم نیست، بلکه مهم‌تر آن است که این امکانات برای همه رسانه نگاران فراهم باشد؛ یعنی همان گونه که پیشتر گفتیم، از لحاظ فنی و ساختاری این اتاق خبر به گونه‌ای طراحی شود که هر لحظه نیاز به تصمیم‌سازی و عملیاتی کردن «یک الزام خبری» بود، برای همه رسانه نگاران، هیچ مانع و محدودیتی وجود نداشته باشد؛ مثلاً اگر نیاز به مشورت یا راهنمایی بود، تیم مرجع درون و برون سازمانی در لحظه و به سادگی در دسترس همه رسانه نگاران عضو اتاق خبر باشد؛ نه در اختیار عده‌ای خاص. دسترسی به امکانات فناوری نیز به طریق اولی باید برای همه میسر باشد.

۲- رسانه نگاران

۲-۱. حضور همه گونه رسانه نگار؛

۲-۲. رسانه نگاران معمار (چند مهارت و منعطف)؛

۲-۳. رسانه نگاران تعاملی؛

۲-۴. رسانه نگاران تصمیم‌ساز لحظه‌ای؛

۲-۵. رسانه نگاران تیمی کار؛

۲-۶. رسانه نگاران منصف و اخلاقی؛

توضیح:

۱-۲. حضور همه گونه رسانه نگار

در اتاق خبر آنلاین حضور همه نوع رسانه نگاری لازم است: از سردبیر و دبیر خبر و گزارشگر و مترجم گرفته تا عکاس و گرافیست - همه رسانه نگارانی که پیشتر اشاره کردیم - به هیچ وجه نباید در این اتاق خبر به رسانه نگاری نیاز داشت که ممکن است برای حتی لحظاتی در دسترس نباشد.

۲-۲. رسانه نگاران معمار (دارای چند مهارت و منعطف)

رسانه نگاران معمار، رسانه نگارانی هستند که توانایی کار کردن براساس مدل معماري خبر یا مدل معماري رسانه نگاری را به حرفه‌ای ترین شکل آموخته‌اند و به همین دلیل حتماً دارای چند مهارت و منعطف هستند. این رسانه نگاران انواع مهارت‌های لازم برای رسانه نگاری در عصر حاضر و در دنیای پیچیده امروز را می‌شناسند و با هر کدام در حد اعلای مورد نیاز کار کرده‌اند. این رسانه نگاران به راحتی از کاری به کار دیگر می‌پردازند و در چند لحظه می‌توانند از قالبی رسانه‌ای به قالبی دیگر تغییر وضعیت دهند و در آن حال و هوا به صورت حرفه‌ای به کار – یعنی تولید رسانه‌ای – بپردازنند.

۲-۳. رسانه نگاران تعاملی

رسانه نگاران تعاملی، رسانه نگارانی هستند که انواع مهارت‌های لازم برای رسانه نگاری تعاملی در عصر حاضر و در دنیای پیچیده امروز را یادگرفته و فهمیده‌اند. این رسانه نگاران، آدم‌های چند مهارتی و منعطفی هستند که می‌دانند چگونه با مخاطبانشان ارتباط برقرار کنند و چگونه به ارتباطات آنها درست و درخور، پاسخ دهند. می‌توان به عبارت دیگر گفت «رسانه نگاران تعاملی، رسانه نگارانی هستند که فوت کوزه گری ارتباط با مخاطب را با تمام ظرافت‌های حرفه‌ای آن بلدند»

۴. رسانه نگاران تصمیم‌ساز لحظه‌ای

در اتاق خبر آنلاین، فقط امکانات تصمیم‌سازی لحظه‌ای مهم نیست، بلکه مهم‌تر آن است که این امکانات برای همه رسانه نگاران فراهم باشد؛ به عنوان نمونه در موقع بحرانی یا از آن مهم‌تر در موقعی که خبر پیش‌بینی نشده‌ای به اتاق خبر وارد می‌شود، باید همه رسانه نگاران عضو آن جا امکان و شایستگی تصمیم‌سازی لحظه‌ای داشته باشند و جز در موارد بسیار استثنایی نیاز نباشد که با فرد دیگری هماهنگی یا مشورت کنند. البته هماهنگی یا مشورت یکی از بایسته‌های روزانه و لحظه‌ای کار رسانه نگاری است، اما توانایی رسانه نگار نباید محدود باشد. نکته‌ای را نباید از نظر دور داشت که در موارد حساس و مهمی که در آن‌ها اختلاف نظر وجود دارد، باید برای سردبیر ارشد یا مدیر ارشد، حق و تو وجود داشته باشد؛ اما بسیار مهم است که این حق، روزانه و مکرر و آن قدر زیاد نباشد که خاصیت خود را از دست بدهد و از استثنا به قاعده تبدیل شود

۵-۲. رسانه نگاران تیمی کار

یکی از ویژگی‌های مهم رسانه نگاران اتاق خبر آنلاین، داشتن روحیه و ویژگی‌های کار کردن تیمی یا تیمی کاری است. رسانه نگاران تیمی کار، رسانه نگارانی هستند که از انواع مهارت‌های لازم برای

رسانه نگاری تیمی در اتاق خبر برخوردارند و به راحتی می‌توانند به صورت آنی و بدون اختلال در هر شرایطی با دیگر همکاران رسانه نگار خود به شکل مؤثر و هم افزایانه Synergic کار کنند. این تیمی کاری دارای عمیق‌ترین و گستردگترین ویژگی‌های کار تیمی در سازمان‌ها است و در کار رسانه‌ای کوچک‌ترین اشکال در آن می‌تواند به صورت آنی روی آنتن نمایان شود؛ بنابر این، بسیار حساس است و در به کارگیری رسانه‌نگاران اتاق خبر آنلاین باید بسیار به آن توجه شود. متن عالی بدون تصویر عالی، پارازیت خالی است و دیگر هیچ تصویر عالی هم بدون تدوین عالی، آن قادر آزاردهنده می‌شود که تحمل آن برای مخاطب دشوار می‌شود. و به همین سان تمام مهارت‌های لازم در اتاق خبر آنلاین را - به ویژه آنی بودن - درنظر بگیرید که رسانه نگاران باید به صورت تیمی و در اکثر موارد، به صورت همزمان آن‌ها را انجام دهند.

۲-۶. رسانه نگاران منصف و اخلاقی

یکی از ویژگی‌های اساسی و غیرقابل چشم پوشی رسانه نگاران اتاق خبر آنلاین، اخلاق مدار بودن و به ویژه منصف بودن است.

انصاف هم جزوی از اخلاق است، اما در کار رسانه نگاران آن قدر مهم است که باید آن را جداگانه آورد. معیار انصاف در درجه نخست، خود رسانه نگار است. باید رسانه نگار خود احساس کند محصول رسانه‌ای که ارائه کرده در هیچ نقطه‌ای از جاده انصاف دور نیفتاده است. درست به همین دلیل است که بی‌بی‌سی، شعار اصلی رسانه‌ای خود را انصاف گرایی و منصفانه نویسی قرار داده است. البته اگر رسانه نگار غفلت کند، مخاطب، خود، انصاف و بی‌انصافی را به نکوبی درخواهد یافت.

۳- رسانه نگاری

۳-۱. رسانه نگاری معمارانه (فراگیر؛ گستردگی؛ پیچیده) / رسانه نگاری براساس «مدل معماری رسانه نگاری»

۳-۲. رسانه نگاری منصفانه و اخلاقی

۳-۳. رسانه نگاری تصمیم سازانه

۳-۴. رسانه نگاری تعاملی

۳-۵. رسانه نگاری تیمی

توضیحات:

ابتدا باید گفت که شباهت عناوین این بخش و بخش رسانه نگاران به این دلیل است که بر ویژگی‌های فرد رسانه نگار و امکانات و تعاریف و فضای کلی رسانه نگاری، به صورت جداگانه تأکید شود.

۱-۳. رسانه نگاری معمارانه (فراگیر؛ گسترده؛ پیچیده) / رسانه نگاری براساس «مدل معماری رسانه نگاری»

رسانه نگاری اتاق خبر آنلاین باید معمارانه باشد. هنگام سخن گفتن از معماری - در هر مبحثی - سه ویژگی اصلی بی درنگ به ذهن متبار می‌شود: فراگیری؛ گسترده‌گی؛ پیچیدگی.

پس رسانه نگاری اتاق خبر آنلاین باید بر اساس مدل معماری رسانه نگاری باشد؛ به عبارت بهتر، اگر بخواهیم خبری ماندگار و تأثیر گذار تولید کنیم، که همه جانبه نگری در آن موج بزند و همه ابعاد خبر، با دقت و تأمل فراوان و بر اساس ایمان به گسترده‌گی بسیار زیاد آن همراه شود، باید پیچیده هم فکر کرد؛ چرا که خبر برای «انسان» تولید می‌شود و انسان ابعاد پیچیده و گسترده و فراگیر بسیاری دارد که سبب می‌شود خبر تنظیم (معماری) شده نیز فراگیر، گسترده، و پیچیده باشد.

مدل «معماری خبر در اتاق خبر آنلاین»، در خلاصه‌ترین شکل به ما می‌گوید که چگونه و با چه اصول و قواعدی، می‌توان فراگیر، گسترده، و پیچیده رسانه نگاری کرد؛ حتی مسئله بسیار مهم چیدمان خبر/ کنداکتور اتاق خبر آنلاین نیز - با همه تفاوت‌هایی که با چیدمان خبر در فضاهای سنتی و فیزیکی دارد - از همین مدل پیروی می‌کند.

۲-۳. رسانه نگاری منصفانه و اخلاقی

یکی از ویژگی‌های رسانه نگاری در اتاق خبر آنلاین، منصفانه و اخلاقی اندیشیدن و تولید کردن است. باید در رسانه نگاری آنلاین اتاق خبر، معیارهایی تعریف شود که نه تنها هیچ رسانه نگاری به خود اجازه ندهد که غیر اخلاقانه و بی انصافانه بنویسد، بلکه اگر غیر از آن بنویسد، خود به خود از گردونه اتاق خبر آنلاین حذف شود! و برتر از آن، باید در این فضا رسانه نگاری مطلوب چنان دقیق و شفاف و حرفه‌ای تعریف شود که رسانه نگاران عضو غیر از آن را بلد نباشند و غیر از آن را رسانه نگاری ندانند.

۳-۳. رسانه نگاری تصمیم سازانه

در این نوع رسانه نگاری باید به گونه‌ای چهارچوب‌ها و معیارها را تعریف کرد که رسانه نگار بدون آن که خود بداند، مجبور به تصمیم سازی و مسؤولیت پذیری شود؛ یعنی تصمیم سازی و مسؤولانه عمل کردن باید جزو ذات چنین رسانه نگاری باشد و بدون آن معنا نداشته باشد و به هیچ وجه مسؤولیت چند نفر خاص نباشد.

۴-۳. رسانه نگاری تعاملی

اتاق خبر آنلاین در ذات وجودی خود، تعاملی و دو سویه است و نمی‌تواند یک طرفه باشد؛ بنابر این باید فضا و امکانات این ارتباط هم جزو ذات آن بباید چرا که تعامل از رسانه نگاری آنلاین جدا شدنی نیست. البته این تعامل نمی‌تواند فرمایشی باشد و حقیقی بودن آن به این است که از ابتدایی‌ترین تا بالاترین ویژگی آن کاملاً تعاملی باشد. به عنوان نمونه، برای تماس با گروه رسانه نگاران عضو اتاق خبر نمی‌توان هیچ محدودیتی قائل شد؛ مخاطب بباید مجبور به استفاده از هیچ رزولوشن خاصی، هیچ نرم افزار خاصی، هیچ مرگر خاصی، و هیچ تنظیمات خاصی گردد؛ اینها را همه قبول دارند، اما مهم‌تر از آن این است که همه انواع / فرمتهای رسانه‌ای و رسانه نگاری در اتاق خبر آنلاین موجود باشد:

متنی - مانند امکانات RSS؛ رادیویی - مانند پادکست؛ تلویزیونی / ویدیویی؛ الزامات پایه‌ای آنلاین شدن (مانند: انواع اتاق‌های بحث / Forum؛ انواع امکانات گپ / چت‌های مرتبط با مطالب رسانه نگاری شده در اتاق خبر و امکانات گرفتن دیدگاه‌های مخاطبان - برای بازآفرینی پیام وهای رسانه نگاری شده - و روشنگری دیدگاه‌های خود).

«امکان حضور فوری و ۲۴*۷ مخاطب» در تمام اشکال رسانه نگاری اتاق خبر و انعکاس دیدگاه‌ها و خواسته‌های او، از ویژگی‌های بارز اتاق خبر آنلاین است.

۵-۳. رسانه نگاری تیمی

یکی از بارزترین ویژگی‌های رسانه نگاری در اتاق خبر آنلاین، تیمی «کارکردن، اندیشه کردن و تصمیم سازی» است. شاید اگر در رسانه نگاری معمولی مطبوعاتی یا رادیو و تلویزیونی، بخشی یا رسانه نگاری درست کار نکند، همه حاصل کار خراب نشود؛ اما در رسانه نگاری آنلاین اتاق خبر، همه رسانه نگاران عضو اتاق خبر باید تشکیل یک تیم واحد بدeneند که خروجی اتاق - با هر فرمتی - فقط و فقط با همراهی و همدلی همه آن‌ها شکل خواهد گرفت.

۴- تیم مدیریتی

۱-۴. رسانه نگاران «مدیر تصمیم ساز»

۲-۴. «مدیر نهایی» یا «مدیر و تو گر»

توضیح:

۱-۴. رسانه نگاران «مدیر تصمیم ساز»

همه رسانه نگاران «مدیر تصمیم ساز» هم هستند. به عبارت بهتر، تیم مدیریتی اتاق خبر از همه رسانه نگاران تشکیل می‌شود. در اتاق خبر نمی‌توان برخی از اعضای تیم را دارای اختیارات بسیار و برخی را دارای اختیارات کم دانست؛ همه باید مدیریت کنند و اصولاً رسانه نگاری با مدیریت، دو قلوهای جدایی ناپذیراند.

۲-۴. «مدیر نهایی» یا «مدیر و تو گر»

باید همه رسانه نگاران، مدیر هم باشند؛ اما ذات خبر به گونه‌ای است که همواره باید مرجعی وجود داشته باشد که در موقع بسیار حساس و کاملاً اختلافی، تصمیم نهایی را او بگیرد یا تصمیمات دیگران را و تو کند.

این فرد می‌تواند یکی از مدیران ارشد یا بالاترین مقام سازمان یا دستگاهی باشد که اتاق خبر در چهار چوب سازمان است.

نکته بسیار مهم در این بخش آن است که «مدیر نهایی» یا «مدیر و تو گر» در موارد کاملاً پیچیده و پیش بینی نشده به اعمال نظر / یا و تو می‌پردازد و عملکرد او و مواردی که و تو می‌کند به گونه‌ای نیست که دیگر رسانه نگاران احساس مزاحمت و اختلال کنند. همچنین «مدیر نهایی» یا «مدیر و تو گر» به نوعی رابط اتاق خبر با تصمیم سازان کلان‌تر درون و برون سازمانی هم هست.

۵- تیم و بانک اطلاعات مرجع

۱-۵- تیم مرجع

۲-۵- بانک اطلاعات مرجع

توضیح:

۱-۵. تیم مرجع

تیم مرجع یا تیم راهنمونان مرجع «علمی و عملیاتی»، تیم بسیار گسترده‌ای از راهنمونان (مشاوران و کارشناسان) دو حوزه «علمی و عملیاتی» است که همواره و در همه حال، نیاز حیاتی همه رسانه نگاران است. این تیم از یک سو، مرجعی اساسی است که مانع خطا و قصور و تقصیر رسانه نگاران می‌گردد؛ و در نتیجه مانع اساسی در راه جلوگیری از بی اعتمادی مخاطب است. و از سویی دیگر، وجود این تیم گسترده سببی اساسی برای «اعتماد سازی» نزد مخاطب است و حتی تأثیر گذاری و اثربخشی پیام‌های خبری بر مخاطبان را بسیار دگرگون خواهد کرد.

به دلیل گسترده‌گی کار خبر و میزان دربرگیری آن، رسانه نگاران همواره و در لحظه به لحظه کار خود به وجود این تیم مرجع نیازمندند.

این مشاوران و کارشناسان باید هم از حوزه‌های دانشگاهی و علمی باشند، هم از حوزه‌های تجربی و عملیاتی. هم به یافته‌ها و آموخته‌های علمی نیاز هست، هم به یافته‌ها و آموخته‌های عملی نیاز هست. خاک صحنه باید با آبِ دانسته در هم آمیخته شود تا گل خبر آنلاین سرنشته گردد و گل اثر به بار آورد.

باید در همه حوزه‌های دانش و فناوری و بهطور کلی در هر حوزه و موضوعی که خبر تولید می‌کنیم، تیم مرجع و گسترده‌ای از بهترین مراجع علمی و تجربی کشور و حتی تا سرحد امکان در سطح بین المللی – به عنوان کارشناس یا مشاور یا منبع علمی – در اختیار داشته باشیم که در هر لحظه از ۳۶۵*۷*۲۴ (شبانه روز، هفته، سال) خبری معماری شد برای اطلاع از درستی و نادرستی و مهمتر از آن روشن‌تر کردن ابعاد آن و رفع هر نوع ابهامی – که بسیار در خبرها پیش می‌آید – بتوان از وجود آن‌ها بهره جست. درست است که این سال‌ها، سال‌های سرعت است، اما نداشتن و حتی کم داشتن دقیق، اعتبار ما را در چشم مخاطب خواهد شکست. یک بار تولید خبر ضعیف یا کم اعتبار، چندین سال کار عالی برای جبران می‌خواهد. بی بی سی اخیراً اعلام کرده است که برای جبران مشکل اعتباری که بر اثر بی دقیقی رسانه نگارانش در چند سال اخیر گریبانش را گرفته است، به یک تحول اساسی و مهندسی مجدد دست خواهد زد و مدتی است که عملًا این کار را آغاز کرده است.

۲-۵. بانک اطلاعات مرجع

همان گونه که به یک تیم گسترده از افراد مرجع نیاز داریم، باید بانک اطلاعات مرجع آنلاین و آفلاین بسیار دقیق و معماري شده‌ای از همه انواع اطلاعات مورد نیاز در همه موضوعات خبری

فراهم نماییم که به دقیق‌ترین و فوری‌ترین شکل ممکن همه نیازهای خبری ما را پاسخ دهد: آمار و ارقام؛ منابع حقوقی و قانونی؛ سالنامه‌ها؛ فکت بوک‌ها؛ فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های مختلف؛ و دهها منبع دیگر.

به عنوان نمونه نباید در هیچ موردی مکانی یا شخصی داخل خبر باشد که نتوان در کمترین زمان ممکن «تلخط درست» آن را پیدا کرد. البته در موارد بسیار نادر می‌توان از تیم مرجع کسب نظر کرد.

۶- شیوه نامه / استایل بوک آنلاین

۱- دقیقاً روشن بودن «همه چیز»

۲- دقیقاً مشخص بودن «راه» روشن کردن

توضیح:

۱-۶. دقیقاً روشن بودن «همه چیز»

در اتاق خبر آنلاین «همه چیز» دقیقاً روشن است؛ مگر خلاف آن ثابت شود. به عبارت دیگر، در اتاق خبر آنلاین هیچ نقطه مبهمی در هیچ حوزه‌ای وجود ندارد! و تکلیف همه چیز کاملاً روشن است: چه خبری چگونه رسانه نگاری شود، ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، علمی، خبرها چگونه باید منعکس شوند، در برخورد با خبرهای تازه، غیرمنتظره، بحران ساز، چه باید کرد، با چه کسانی باید مشورت کرد و از چه کسانی باید کسب اطلاع کرد، خط قرمزها دقیقاً کدامند اگر بخواهیم به زبان دیجیتال حرف بزنیم، یعنی همه چیز «یک» است و «صفر»ی وجود ندارد.

۲-۶. دقیقاً مشخص بودن «راه» روشن کردن

شاید به جرأت بتوان گفت که این مرحله از مرحله پیش گفته بسیار مهم‌تر است؛ چرا که در اتاق خبر آنلاین، مهم‌تر از روشن بودن همه چیز آن است که دقیقاً مشخص باشد که اگر ابهامی به وجود آمد یا خبری وارد اتاق خبر آنلاین شد که بی سابقه و بی نظیر بوده، چگونه می‌توان ابهام آن را رفع کرد و تکلیف آن را مشخص کرد! به زبان دیگر، هر نوع ابهامی ممکن است رخ دهد، اما هرگز راه رفع آن ابهام، مبهم و بلا تکلیف نیست، و به محض رخدادن «ناروشنی»، «راه» روشن کردن آن، دقیقاً مشخص است.

اگر بخواهیم باز هم به زبان دیجیتال حرف بزنیم، یعنی هر گاه چیزی از «یک» بودن خارج شد، و «صفر» به وجود آمد، بی درنگ راه «یک» کردن آن دقیقاً مشخص باشد.

تکلیف همه این امور در مرجعی واجب و لازم در اتاق خبر آنلاین، آمده است که شیوه نامه یا مرامتماه یا سبک نامه یا استایل بوک / StyleBook نام دارد.

در سازمان‌های رسانه‌ای یکی از نخستین کارهایی که انجام می‌شود و یکی از ابزارهای کاری که پیش از خیلی چیزهای دیگر فراهم می‌شود، همین شیوه نامه یا استایل بوک است شیوه نامه برخی از رسانه‌های بزرگ جهان، از اعتباری مرجع و برخوردار است و الگوی عملی بسیاری از رسانه نگاران رسانه‌های جهان است؛ و حتی گاه برخی از آن‌ها در دانشگاه‌ها هم تدریس می‌شود.

۷- استراتژی‌های رسانه نگاری

۷-۱. شیوه نامه برجسته‌تر و راه نشان تر

۷-۲. شیوه نامه‌ای برای استخراج همه چیز

توضیح:

۱- شیوه نامه برجسته‌تر و راه نشان تر

به صورت «دستور العمل و کار راهنمای»‌های کلی و نسبتاً خشک، استراتژی‌ها در شیوه نامه هم می‌آیند، اما تحت عنوان استراتژی، برجسته‌تر می‌شوند و راه نشانی شان بیش‌تر می‌گردد. بنابر این، می‌توان استراتژی‌ها را نوعی شیوه نامه برجسته‌تر و راه نشان تر نامید.

۲- شیوه نامه‌ای برای استخراج همه چیز

در اتاق خبر آنلاین، استراتژی‌ها شیوه نامه‌ای هستند برای «استخراج همه چیز»؛ چون راه را و جهت گیری را نشان می‌دهند: مشخصات کسانی که باید شناسایی و استخدام شوند، نوع آموزش‌هایی که باید ببینند، و حتی حقوق و مزايا و امکاناتی که باید در اختیار رسانه نگاران اتاق خبر آنلاین قرار گیرد، و آن چه که باید همواره به در و دیوار آویزان باشد و به زبان‌های مختلف - متن، صدا، تصویر - یادآوری گردد، همین استراتژی‌ها است.

موقعیت روزنامه‌نگاری آنلاین در کشورهای اروپایی

پوران جلال زاده

دانشجوی فوق لیسانس دانشگاه Lund سوئد

اینترنت نام خود را به عنوان ابزاری ارتباطی که در کوتاهترین زمان به سریع‌ترین رشد دست یافته، در تاریخ به ثبت رسانده و ارتباطات جهانی را به سوی مرحله‌ای نوین سوق داده است.

۱۰ سال پیش در نخستین سمیناری که تحت عنوان «اخبار جدید» New News در انستیتو پوینتر واقع در فلوریدا برگزار شد، گروهی از پیشگامان دیجیتال، بدعت و نوآوری در اخبار آنلاین را خاطرنشان کردند. آنها اقدام به ارائه مواردی کردند که روزنامه‌ها قادر به پرداختن به آنها نیستند، حال آن که فضای خبری دیجیتال از چنین توانایی بالقوه‌ای برخوردار است، آنها هم چنین بر این مسئله که چگونه این ابزار ارتباطی جدید احتمالاً شیوه‌های گزارش نویسی و نگارش اخبار را دچار تحول خواهد کرد، تاکید کردند. حال ۱۰ سال پس از گذشت این سمینار چنین به نظر می‌رسد که پیش بینی‌های انجام شده چندان دور از واقعیت نبوده است و این مساله که فضای سایبر حقیقتاً بدل به رقیبی جدی نه تنها برای مطبوعات چاپی بلکه برای تلویزیون شود، احتمالی است که نمی‌توان آن را در جهان کنونی نادیده گرفت.

در حالی که روزنامه‌نگاری آنلاین در امریکا ریشه‌های عمیق‌تری دارد، از میانه دهه ۹۰ میلادی دهها روزنامه، نشریه و مجله اروپایی گرایش خود را به سمت روزنامه‌نگاری آنلاین ابرازداشتند و در حال حاضر بسیاری از آنها در رده بهترین سایت‌های خبری جهان به شمار می‌روند.

بسیاری از کارشناسان بر این عقیده‌اند که سنت‌های نهفته در روزنامه‌نگاری هر کشوری به نوعی بر روزنامه‌نگاری آنلاین در آن کشور القا می‌شود. در همین رابطه «مارک دیوز» از موسسه تحقیق ارتباطات در آمستردام معتقد است که تفاوت فرهنگی اساسی میان شمال و جنوب اروپا در زمینه روزنامه‌نگار آنلاین وجود دارد. به گفته او در حالی که در شمال اروپا سرمایه‌گذاری در زمینه این ابزار

ارتباطی بیشتر به تلاشی جمیعی بدل شده، در جنوب اروپا برنامه‌های آموزشی در این عرصه بیشتر الهام گرفته از تلاش‌های فردی است.

وی می‌افزاید آموزش روزنامه‌نگاری در جنوب اروپا بیشتر بر نقش روزنامه‌نگار به عنوان یک نویسنده و یا هنرمند تاکید می‌ورزد، حال آن که در شمال اروپا آموزش روزنامه‌نگاری بیشتر جنبه حرفه‌ای داشته و فعالیتی برای تفنن و سرگرمی به شمار نمی‌رود.

سوئد

توربیون ون کروک سردبیر مجله سوئدی Pressens Tidning معتقد است که موقعیت روزنامه‌نگاری آنلاین در سوئد بسرعت دچار تحول است. در حالی که پیش از این ناشران تمایل زیادی به سرمایه‌گذاری در زمینه روزنامه‌نگاری آنلاین نداشتند، ما هم اکنون گرایش به این نوع روزنامه‌نگاری رو به افزایش است وی هم چنین می‌افزاید: هرچند که در ابتدا تعداد اندکی از ناشران به دیده تجارت به سایت‌های خبری می‌نگریستند و در صدد بودند تا از رهگذر فضای سایبر و ارائه اخبار و گزارش در قبال دریافت پول از خوانندگان به تجارت در این زمینه پردازنند، اما به نظر می‌رسد که در حال حاضر شمار آنها رو به فزونی گذاشته است. در همین رابطه پل فریجیز از گزارشگران مجله Journalisten در سوئد معتقد است روزنامه‌های آنلاین که زمانی بصورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار می‌گرفت، حال سیاست‌های دیگری در پیش گرفته و بیشتر تلاش دارند که در قبال دریافت مبالغی از سوی مراجعه کنندگان به این سایتها، اخبار و گزارش‌های ویژه و خواندنی خود را در اختیار خوانندگانشان قرار دهند.

دکتر گوستاو هولمبرگ استاد دانشگاه Lund در سوئد به نکته دیگری در زمینه روزنامه‌نگاری آنلاین در سوئد اشاره می‌کند به گفته وی خوانندگان روزنامه‌های آنلاین از این که می‌توانند نظرات خود را مستقیماً و بدون واسطه در کمترین زمان ممکن نسبت به مقاله و یا مطلبی از طریق بخش‌های ویژه تحت عنوان، کامنت، به اطلاع نویسنندگان برسانند، خرسند هستند و این مسئله به گرایش آنها برای مراجعه به روزنامه‌های آنلاین می‌افزاید. به گفته او شهروندان براحتی می‌توانند در زمان رخدادهای سیاسی مهم در کشور از جمله برگزاری انتخابات، از طریق بخش‌های کامنت این روزنامه‌ها عقاید و نظرات خود را نسبت به احزاب مختلف، سیاستمداران و خط منشی‌های سیاسی کشور به اطلاع دست اnderکاران مطبوعات برسانند. وی از این ارتباط دو سویه مستقیم میان روزنامه‌نگار آنلاین و خواننده به عنوان یکی از مهم‌ترین نکات مثبت روزنامه‌نگاری آنلاین یاد می‌کند.

دکتر هولمبرگ درباره وضعیت روزنامه‌نگاری آنلайн در سوئد می‌گوید در حال حاضر بسیاری از روزنامه‌های سوئدی گرایش به داشتن نسخه آنلайн دارند و غالباً مطالب متفاوتی در نوع چاپی و آنلайн این روزنامه‌ها به چشم می‌خورد. به گفته وی روزنامه Svenska Dagbladet که دومین روزنامه پرتیراژ سوئد بشمار می‌رود در نسخه آنلайн خود به ارائه مقالات، گزارشها و اخباری می‌پردازد که شاید نتوان در نسخه چاپی آن مشاهده کرد.

فنلاند

به گفته اری هینونن، استاد ارتباطات در دانشگاه تامپیری Tampere در فنلاند، تقسیمات دیجیتالی در منطقه اسکاندیناوی به گستردگی کشورهای دیگر اروپا نیست. وی می‌افزاید روزنامه‌های آنلайн در این منطقه حضوری موثر دارند. آنها به دنبال راههایی برای کسب درآمد هستند و غالباً به مراجعت کنندگان به دیده مشتری می‌نگرند. صنعت مطبوعات در این کشورها تقریباً بدنالی یافتن راههای کسب درآمد با سرعت هرچه بیشتر است.

دانمارک

و اما چشم انداز روزنامه‌نگاری آنلайн در دانمارک دیگر کشور حوزه اسکاندیناوی نسبتاً عادی است. یاپ کروز که خود مجله خبری آنلайн E.magazine را در این کشور منتشر می‌کند معتقد است اتفاق قابل توجهی در این عرصه رخ نداده است. اگر شما به نسخه‌های آنلайн سه روزنامه مهم دانمارکی Politiken، Berlingske Tidende و Posten-Jyllands توجه کنید، درمی‌یابید که طراحی‌های آنها چندان جذاب و شاید بتوان گفت آنچنان با استانداردها هماهنگ نیست، و آرشیو این روزنامه‌ها تنها به روی مشترکین باز است. اما این به معنای آن نیست که روزنامه‌نگاری آنلайн مورد توجه روزنامه‌نگاران دانمارکی قرار ندارد.

فرانسه

برای فرانسوی‌ها که زمانی معتقد بودند که استانداردهای نسبتاً پایین فضای سایبر ممکن است تاثیر بدی بر کیفیت اخبار آنلайн داشته باشدو غالباً به دفاع از روزنامه‌نگاری ستی بر می‌واستند، شرایط همانند گذشته نیست در حال حاضر Le Monde روزنامه پرتیراژ بین المللی که کارکنان بخش آنلайн آن جدا از بخش چاپی این روزنامه هستند در هر لحظه اقدام به به روز کردن اخبار این سایت

خبری می‌کنند و روزنامه‌های پر تیراژ دیگر فرانسوی نظیر Le Figaro و Le Tribuune Parisien هر یک در تلاشند که با ارائه مطالبی متنوع در بخش آنلاین خود، خوانندگان بیشتری را بسوی خود جلب کنند.

آلمان

برای صنعت مطبوعات در آلمان سال ۲۰۰۱ سال مهمی در عرصه روزنامه‌نگاری آنلاین به شمار می‌رود. به گفته ماتیو مولر، سردبیر اشپیگل آنلاین، در این سال چندین ناشر مهم روزنامه‌های معتبر آلمان نظیر اشپیگل و فرانکفورت الگماینر زیتونگ سرمایه‌گذاری‌های مهمی را در زمینه بخش تحریریه سایتها خبری آنلاین کردند، که این سرمایه‌گذاری‌ها به منزله ایجاد رقابت‌های کیفی مهم در این عرصه بود. حادث ۱۱ سپتامبر نیز باعث گردید که بسیاری بر کیفیت بالای خبرهای روزنامه‌های آنلاین در اروپا اذعان نمایند.

اشپیگل آنلاین در سال ۱۹۹۴ نخستین مجله مهمی بود که بر روی سایت اینترنتی قرار گرفت و با ارائه گزارشها دقیق و به موقع توانست نظر بیش از ۱۵ میلیون مخاطب را در ماه به خود جلب کند. کارکنان بخش آنلاین این مجله ارتباط و هماهنگی کاری نزدیکی با کارکنان بخش چاپی این مجله داشتند.

انگلیس

و اما در بخش دیگر اروپا، یعنی در انگلیس، بی بی سی یک بازیگر مهم خبری در بخش روزنامه‌نگاری آنلاین بشمار می‌رود. بخش خبری آنلاین بی بی سی همچنان به نفوذ گسترده خود در عرصه بین المللی ادامه می‌دهد. اما این به معنای نادیده گرفتن روزنامه‌های مهم دیگر نظیر تایمز لندن، و یا فاینشنال تایمز نیست. در حالیکه تایمز لندن غالباً به بازاری مطالب بخش چاپی خود در نسخه آنلاین می‌پردازد، فاینشنال تایمز سال ۲۰۰۲ با ارائه بخشی تحت عنوان مشترکین، غالباً گزارشها مهم را در قبال دریافت مبالغی در اختیار مشترکین خود قرار می‌دهد. اما اغراق آمیز نیست اگر بگوییم «گاردین» نقش برجسته‌ای در میان روزنامه‌های آنلاین دارد و شاید این موفقیت خود را بیشتر مرهون ارائه گزارشها خبری است که تنها ویژه بخش آنلاین این روزنامه می‌باشد. به هر حال، علی رغم آن که گفته می‌شود مطبوعات آنلاین را نمی‌توان ابزاری کاملاً حیاتی و مهم در عرصه روزنامه‌نگاری بحساب آورد، اما اغراق آمیز نیست اگر که بگوییم اخبار آنلاین تاثیری غیر قابل

انکار بر امر اطلاع رسانی در دنیاى کنونی دارد. هرچند تفاوت‌های میان روزنامه‌نگاری آنلайн در کشورهای مختلف اروپایی، آسیایی، افریقایی و یا امریکای لاتین را نمی‌توان نادیده گرفت، اما وجه تشابه میان همه آنها این است که در تلاشند به راهی دست یابند تا بتوانند اخبار و گزارش‌های خواندنی همانند نسخه‌های چاپی به خوانندگان ارائه دهند و هدف تمامی آنها ایجاد تنوع میان نسخه‌های چاپی و آنلайн است.

منابع:

- مصاحبه حضوری نويسنده با گوستاو هولمبرگ استاد دانشگاه Lund سوئد
- Journalism in Cyberspace: An International Perspective
- Is online news reaching its potential
- The view from Europe
- Online news resource in Europe

دانش نامه اینترنتی ویکی پدیا

Ray Grieselmer

ترجمه: پریسا پیرایش

ویکی‌پدیا دانشنامه‌ای مبتنی بر وب و با محتویات آزاد است که با همکاری افراد داوطلب نوشته می‌شود. این دانشنامه حدوداً متشکل از ۲۲۹ زبان مستقل دنیا است که حدود ۱۵۲ تای آنها فعال هستند و توسط بنیاد غیر انتفاعی ویکی‌میدیا پشتیبانی می‌شوند. مداخل آن طبق مدخل‌های سالنامه‌ها، فرهنگ‌های جغرافیایی و رخدادهای روز هستند. هدف آن آفرینش و انتشار جهانی یک دانشنامه آزاد به تمامی زبانهای زنده دنیاست. ویکی‌پدیا با روزانه ۶۰ میلیون کلیک (روی پیوندهایش) جزو پرمخاطب‌ترین سایت‌های مرجع دنیا به حساب می‌آید.

ویکی‌پدیا اکنون یکی از ۲۰ وب‌گاه برتر جهان از لحاظ شمار بازدیدکننگان است و تا میانه سال ۲۰۰۶ تقریباً دارای ۴۰۰,۰۰۰ مقاله بوده است که بیش از ۱,۲۵۵,۰۶۱ عدد از آنها به زبان انگلیسی، بیش از ۴۳۰,۰۴۸ عدد به زبان آلمانی، بیش از ۳۲۸,۴۰۴ عدد به زبان فرانسوی و بیش از ۲۵۰,۸۸۸ به زبان لهستانی تعلق دارند. تعداد کاربران ثبت‌نام شده نیز تقریباً معادل ۳,۰۹۴,۰۱۱ نفر است. این دانشنامه در تاریخ ۲۵ دی ۱۳۷۹ به صورت مکملی برای دانشنامه تخصصی نوپدیا نوشته شد. این دانشنامه با رشد روزافزون خود توانست بذر چندین پروژه خواهر دیگری همچون ویکی‌واژه، ویکی‌نسک، ویکی‌گفتاورد و ویکی‌گزارش را بپاشد. هر داوطلب می‌تواند مقاله‌های آن را با سبک ویکی اضافه یا ویرایش کند. و این به آن معنا است که دیگری نیز می‌تواند همان مقاله‌ها را تغییر دهد. داوطلبان ویکی‌پدیا بر سیاست «دیدگاه بی طرفانه» تأکید می‌کنند. طبق این سیاست دیدگاه‌هایی که توسط شخصیت‌های برجسته یا ادبی ارائه شده‌اند بدون هیچ تلاشی برای تایید آنها به‌طور خلاصه بیان می‌شوند. به دلیل طبیعت باز این دانشنامه تخریب و عدم صحت مطالب از مشکلات همیشگی آن بوده است.

وضعیت ویکی‌پدیا به عنوان یک مرجع همیشه مورد اختلاف بوده است. گاه آن را به خاطر توزیع رایگان، خاصیت قابل ویرایش بودن و گستردگی عناوین ستوده‌اند و گاه آن را هنگام مقایسه با دانشنامه‌های سنتی به خاطر عدم اطمینان و اعتبار، جانبداریهای یک‌سویه و نقص بعضی از عناوین مورد انتقاد قرار داده‌اند. مقاله‌های آن را در رسانه‌های جمعی و مراکز علمی نقل کرده‌اند. مقاله‌های آن تحت مجوز حق تالیف آزاد گنو قابل دسترسی هستند.

از تعداد ۲۲۹ ویرایش زبانی ویکی‌پدیا، تعداد ۱۵۲ تای آنها فعال هستند. ۱۰ ویکی‌پدیایی که بیش از ۱۰۰،۰۰۰ مقاله دارند عبارت‌اند از: انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، لهستانی، ژاپنی، هلندی، ایتالیایی، سوئدی، پرتغالی، اسپانیایی. نسخه زبان آلمانی ویکی‌پدیا به‌وسیله دیسک‌های فشرده توزیع شده و نسخه‌های دیگر آن روی سایتها دیگر به صورت Fork یا mirror قرار داده شده‌اند.

جزئیات پورتال چندزبانه ویکی‌پدیا در نشانی <http://wikipedia.org>

اینجا بزرگ‌ترین نسخه‌های ویکی‌پدیا نشان داده شده‌اند. جیمی ولز بنیانگذار ویکی‌پدیا آن را اینگونه توصیف می‌کند «ویکی‌پدیا کوششی برای آفرینش و پخش دانشنامه‌ای با بالاترین کیفیت ممکن برای همه مردم روی زمین و به زبان مادری شان است». این دانشنامه روی وبسایت wikipedia.org با کاربرد نرم‌افزاری به نام «ویکی» که به زبان جزیره‌هاوایی به معنی «تند» است ساخته شده. ولز بر این باور است که ویکی‌پدیا باید به کیفیت دانشنامه بریتانیکا یا بهتر بررسد و چاپ هم شود.

دانشنامه‌های گوناگون دیگری روی اینترنت هستند و یا قبلًا وجود داشته‌اند. در برخی از آنها مانند دانشنامه فلسفه استانفورد و نوپدیا (که دیگر وجود ندارد) سیاست‌های مقاله‌نویسی سنتی و مالکیت مقاله وجود دارند. به طور اتفاقی سایتها بی‌مانند Everything² یا h2g² وجود دارند که به گونه راهنمایی‌کلی عمل می‌کنند و مقاله‌ایشان توسط همگان نوشته و بازنگری می‌شوند. پروژه‌هایی همچون ویکی‌پدیا، Encyclopedia Libre و Susning.nu به دست نویسنده‌های بی‌شماری نوشته می‌شوند و هیچ گونه بازنگری رسمی روی آنها اعمال نمی‌شود. ویکی‌پدیا تبدیل به بزرگ‌ترین نوع دانشنامه ویکی چه از نظر تعداد مقاله‌ها و چه از نظر تعداد واژه‌ها شده است. از بین تمامی دانشنامه‌های موجود، ویکی‌پدیا به خاطر داشتن مجوز حق تالیف آزاد «گنو» متمایز گشته است.

ویکی‌پدیا صریحاً می‌خواهد تنها یک دانشنامه باقی بماند. هدف آن تبدیل شدن به مجموعه کاملی از دانش بشری نیست. مجموعه سیاست‌هایی تحت عنوان «ویکی پدیا چه چیزی نیست» وجود دارد که مشخص می‌کند چه اطلاعاتی باید در ویکی‌پدیا گنجانده شوند. این سیاستها غالباً باعث مشاجره بر سر اضافه کردن، حذف یا اصلاح مطلبی خاص شده‌اند.

مطالب آزاد

مجوز حق تالیف آزاد گنو (GFDL) که مقاله‌های ویکی‌پدیا با استفاده از آن عرضه می‌شوند یکی از مجوزهای «کپی‌لفت» کپیرایت است که اجازه توزیع دوباره، خلق آثار مشتق شده و استفاده تجاری از مطالب مقاله‌ها به شرط ذکر نام نویسنده و ماندن اثر تحت مجوز GFDL را می‌دهد. هنگامی که یک نویسنده اصل اثر خود را به پروژه تحويل می‌دهد حق تالیف او روی آن اعمال می‌شود ولی باید قبول کند که اثرش را تحت مجوز GFDL در اختیار عموم بگذارد. ممکن است مطالب موجود در ویکی‌پدیا روی منابع دیگری که از این مجوز استفاده می‌کنند قرار بگیرند و یا از آن منابع گرفته شده باشند. مطالب ویکی‌پدیا از طریق انبارهای اطلاعاتی روی صدھا منبع به صورت mirror یا fork قرار گرفته‌اند. اگر چه تمامی متون عرضه شده در ویکی‌پدیا از مجوز GFDL استفاده می‌کنند، درصد بالایی از تصاویر و فایلهای صوتی ویکی‌پدیا رایگان نیستند. اقلامی چون لوگوی شرکتها، نمونه آهنگها یا تصویرهای دارای حق تالیف خبری با درخواست استفاده عادلانه استفاده شده‌اند. اقلامی نیز وجود دارند که با شرط عدم استفاده از حق تالیف خبری باشند.

ویکی‌پدیا تا به حال توسط رسانه‌ها، مراکز علمی و دیگر منابع به عنوان مرجع یا ضمیمه، مورد استفاده قرار گرفته‌است. سازمانهای خبری مقاله‌های ویکی‌پدیا را به عنوان منبع نام برده‌اند و یا در گوشة صفحه وب خود، برای کسب اطلاعات بیشتر، ارجاعی به آن گذاشته‌اند. بعضی از آنها این کار را به طور مرتب انجام می‌دهند. بنابر فهرستی که توسط ویرایشگران ویکی‌پدیا تهیه شده‌است، مقالات ویکی‌پدیا بیشتر از همه جا در رسانه‌های خبری ذکر شده‌اند. در رده‌های پاییتر، تحقیقات علمی، کتابهای همایشها و دادگاه‌ها قرار دارند. برای نمونه وبسایت مجلس نمایندگان کانادا در بخش «برای اطلاعات بیشتر» در فهرست C_38_Bill به مقاله ویکی‌پدیا در مورد ازدواج با هم جنس اشاره می‌کند. فهرست‌های غیر جامعی از طرف ویکی‌پدیایی‌های عضو ویکی‌پدیا به عنوان منبع تهیه می‌شوند.

زبان‌ها

ویکی‌پدیا تا تیر ماه ۱۳۸۵ در برگیرنده ۱۵۲ زبان «فعال» بوده است. پنج زبان بزرگ آن به ترتیب عبارت‌اند از انگلیسی، آلمانی، فرانسوی، لهستانی و ژاپنی. به طور کلی ویکی‌پدیا دارای ۲۲۹ گونه زبان ملل دنیا و ۶/۴ میلیون مقاله‌است.

زبان‌های مختلف به صورت مستقل از هم کار می‌کنند. ویرایش‌های زبانی به بقیه زبان‌های دیگر محدود یا وصل نشده‌اند و فقط محدود به سیاست‌های کلی نظیر «دیدگاه بی طرفانه» هستند. با اینکه مقاله‌ها و تصاویر بین زبانها به اشتراک گذاشته نشده‌اند ولی اولی از طریق صفحاتی که در آنها درخواست ترجمه می‌شود و روی زبان‌های بزرگ‌تر قرار دارد و دومی از راه انبار عمومی ویکی‌پدیا حل شده‌اند. مقاله‌های ترجمه شده بخش کوچکی از مقاله‌های موجود همه زبان‌ها را تشکیل می‌دهند.

فهرست زیر نشان‌دهنده بزرگ‌ترین زبان‌ها از نظر تعداد مقاله‌ها در پایان روز ۲۳ تیر ۱۳۸۵ است:

- انگلیسی (۱۰۲۵۵،۰۶۱)
- آلمانی (۴۳۰،۰۴۸)
- فرانسوی (۳۲۸،۴۰۴)
- لهستانی (۲۵۰،۸۸۸)
- ژاپنی (۲۳۳،۱۵۰)
- هلندی (۲۱۲،۵۰۴)
- ایتالیایی (۱۷۶،۳۶۱)
- سوئدی (۱۷۳،۱۳۷)
- پرتغالی (۱۵۸،۳۴۸)
- اسپانیایی (۱۳۴،۳۴۶)
- روسی (۹۳،۸۹۴)
- چینی (۷۷،۵۱۹)
- فللاندی (۷۰،۲۴۵)
- نروژی بوکمال (۶۸،۲۵۵)
- اسپرانتو (۵۴،۸۴۲)

زبان‌های خانواده ژرمن به تنها‌ای بیش از ۲ میلیون مقاله را در بر می‌گیرند.

ویرایش

تقریباً هر کاربری می‌تواند مقاله‌های ویکی‌پدیا را ویرایش کند و تغییرات خود را سریعاً ببیند. فکر ویرایش مقاله‌ها بر این اساس شکل گرفته که همکاری کاربران با یکدیگر می‌تواند در بهبود کیفیت مقاله‌ها در طول زمان تأثیر به سزایی داشته باشد؛ همانطور که در توسعه نرم‌افزارهای بازمند داشته است. نویسنده‌گان آن نیازی به داشتن مدارک رسمی یا تخصص در زمینه موضوعی که ویرایش می‌کنند ندارند. به آنها اخطار داده می‌شود که ممکن است مقاله‌های آنها توسط هر کس و به هر نحوی که می‌خواهد، بی‌رحمانه مورد ویرایش قرار گیرند و توزیع شوند. مقاله‌های آنها توسط هیچ شخص خاصی یا گروه تحریریه‌ای بازنگری نمی‌شوند. تصمیم‌گیری در مورد مطالب و سیاست‌های ویرایشی ویکی‌پدیا با توافق عام و رای‌گیری‌های تصادفی صورت می‌گیرد، اگر چه تصمیم آخر همیشه با جیمی‌ولز است.

جنگهای ویرایشی

به دلیل باز بودن ویکی‌پدیا «جنگهای ویرایشی» (که «جنگهای بازنگری» نیز گفته می‌شوند) و مشاجره‌های طولانی غالباً وقتی اتفاق می‌افتد که ویرایشگران با هم به توافق نمی‌رسند. اعضای انجمن‌های ویکی‌پدیا روند ویرایشی آن را یک عمل دسته‌جمعی و نوعی جریان اجتماعی و تکامل تدریجی داروینی می‌دانند. مقاله‌ها همیشه در معرض ویرایش قرار دارند بدینگونه که ویکی‌پدیا هیچگاه مقاله‌ای را تمام شده تلقی نمی‌کند. تخریب مشکل دائمی ویکی‌پدیا بوده است. و شما هم می‌توانید یکی از تخریب گران ویکی‌پدیا باشید؛ آیا پس بر این باور هستید که اگر انسان‌های تخریب گر نظرات مخرب خود را در این دانشنامه اعمال کنند باز هم می‌توان به ویکی‌پدیا اعتماد نمود.

سیاستها

ویکی‌پدیا از همه ویرایشگران خود می‌خواهد تا هنگام نوشتن «دیدگاه بی‌طرفانه»‌ای داشته باشند و پژوهش ابتکاری خود را در ویکی‌پدیا قرار ندهند. نگاه بی‌طرفانه که خود سیاستی «غیر قابل بازگشت» است هدف دانشنامه را اینگونه بر می‌شمرد «نشان دادن عوامل اختلاف، توصیف آنها به جای وارد شدن در آنها». اگر به این مهم برسیم دیگر ویکی‌پدیا تنها از یک دیدگاه بی‌طرفانه بیان نشده است بلکه حاوی تمامی نظرات بی‌طرفانه مربوط به یک موضوع خواهد بود. این سیاست بیان

می‌دارد که به هر دیدگاهی بسته به اعتبارش باید بها داد. از این سیاست به خاطر داشتن هدفی غیرقابل دسترسی که در مورد آثار بی‌اعتبار بی‌مورد است و به دیدگاه‌های ضد اخلاقی اجازه ظهور می‌دهد انتقاد شده است. آراء و نظراتی که تا قبل از این منتشر نشده‌اند تحقیق‌های ابتکاری تلقی می‌شوند، بنابراین اجازه ورود را ندارند. سیاست تحقیق غیر ابتکاری این گونه بیان می‌دارد که آثار این چنینی نمی‌توانند نمایانگر دیدگاهی بی‌طرفانه باشند. پس نظرات یا دیدگاه‌های جدید ویرایشگران نباید در ویکی‌پدیا معرفی شوند.

همکاران ویکی‌پدیا از سیاست‌ها و خطمسی‌های متنوع کوچک‌تری نیز پشتیبانی می‌کنند. بر خلاف دیگر ویکی‌های موجود مانند Ward Cunningham's Portland Pattern Repository ویکی‌پدیا به جای قرار دادن بحث‌های مربوط به تغییرات مقاله‌ها در درون آنها، صفحاتی را به نام «بحث» به این کار اختصاص داده است. همکاران ویکی‌پدیا گاهی مقاله‌هایی را که احساس می‌کنند مناسب یک دانشنامه نیست، تغییر یا انتقال داده و یا حذف می‌کنند. تعاریف فرهنگ واژه‌ها (dicdefs) یا اصل متن‌ها از این گونه مقاله‌ها هستند. گاهی ویرایش‌های مختلف ویکی‌پدیا برای خود سبک نوشتاری خاصی ایجاد می‌کنند.

ویرایشگران

تمایز رسمی خاصی بین ویرایشگران ویکی‌پدیا وجود ندارد و تصمیم‌ها با رای اکثریت گرفته می‌شوند. در ماه ژانویه ۲۰۰۵، ویکی‌پدیا حدوداً دارای ۱۳۰۰۰ کاربر بوده است که هر کدام دست کم در روز پنج ویرایش یا اثر از خود به جا گذاشته است. ۹۰۰۰ نفر از این کاربران فعال، در سه زبان بزرگ ویکی‌پدیا کار کرده‌اند. ۳۰۰۰ نفر از کاربران فعالتر، روزانه ۱۰۰ ویرایش یا ثبت اثر داشته‌اند که بیش از نیمی از آنها در سه زبان بزرگ کار کرده‌اند. بنابر آمارهای ویکی‌مدیا، یک چهارم ترافیک ویکی‌پدیا از سوی کاربرانی است که دارای حساب نیستند و کمتر دست به ویرایش مقاله می‌زنند.

وظایف نگهداری به عهده گروه‌های داوطلبی از توسعه‌دهندگان، ناظران، ماموران و مدیران که به صدھا نفر می‌رسند است. مدیران بزرگ‌ترین گروه بین آنها هستند که توانایی جلوگیری از ویرایش یک مقاله یا جلوگیری از دسترسی کاربران خاص طبق سیاست‌های انجمن را دارند. کاربران زیادی تا به حال به صورت اضطراری یا دائم از ویرایش مقاله در ویکی‌پدیا منع شده‌اند. ممکن است تحریب یا تخلص از سیاست‌ها، باعث منع اضطراری یک کاربر گردد. در حالی که تصمیم اخراج بلند مدت یا همیشگی توسط آقای ولز یا کمیته داوری تخلفات جدی و دامنه‌دار اتخاذ می‌شود.

رئیس قبلی بخش ویرایش ویکی پدیا، لری سانگر گفته است وجود مجوز GFDL «به عنوان ضمانت آزادی، انگیزه خوبی برای کار در یک دانشنامه آزاد است.» پروفسور آندریا سیفوولیلی در مطالعه ویکی پدیا به عنوان یک انجمن، این طور مطرح می کند که هزینه های پایین شرکت در نرم افزار ویکی، خود عامل فروگشایی برای توسعه جمعی است و دیدگاه «ساخت خلاقانه» میزان شرکت پذیری را بالا می برد. به ویکی پدیا به عنوان تجربه ای اجتماعی در آثارشی یا دموکراسی نگاه شده است. بنیانگذار آن اینگونه پاسخ می دهد که حتما قرار نیست اینطور باشد اگرچه ممکن است دستاوردهای این بوده باشد. در جستجویی که داخل ویکی پدیا انجام شد صفحه ای پیدا شد که نویسنده آن اینگونه بیان داشته که ارزش این دانشنامه به خاطر آن است که ویکی پدیا انجمنی اجتماعی است. به این معنا که می توان از نویسنده اگان خواست تا از کار خود دفاع کرده یا آن را روشن سازند و بحث ها سریعا قابل مشاهده اند. ویرایشهای گوناگون ویکی پدیا غالباً دارای میزهای مرجعی هستند که اعضای انجمن در آنجا به پرسش ها پاسخ می دهند.

ارزیابیها

ادعای ویکی پدیا مبنی بر دانشنامه بودن یا این طور نشان دادن، همیشه مایه بحث بوده است. ویکی پدیا را همیشه به خاطر کمبود محسوس اطمینان، فraigیری و قدرت کنترل کننده، مورد انتقاد قرار داده اند. بسیاری از کتابداران، دانشگاهیان و نویسنده اگان دانشنامه های رسمی تر بر این باورند که ویکی پدیا به عنوان یک مرجع کاربرد پذیری کمی دارد و یا هرگز ندارد. ویکی پدیا دست کم در برخی محیط های دیگر از نظر کیفی، مقبولیتی کافی دارد. این دانشنامه برنده یک آزمایش مقایسه ای توسط مجله آلمانی سی تی ۵'t شده است. بیشتر ستایش آن بدلیل مطالب آزاد و اجازه ویرایش توسط هر فرد است.

کیفیت

منتقدین بر این باورند که مجوز ویرایش همگانی، ویکی پدیا را دانشنامه ای غیر قابل اعتماد ساخته است. فیلیپ بردلی در مصاحبه ای که با روزنامه گاردن در سال ۲۰۰۴ انجام داد گفت که او هرگز از ویکی پدیا استفاده نمی کند و «هیچ کتابدار دیگری را نمی شناسد که این کار را انجام دهد. مشکل اصلی عدم وجود قدرت کنترل کننده در ویکی پدیا است. در کتب منتشر شده، ناشر باید تضمین کند که اطلاعات کتابش درست است زیرا امار معاش او بستگی به این دارد. اما با وجود چیزی مثل

ویکی‌پدیا همه آن بر باد می‌رود.» تد پاپاس رئیس ویرایشگران دانشنامه بریتانیکا در مصاحبه‌ای با گاردین این طور می‌گوید که: «فرضیه ویکی‌پدیا بر این استوار است که پیشرفت مدام به کمال می‌انجامد. این فرضیه هیچگاه ثابت نشده است.» دانا بوید در سال ۲۰۰۵ در بحثی پیرامون ویکی‌پدیا به عنوان یک منبع دانشگاهی این طور می‌گوید که «ویکی‌پدیا هیچ‌گاه یک دانشنامه نخواهد شد ولی حتماً در آینده تبدیل به منبع گسترده‌ای از دانش می‌شود که برای اهداف مختلف ارزش زیادی خواهد داشت.» هنوز هم دانشنامه‌های سنتی حق خود می‌دانند که هیچ مسئولیتی در قبال خطاهای احتمالی به گردن نمی‌گیرند.

همه محیط‌های دانشگاهی هم ویکی‌پدیا را رد نمی‌کنند. به مقاله‌های ویکی‌پدیا در بخش «دیدگاه‌های بهتر» در روزنامه علم (Science Journal) ارجاع‌هایی قرار گرفته‌است. اولین ارجاع این روزنامه، پیوندی به مقاله ویکی‌پدیا تحت عنوان «A White Collar Protein Senses Blue» Light (لیدن، ۲۰۰۲) بود. پس از آن مقاله‌های زیادی به پیوندهای مشابه ارجاع داده‌اند.

رابرت مک‌هنری ویرایشگر سابق بریتانیکا در مقاله‌ای تحت عنوان «دانشنامه مورد اعتماد» ویکی‌پدیا را مورد انتقاد قرار داده است و می‌نویسد «هر چند که ممکن است مقاله‌ای در ویکی‌پدیا به درجه اعتبار بالایی دست یابد ولی تا ابد در معرض تغییر دخالت‌کنندگان بی‌اطلاع یا کم‌سواد قرار خواهد داشت.» آرون کرون مقاله تکذیبیه‌ای در رد روشهای مک‌هنری نوشته و آنها را FUD که نوعی فن تجاری به حساب می‌آید و در زبان انگلیسی مخفف سه واژه به معنای «ترس، عدم اطمینان و شک» می‌باشد اطلاق کرده‌است. رئیس بخش تحریریه سابق، لری سانگر در اواخر سال ۲۰۰۴، از ویکی‌پدیا به دلیل داشتن ماهیت «ضد نخبه» که باعث رد بازنگری رسمی می‌شود و در نتیجه موجب کاهش اعتبار مقاله‌های آن می‌گردد انتقاد کرد.

روند ویرایشی ویکی‌پدیا این طور فرض می‌کند که قرار دادن مقالات در معرض ویرایش همگانی باعث صحت مطالب می‌شود. سانگر پیش از این با اشاره به قانون لینوس در مورد توسعه بازمتن گفته بود: «با داشتن چشم‌های زیاد، خطاهای کمتری رخ خواهند داد.» جوی ایتو یکی از شخصیت‌های فناوری در مورد صحت مطالب ویکی‌پدیا این‌طور می‌نویسد که «هر چند این مسئله کمی بستگی به نوع رشته دارد، پرسش این است که آیا مطلبی که از یک منبع اطلاعاتی دقیق به دست می‌آید درست‌تر است یا مطلبی که توسط صدھا هزار نفر (با امکان ویرایش) دیده شده و هنوز باقی مانده.» در آزمایش غیر رسمی که روی توانایی ویکی‌پدیا در کشف اطلاعات غیرصحیح انجام شد، نویسنده

این طور بیان می‌دارد که این جریان «مکانیسمی حقیقت یاب نیست بلکه بیشتر شبیه مکانیسم رای‌گیری است، در نتیجه ممکن است مطلبی که اشتباه به نظر نرسد صحیح تلقی شود.»
ویکی‌پدیا را به خاطر فرآگیر نبودن مورد اتهام قرار داده‌اند زیرا ماهیت آن داوطلبانه است و می‌تواند بازتاب جانبداری‌های جهت‌دار نویسنده‌گانش باشد. دال هویبرگ رئیس بخش تحریریه دانشنامه بریتانیکا این طور بیان می‌دارد که «مردم درباره چیزهایی می‌نویسنند که به آنها علاقه دارند در نتیجه بسیاری از موضوعات پوشش داده نمی‌شوند ولی واقعی خبری با تمام جزئیاتشان ذکر می‌شوند. مدخل مربوط به تندباد فرننس پنج برابر بزرگی مدخل مربوط به هنر چین است و مدخل خیابان کورونیشن دو برابر مدخل مربوط به تونی بلر است.» لری سانگر رئیس بخش سابق ویرایش نویکی‌پدیا در سال ۲۰۰۴ گفت: «هنگامی که به یک مسئله نسبتاً تخصصی می‌رسیم (که خارج از علاقه مردم است) اعتبار پروژه‌ها بسیار غیر قابل اعتماد می‌شود.»

ویکی‌پدیا به عنوان یک ویکی به خاطر اینکه اجازه می‌دهد مقاله‌هاییش ضمن وقایع جاری به روز شوند یا خلق شوند ستایش شده‌است. برای مثال مقاله مربوط به زلزله اقیانوس هند که سریعاً بعد از وقوع آن در ویکی‌پدیای انگلیسی نوشته شد به سرعت توسط بعضی از مطبوعات چاپ شد. ویرایشگران ویکی‌پدیا بر این باورند که محدوده موضوعی این دانشنامه می‌تواند بسیار وسیعتر از بقیه دانشنامه‌ها باشد.

از این گذشته این نکته نیز باید ذکر شود که در ماه مه سال ۲۰۰۵ (خرداد ۱۳۸۴) مثال هویبرگ صحت خود را از دست داد: مقاله مربوط به هنر چین تقریباً سه برابر مقاله مربوط به تندباد فرننس شد و مقاله مربوط به تونی بلر در حدود ۵۰٪ بزرگ‌تر از مقاله خیابان کورونیشن گردید. این نکته کاملاً روشن است که مقاله‌هایی که در پرسش مطرح شده بودند تنها به عنوان مثال‌هایی برای گرایش متمایل نویسنده‌گان آورده شده بودند؛ اگر چه می‌توان از این مثال‌ها برای نشان دادن روند رو به تعادل منطقی ویکی‌پدیا استفاده کرد.

مجله آلمانی رایانه‌ای *t*'s در اکتبر ۲۰۰۴ (مهر ۱۳۸۳) مقایسه‌ای بین دانشنامه‌های برآکهاوس پرمیوم، مایکروسافت انکارتا و ویکی‌پدیا انجام داد. کارشناسان ۶۶ مقاله از رشته‌های گوناگون را ارزیابی کردند. امتیازات نهایی از این قرار بودند، ویکی‌پدیا $\frac{6}{3}$ از ۵ (B-)، برآکهاوس پرمیوم $\frac{3}{3}$ و مایکروسافت انکارتا $\frac{1}{3}$. امیگ و هرینگ پروفسورهای دانشگاه ایندیانا در تحلیلی پیرامون

دانشنامه‌ها اینطور می‌نویسند که «ویکی‌پدیا در قلمروهایی که توانایی بیشتری دارد، همچون فناوری و وقایع جاری، منابع اطلاعات سنتی را بهبود می‌بخشد.»

قياس خوبی که می‌توان در مورد نقاط قدرت و ضعف ویکی‌پدیا انجام داد در مقایسه استانداردهای دادگاه و مدارک کارآگاهی است. این حقیقت که هر کس می‌تواند ویکی‌پدیا را ویرایش کند این ادعا را که می‌شود تا حد مدارک دادگاه به آن اعتماد کرد مشکل می‌سازد. با این حال باز بودن آن به سوی خیل وسیع ویرایشگران این اجازه را به ویکی‌پدیا می‌دهد تا به وسعت و عمق خلاقیت و ارتباطاتی که باعث ایده‌آل شدن آموختن و جستجوی آراء می‌شوند برسد. این روند بسیار شبیه به روشی است که در آن استفاده بلندنظرانه‌تر از مدارک کارآگاهی می‌تواند باعث رسیدن به سرخ‌های مهم و مدارک بیشتر بشوند. این روند می‌توانست توسط استانداردهای سختگیرانه دادگاهی در نطفه خفه شود.

انجمن

ویکی‌پدیا دارای انجمنی از کاربران است که هر چند نسبتاً کم هستند ولی بسیار فعال هستند. امیگ و هرینگ می‌گویند «هنگامی که گروه اندکی از کاربران در یک سیستم باز ویرایشی به صورت یک کنسرت و همراه با هنجرهای توافقی کار می‌کنند، می‌توانند بر مطالب تولیدشده در سیستم، تنوع حذف مطالب، مشاجرات، تناقضات و سازگاری صدای شرکت کنندگان کنترل کاملی داشته باشند» ویرایشگران ویکی‌اینفو که ویکی‌پدیا روی سایت آنها fork شده است از این که بعضی افراد کاربران جدید را ناعادلانه «جن» یا «کاربران مشکل ساز» لقب می‌دهند و آنها را از ویرایش و نوشتار منع می‌کنند انتقاد می‌کنند. انجمن ویکی‌پدیا به دلیل محول کردن ویرایش مقاله‌ها به کاربرانی که مشکلات آن مقاله‌ها را مطرح ساخته‌اند مورد انتقاد واقع شده است.

بسیاری از مشارکت‌جویان می‌گویند که ویرایش ویکی‌پدیا به دلیل وجود کشمکش‌ها، کار بسیار سختی است. کاربرانی هستند که با داشتن وقت زیاد و عقاید خاص رای خود را پیش می‌رانند زیرا هیچ کس وقت و نیروی مقابله با تعصّب آن‌ها را ندارد.

در جستجویی که روی ویکی‌پدیا انجام شد صفحاتی پیدا شد که نویسندهای آنها ویکی‌پدیا را به خاطر اینکه یک انجمن اجتماعی است ستوده‌اند. به این معنا که می‌توان از نویسندهای آن خواست تا از کار خود دفاع کرده یا آن را روشن سازند و بحث‌ها سریعاً قابل مشاهده‌اند. ویرایش‌های گوناگون ویکی‌پدیا غالباً دارای میزهای مرجعی هستند که اعضای انجمن در آنجا به پرسش‌ها پاسخ می‌دهند.

جوایز

ویکی‌پدیا در ماه مه ۲۰۰۴ (خرداد ۸۳) دو جایزه مهم را از آن خود کرد. اولی جایزه Golden Nica برای Digital Communities بود که توسط Prix Ars Electronica اعطای شد. این جایزه به همراه ۱۰،۰۰۰ یورو و دعوت از ویکی‌پدیا به جشنواره سال بعد PAE Cyberarts اتریش بود. دومی جایزه Judges' Webby برای بخش «انجمن» بود. همچنین ویکی‌پدیایی ژاپنی نامزد جایزه «بهترین کوشش» از سوی Webby شد. در سپتامبر ۲۰۰۴ (شهریور ۸۳) ویکی‌پدیایی ژاپنی موفق به دریافت جایزه ساخت وب (Web Creation) از سوی انجمن تبلیغ کنندگان ژاپن شد. این جایزه به افرادی اعطا می‌شود که سهم بزرگی در پیشبرد وب به زبان ژاپنی دارند و این بار جایزه به شرکت کنندگان دائم ویکی‌پدیایی ژاپنی داده شد.

ویکی‌پدیا تا به حال توسط منابع خبری بیشماری همچون The USA Today، BBC News، Time، Economist، Business Week، Newsweek، Times-Chicago Sun و مجله Wired تمجید شده است. جوایز اعطا شده به ویکی‌پدیا و اخبار مربوط به آن که در مطبوعات چاپ می‌شوند را می‌توانید از طریق نشانی (<http://meta.wikimedia.org/wiki/Trophy-box>) پیگیری کنید.

مجله پی‌سی‌ورلد (Dniyati Raiyane PC World) در تاریخ ۱ ژوئن ۲۰۰۵ فهرستی به نام «۱۰۰ مخصوص برتر سال ۲۰۰۵» منتشر کرد. در این فهرست، ویکی‌پدیا به عنوان یکی از ۱۰۰ مخصوص برتر سال شناخته شده بود. این مجله اعلام کرد که این جایزه به «محصولات برتری تعلق می‌گیرد که قابلیتهای کاربردی را با ابتکار آمیخته باشند». همه این «محصولات»، تجاری نبودند و ویکی‌پدیا جزو ۲۳ منتخب برتری بود که ذاتاً رایگان بودند. ویکی‌پدیا در مقام ۶۰ قرار گرفت. مقام اول این فهرست به موزیلا فایرفاکس تخصیص یافت. این فهرست که مملو از نام محصولات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری بود تنها شامل وبسایت‌های انگشت‌شماری از قبیل گوگل، فلیکر و اینترنت آرشیو بود. همچنین در ردۀ ۳۳ نام وبسایت نیویورک تایمز مشاهده می‌شد که به غیر از ویکی‌پدیا تنها سایت اطلاعاتی دیگر بود. در همین ماه بود که ویدجت ویکی‌پدیا در سیستم‌عامل «مک اُس تایگر» رایانه‌های آپل، توانست (بر اساس میزان بارگذاری‌ها) محبوب‌ترین داشبورد ویدجت بین بقیه انواع داشبوردها شود و رکورد دانشنامه بریتانیکا را هم که نتوانسته بود جزو ۵۰ تای اول شود، بشکند.

تاریخچه

ویکی‌پدیا به عنوان نسخه تکمیلی نوپدیا شروع به کار کرد. نوپدیا پروژه دانشنامه رایگان و آنلاینی بود که مقاله‌هایش توسط کارشناسان و از طریق یک جریان رسمی نوشته می‌شدند. نوپدیا در تاریخ ۹ مارس ۲۰۰۰ (۱۳۷۸ اسفند) تحت مالکیت شرکت بومیس که یک شرکت پورتال وب بود بنیان‌گذاری شد. اعضای برجسته آن عبارت بودند از جیمی ولز رئیس شرکت و تصمیم‌گیرندهٔ نهایی و لری سانگر رئیس بخش ویرایش و نوشتار نوپدیا و بعدها ویکی‌پدیا. سانگر این طور نوپدیا را توصیف می‌کند که بین تمام دانشنامه‌های موجود آن زمان تنها نوپدیا دارای مطالب آزاد بود و محدودیت اندازه نداشت زیرا روی اینترنت قرار داشت. ضمناً به خاطر ماهیت عمومیش و محدودهٔ وسیع شرکت‌کنندگان بالقوه خود، بی‌طرف بود. نوپدیا دارای هفت مرحله بازنگری توسط کارشناسان متخصص در زمینه‌های مختلف بود ولی بعدها همگان به این باور رسیدند که این روند برای تولید مقاله‌ها بسیار کند است. شرکت بومیس که پایه‌گذار این دانشنامه بود نقشه‌هایی برای تبلیغات داشت تا از طریق آن جبران سرمایه کند. این دانشنامه در ابتدا دارای مجوز مطلب آزاد نوپدیا بود ولی درست قبل از تشکیل ویکی‌پدیا و بر اثر اصرار ریچارد استالمان مجوز خود را تبدیل به مجوز حق تالیف آزاد گنو کرد.

ویکی‌پدیا برای اولین بار در تاریخ ۱۵ ژانویه ۲۰۰۱ (۱۳۷۹ دی ۲۵) فقط با زبان انگلیسی و با نام wikipedia.com به اقیانوس اینترنت انداخته شد. ویکی‌پدیا از تاریخ ۱۰ ژانویه یکی از قابلیت‌های Nupedia.com به‌شمار می‌رفت. به این صورت که نویسنده‌گان عمومی می‌توانستند مقاله‌های خود را در آن وارد کنند تا پس از مرور به نوپدیا وارد شود. ولی پس از آنکه هیئت مشورتی کارشناسان نوپدیا مدل تولید آن را رد کرد، از سایت نوپدیا برداشته شد. بعد از آن ویکی‌پدیا به صورت پروژه‌ای جدا از نوپدیا شروع به کار کرد. سیاست «دیدگاه بی‌طرفانه» آن در همان ماههای اول برنامه‌ریزی شد اگر چه شبیه به سیاست پیشین «بی‌طرفی» نوپدیا بود. ویکی‌پدیا سریعاً شرکت کنندگانی از نوپدیا، اسلش دات و راهنمایی موتورهای جستجو بدست آورد. در پایان سال اول به تعداد ۲۰۰۰۰۰ مقاله بین ۱۸ زبان خود رسید. تا پایان سال ۲۰۰۲ تعداد زبانها به ۲۶، پایان سال ۲۰۰۳ به ۴۶ و در پایان ۲۰۰۴ به تعداد ۱۶۱ زبان رسید. نوپدیا و ویکی‌پدیا آنقدر کنار هم زیستند تا میزبان (سرور) نوپدیا از کار افتاد و در سال ۲۰۰۳ متون آن به ویکی‌پدیا انتقال یافت.

ولز و سانگر فکر استفاده از ویکی را به WikiWikiWeb مربوط به Ward Cunningham یا Portland Pattern Repository نسبت می‌دهند. ولز اینگونه بیان می‌دارد که او برای اولین بار در دسامبر ۲۰۰۰ فکر استفاده از ویکی را از جرمی رُنفیلد که کارمند شرکت بومیس بود و یک ویکی مشابه را به او نشان داده بود شنید. اما این واقعه بعد از آن بود که سانگر خبر وجود چیزی به نام ویکی را از کووبیتز که یکی از استفاده‌کنندگان ویکی بود شنید و پیشنهاد ساخت چیزی مثل ویکی برای نوپدیا را به ولز داد. از همین جا بود که تاریخ ویکی شروع شد. پروژه‌ای به نام گنوپدیا تحت همان ایده مطلب آزاد (و نه تولید ویکی) همراه با نوپدیا شروع به کار کرده بود. این پروژه متعاقباً غیر فعال شد و سازنده آن ریچارد استالمن که بنیان‌گذار بنیاد نرم‌افزارهای آزاد است، شروع به پشتیبانی از ویکی‌پدیا کرد.

کاربران اسپانیایی در فوریه ۲۰۰۲ از ترس تبلیغات تجاری و نبود کنترل در یک ویکی‌پدیای انگلیسی محور از ویکی‌پدیا به روی Encyclopedia Libre رفتند. کمی بعد در همان سال، ولز اعلام کرد که ویکی‌پدیا از این پس هیچ تبلیغی نشان نخواهد داد و وبسایت آن را به wikipedia.org انتقال داد. بعضی پروژه‌ها به دلایل ویرایشی خاص به جاهای دیگری نظری ویکی‌اینفو انتقال داده شدند. در ویکی‌اینفو خبری از «دیدگاه بی‌طرفانه» نیست و این سایت در طرفداری از چندین مقاله نوشته شده از «دیدگاه دلسوزانه(طرفدارانه)» می‌باشد.

در تاریخ ۲۰ زوئن ۲۰۰۳ (۳۰ خرداد ۸۲) بنیاد ویکی‌مدیا از بین ویکی‌پدیا و نوپدیا شکل گرفت. ویکی‌پدیا و پروژه‌های خواهرش تا به حال تحت اداره این سازمان ناسودبیر کار کرده‌اند. اولین پروژه خواهر ویکی‌پدیا به یاد حملات ۱۱ سپتامبر در ماه اکتبر ۲۰۰۲ برای یادآوری حوادث آن روز ساخته شد. ویکی‌واژه که پروژه فرهنگ واژه‌ها بود در دسامبر ۲۰۰۲، ویکی‌گفتاورد که مجموعه‌ای از گفته‌های معروف بود درست یک هفته بعد از افتتاح ویکی‌مدیا و پروژه ویکی‌نسک که مجموعه‌ای از کتابهای رایگانی که با مشارکت همگانی نوشته شده‌اند در ماه بعد به کار افتاد. ویکی‌مدیا بعد از آن شروع به پروژه‌های جدیدی کرد که ذیلاً توضیح داده خواهند شد.

ویکی‌پدیا از ابتدا وضعیت خود را با شمارش مقاله‌هایش سنجیده است. در دو سال ابتدایی پیدایش خود روزانه در حدود ۱۰۰ مقاله یا کمتر به آن اضافه می‌شد. ویکی‌پدیایی انگلیسی در تاریخ ۲۲ زانویه ۲۰۰۳ (۲ بهمن ۸۱) به سرعت ۱۰۰,۰۰۰ مقاله رسید. در سال ۲۰۰۴ مقاله‌های ویکی‌پدیا به نرخ رشد تقریبی ۱,۰۰۰ تا ۳,۰۰۰ مقاله در روز رسیدند. در ۲۵ فوریه ۲۰۰۴ (۶ اسفند ۸۲) ویکی‌پدیا در تمامی

زبانهای خود به میزان ۵۰۰,۰۰۰ مقاله دست یافت. در تاریخ ۲۰ سپتامبر ۲۰۰۴ (۲۹ شهریور ۸۳) مقاله‌های ویکی‌پدیا در ۱۰۵ زبان به یک میلیون رسید.

نرم افزار و سخت افزار

ویکی‌پدیا توسط برنامه بازمتن مدیا ویکی روی دسته‌ای از میزبانان وب مستقر در فلوریدا اجرا می‌شود. مدیاویکی نسخه سوم این برنامه است. در ابتدا ویکی‌پدیا روی UseModWiki که توسط کلیفورد آدامز (نسخه ۱) نوشته شده بود کار می‌کرد. در ابتدا برای پیوندهایش از CamelCase استفاده می‌کرد ولی بعدها امکان استفاده از قلاب (bracket) هم در آن ایجاد شد. ویکی‌پدیا در تاریخ ژانویه ۲۰۰۲ در نسخه جدید خود استفاده از موتور PHP را به همراه پایگاه داده MySQL آغاز کرد. این نرم افزار که نسخه دوم به حساب می‌آمد توسط ماگنوس مانسک و مخصوص دانشنامه ویکی‌پدیا نوشته شده بود. به خاطر تقاضاهای زیاد به منظور بهبود کیفیت، اصلاحات زیادی روی آن انجام شد. سرانجام این نرم‌افزار توسط لی دانیل کراکر دویاره‌نویسی شد. این نرم‌افزار که نسخه شماره سه محسوب می‌شد در ژوئیه ۲۰۰۲ نوشته شد و مدیاویکی نام‌گذاری گردید. مجوز استفاده از آن تحت گنو است و در تمامی پروژه‌های ویکی‌مدیا از آن استفاده می‌شود.

ویکی‌پدیا تا سال ۲۰۰۳ تنها روی یک سرور بود تا آنجا که تنظیمات میزبان آن تقسیم به چندین قسمت شد. در ژانویه ۲۰۰۵ ویکی‌پدیا روی ۳۹ سرور مختلف در فلوریدا مشغول به کار بود. پیکربندی آن عبارت است از یک بانک اطلاعاتی بزرگ تحت MySQL، چندین میزبان خادم بانک اطلاعاتی و ۲۱ میزبان وب که با نرم‌افزار آپاچی کار می‌کنند و ۷ تا که تحت میزبان Squid Cache کار می‌کنند.

در اولین هفتۀ ژوئن ۲۰۰۵، گروه میزبان‌های وب ویکی‌پدیا به بیش از ۶۰ عدد افزایش یافت و بنابر تقاضای مسئول مرکز داده‌ها، تمامی میزبان‌ها (کم و بیش) با موفقیت، در حدود ساعت ۴:۳۰ به ساختمان جدید واقع در مرکز شهر تامپا انتقال داده شدند.

تقاضاهای صفحۀ وب ابتدا به میزبانان مخزن Squid caching فرستاده می‌شوند. درخواستهایی که قابلیت انجام شدن در این میزبان‌ها را ندارند به دو میزبان متعادل‌ساز که نرم‌افزار perbal روی آنها نصب است فرستاده می‌شوند. سپس تقاضاهایی که از میزبان‌های وب آپاچی فرستاده می‌شوند تا مورد پردازش قرار گیرند. میزبان‌های وب، صفحات را به شکل لازم پردازش می‌کنند. برای افزایش سرعت، صفحاتی که برای کاربران ناشناس پردازش شده‌اند در یک فایل سیستم ذخیره (cache)

می‌شوند تا زمانی که از درجه اعتبار ساقط شوند. این امر باعث عدم پردازش صفحات معمول می‌شود. ویکی‌مدیا ساخت شبکه‌ای جهانی از میزبانان مخزن در کنار ۳ میزبان مخزن خود در فرانسه را آغاز کرده است. در حال حاضر یک گروه میزبان جدید در هلند شروع به کار کرده است. گزارش وضعیت رو به رشد وبسایت ویکی‌پدیا به صفحه وضعیت در فرستاده می‌شود.

پروژه‌های خواهر

ویکی‌پدیا دارای چندین پروژه متن آزاد می‌باشد که وظایف غیر دانشنامه‌ای را انجام می‌دهند. بزرگترین آنها ویکی‌واژه نام دارد که پروژه فرهنگ واژه و اصطلاحات آزاد است. بقیه آنها عبارت‌اند از ویکی‌نسک پروژه کتابهای متنی آزاد، ویکی‌گفتاورد دانشنامه آزاد نقل قول‌ها، ویکی‌بیشته مخزن چندزبانه متون منبع آزاد، ویکی‌انبار انبار پرونده‌های چندرسانه‌ای عمومی و ویکی‌گزارش مرجع خبری با محتوای آزاد.

زبان فارسی یکی از زبان‌های نوبای ولی پویا در ویکی‌پدیا بوده و توسعه این زبان یکی از اهداف آینده ویکی‌پدیا است. تعداد مقالات فارسی این دانشنامه از ۱۲ هزار مقاله بیشتر است ولی در مقایسه با مطالب انتشار یافته به زبان‌های دیگر، رقم قابل توجهی نیست.

بهینه سازی ویکی‌پدیا

Ray Grieselmbre در وب سایت شبکه www.oir.org در مقاله‌ای به ارایه راهکارهایی برای بهینه سازی ویکی‌پدیا پرداخته است:

من با یکی از دوستانم که یک ژورنالیست ارجمند است مدت زیادی درباره ویکی‌پدیا بحث نموده ایم. تحقیر پروژه توسط او به عدم اعتماد او به نویسنده‌گان بی نام و نشان ربط دارد، و به باور او در مورد بی توجهی دست اندرکاران ویکی‌پدیا به استانداردهای ژورنالیست‌ها ربط پیدا می‌کند. او اشتباه نمی‌کند آنها یکی که بحث مربوط به ویکی‌پدیا را دنبال می‌کنند رسوابی‌های اخیر را می‌دانند. به هر حال، مهمتر اینکه، این دیدگاهها نشانگر این است که تعداد زیادی از افراد با نفوذ به لحاظ تحقیق جدی به ویکی‌پدیا اعتماد ندارند.

طرح کردن این دانش نامه ایده خوبی است. به یک دانش نامه رایگان و قابل دسترسی از طریق اینترنت نیاز است. دانش نامه‌های تجاری دیگر مانند بریتانیکا به وضوح جایگاه خوبیش را دارند. اما،

اگر کاربران فقط انتظار دارند تا از اطلاعات رایگان شبکه استفاده کنند، اگر افرادی باشند که داوطلبانه از وقت خود برای اطلاع رسانی قابل اعتماد استفاده نمایند ما از آنها سپاسگزاری می‌نمائیم. گزارشی را که مجله طبیعت در دسامبر گذشته منتشر نمود حاکی از این بود که ما ممکن است به جایی که فکر می‌کردیم نزدیکتر باشیم. آیا ما در جایگاه مورد نظر هستیم؟ همچنین این یک نشان مثبت ویکی پدیا است که سازمانهای معتبر به حد کافی این دانش نامه را به شکل جدی برای ارزیابی توجه می‌کنند.

پس از مصاحبه مجله طبیعت در پخش ۱۵ دسامبر، جیمی والز Jimmy Wales رئیس مؤسسه ویکی پدیا و بنیانگذار دانش نامه ویکی پدیا گفت که هدف او دستیابی به یک دقت در سطح «بریتانیکا یا بهتر از آن» است. با این وجود او درباره گزارشها و یافته‌های مربوط به گزارشها متواضعانه برخورد نمود و پذیرفت که نه انتظار چنین بازنگری مثبتی دارد و نه فکر می‌کرد که سطح کیفیت تمام موضوعات منطبق با واقعیت است.

بدون پرسش: ویکی پدیا باید یک مسیر طولانی را طی نماید. تا اینکه بهتر گردد، حامیان ویکی پدیا باید کانون توجه خویش را به مقالات منزوی معطوف ندارند، به گونه‌های ادبی خاص توجه خویش را معطوف ندارند و ابتدا سیستم ایجاد کننده محتوى را مخاطب قرار دهند. با انجام این کار، مقاله نویسان ابزارهای بیشتری دارند تا نسبت به قابل اطمینان بودن مقالات خویش اطمینان حاصل نمایند.

من ۶ مرحله آسان را پیشنهاد کردم که مدیران پروژه می‌توانند از آنها برای بهتر سازی ویکی پدیا استفاده نمایند، اما این توصیه‌ها بر اساس تحقیق خودم و نیز گفتگوهای من با مردم هستند، مردمی که به پروژه ارتباط دارند و نگران پروژه هستند.

۱. پیوسته استانداردهای موجود را اجرا نمایید.

علاوه بر صفحات زیادی که درباره خط و مشی و سیاست نوشته شده‌اند، ویکی پدیا ابزارهای شگفت‌انگیزی برای ردیابی سابقه یک مقاله از میان ویژگی «تغییرات اخیر دارد». راهنمایی‌های زیادی درباره سایت شبکه وجود دارند که به مقاله نویسان درباره چگونگی مأخذ یابی از سایت راهنمایی می‌نمایند، مقوله‌های رسمی، متن‌های بحث برانگیز و بحث موثر دارد.

منتقدانی که فقط طرح بندی و صفحه‌آرایی را یکی می‌دانند، ممکن است استانداردهای را که مدیران پروژه طالب آنها هستند درک ننمایند.

مشکل چیست؟ سایتهاي ويکي پديا به شكل يکنواخت اجرا نمی‌گردد. رسوایي بيوگرافی جان سیگن تالر John Signthaler به احتمال يکی از شواهد اين مشکل بود. مشارکت کنندگان در ويکي پديا باید راههای را برای يکنواخت اجرا نمودن استانداردهای موجود درباره تمام محتوی پیدا نمائید. اگر اين کار بيش از اندازه زياد است، می‌توان موضوع مورد سؤال را تا زمانی که مورد بررسی قرار گيرد بiron از شبکه مطرح نموده در غير اين صورت، نمی‌توان ادعا کرد که سایت قابل اعتماد است.

۲. ویراستاران را وادر سازيد تا مسئوليت مقالات خويش را پيداوند،

سر دبیران يا ویراستاران باید نام خويش را به ما بگويند، امروزه، سر دبیران لازم نیست تا برای پيوستان به جامعه چيزی بيشتر از نام کاريرو را مورد استفاده قرار دهند تا به امروز حتی برای ويرايش يك محتوى نياز به توضيح خواستن از كاربر نبود.

اين توصيه با بيشترین مقاومت مواجه است، اما به بزرگترین شکوه در مورد ويکي پديا پاسخ خواهد داد. سياست فعلی قابل دفاع نیست. اگر دليل درستی برای گمنام ماندن وجود دارد (مانند ترس از مجازات سياسی)، پس فراهم نمودن يک ويرايش توسيط سردبیر از طريق بازنگريهای بيشتر با عنوان کردن اينکه مقاله توسيط يك شخص بي نام و نشان تدوين گردیده کار آسانی است.

۳. بوای تغيير محتوى مراجع و دلائل خويش را مطرح نمایيد

درست در حال حاضر، برای تغيير يك مقاله ويکي پديا، پس از وارد شدن به سایت، کل کاري که هر شخص باید انجام دهد تايپ کردن است. تغييرات آنها همراه با سابقه مقاله محافظت می‌گردد، اما تنها روش برای دليل آوردن يک تغيير واقعيت، در حوزه‌های بحث مطرح می‌گردد. اگر يك فيلد اضافه‌ای در شبکه ویرایش وجود داشت که مقاله تويسان را وادر می‌کرد تا فایل پشتيبان هر گونه محتواي جديد خويش را به همراه مراجع و دلائل خويش ارائه دهند چه می‌شد؟ اين ابزار ديگری خواهد بود که علاوه بر مفید بودن آن بر تحميل آميز بودن آن می‌افزاید.

۴. استنادات خويش را به وضوح مطرح نمایيد

ويکي پديا همانند هر ابزار مفید ديگر پانويسي‌هایي را برای مولفين فراهم می‌نماید تا مراجع خويش را نام ببرند. اما اينها پيوسته به کار نمی‌روند. برخی از لينک‌های مقالات (که شبيه پانويسي‌ها هستند) صرفاً با شبکه‌های ديگر ارتباط دارند، که اطلاعات كتابشناسی در انتهای مقاله نیست.

۵. اجازه دهید تا کاربران مقاله نویسان را ارزیابی نمایند

اطمینان یک موضوع مهم است و حتی در هنگام استفاده از شبکه اینترنت اهمیت اطمینان بیشتر است. ویکی پدیا می‌تواند به راحتی از یک سیستم مشابه با سیستم ارزیابی ebay استفاده کند. تمام مقاله نویسان باید صفحه مخصوص به خویش را داشته باشند، باید لیست مقالات و بازخورهای کار مقاله نویسی را داشته باشند. فقط کاربرانی که دارای نام و مشخصات کاربر هستند و حق اجازه از شبکه را دارند باید قادر باشند تا برای سایر کاربران بازخور کارشناسی را مطرح نمایند.

۶. قبل از اینکه بحث موضوع حق چاپ پیش بیاید

سعی کنید تا حق چاپ داشته باشید در ویکی پدیا صفحه‌ای وجود دارد که به مدیران اجاره می‌دهد تا در مورد یک عکس یا متن دارای حق چاپ محفوظ به بحث بپردازد. مشکل این است که بسیاری اوقات، همان هنگام منبع در شبکه وجود دارد. اگر به هر طریق شخصی حق چاپ را در حین چاپ بازنگری می‌کند، چرا قبل از چاپ این کار را انجام نمی‌دهد؟ از جنبه‌های فناوری این ۶ مرحله را به راحتی می‌توان به کار برد، اما چالش‌های فرهنگی اهمیت دارند. علی‌رغم رسائیهای اخیر، والز Wales گفت که تباہ گری و ویراستاری بزرگترین مشکلاتی نیستند که جامعه با آنها روبرو است.

بسیار سخت است تا مقاله نویسانی را که مدافعان سرخست محتوای مقاله خویش هستند نسبت به آنچه که منتشر می‌شود مقاعده ساخت و دلایل چنین کاری را خواستار شد. کارشناسانی که از وقت خویش و دانش خود برای اصلاح محتوی استفاده می‌کنند مجبور خواهند بود تا از خود دفاع نمایند - و مجبور هستند از اعتبارنامه خود - در برابر رقبای کم کفایت خویش دفاع نمایند. باورکردنی است که چنین توهینی به عزت نفس آنها موجب دلسربدی آنها می‌گردد که بدفرجام خواهد بود.

شاید حتی چالش بیشتر جامعه فعلی را وادار می‌کند تا از قوانین سخت‌تر اطاعت کند. اما کسانی که کیفیت‌های قابل ملاحظه جامعه ویکی پدیا را مورد تقدیر قرار می‌دهند باید نخستین کسانی باشند که مدیران پروژه را تحت فشار می‌دهند تا گامهای ساده و لازم را بردارند تا اطمینان حاصل نمایند که مقالات ویکی پدیا حقایق وارسی شده‌ای هستند و عاری از افTRA و نقض حق چاپ هستند، و استانداردهای خاص نگارش و سازمانی را رعایت می‌کنند. باید این گامها برداشته شوند تا متقدان را متقادع نمائیم در غیر این صورت آنها متقدان متحد و ارزشمندی هستند که بر این باورند، ویکی پدیا یا دانش نامه اینترنتی مفید نیست بلکه فقط یک اسباب بازی ملیح است.

تاریخچه ۵ سال و بلاگ ایرانی – فارسی

شادی خابط

دانشجوی دکترای علوم ارتباطات و اطلاعات، دانشگاه استاندارل گرونوبل فرانسه

برای درک و تجزیه و تحلیل و بلاگها در دست داشتن اتفاقات، زمان و نحوه رخدادن آنها ضروری به نظر می‌رسد. مقاله زیر مروری است بر حوادث کوچک و بزرگی که در ۵ سال اول حیات و بلاگهای فارسی‌زبان ایرانی (از شهریور ۸۰ تا شهریور ۸۵) روی داده است. دانستن این نکته ضروری است که این مقاله فقط به طرح رویدادهای و بلاگهای فارسی‌زبان و ایرانی می‌پردازد. بنابراین و بلاگهای فارسی‌زبانی که توسط غیر ایرانیان نوشته می‌شوند و نیز و بلاگهای ایرانیان که به زبانی غیر از فارسی نوشته می‌شوند در پدید آمدن این تاریخچه نقشی نداشته‌اند و در طول این مقاله هر کجا از و بلاگ فارسی یا و بلاگ ایرانی یاد شده، منظور و بلاگهای فارسی‌زبان ایرانی است. رویدادهای این تاریخچه در پایگاههای اینترنتی و و بلاگهایی که نام و پیوند آنها در منابع آمده، جستجو شده است. معیار انتخاب این حوادث اهمیت و تاثیر آنها در دنیای مجازی و حقیقی بوده است. بدین ترتیب به عنوان مثال رویدادهایی مانند گفتگوی و بلاگ نویسان در پالتاک (سال ۸۳) و یا قرارهای متعدد و بلاگی که توسط خود و بلاگ نویسان انجام شده در این تاریخچه ذکر نشده است. بر عکس اگر تجمع‌های مجازی و حقیقی و بلاگ نویسان منجر به اقدامی خاص در دنیای مجازی یا حقیقی شده، یا حمایتی دولت یا سازمانی را به همراه داشته در این مقاله ذکر شده است. نویسنده در این مقاله سعی کرده است که تا حد امکان از هرگونه تحلیل حوادث و بلاگستان خود مقوله دیگری رویداد و زمان و چگونگی آن بسنده کرده است. چرا که تحلیل حوادث و بلاگستان خود مقوله دیگری است و بحثی جداگانه می‌طلبید. ذکر این نکته نیز ضروری به نظر می‌رسد که علی رغم دقت فراوان در جمع‌آوری و تحریر رویدادهای تاریخچه، این مقاله ادعای کامل و جامع بودن ندارد. امید است که در نگارش‌های بعدی تاریخچه و بلاگستان ایرانی – فارسی نکات مهم از قلم افتاده اضافه شوند.

سالهای ۸۰ و ۸۱

۱۶ شهریور ۸۰، اولین وبلاگ فارسی^۱ توسط سلمان جریری نوشته شد. چند روز بعد حسین درخشان دومین وبلاگ فارسی^۲ را خلق کرد. درخشان در آبان ماه، به درخواست یک خواننده راهنمای «چگونه یک وبلاگ فارسی بسازیم» را نوشت و روی وبلاگ خود قرار داد. بدین ترتیب ایرانیان به طور گسترده به وبلاگ نویسی رو آوردند، تا جایی که در مدت کمتر از یک سال تعداد وبلاگهای فارسی به ۸ هزار رسید.

اولین سایت ساخت وبلاگ به زبان فارسی، پرشین‌بلاگ^۳، در خرداد ماه ۸۱ افتتاح شد. به علت فارسی بودن تمام دستورات ساخت و اداره وبلاگ در پرشین‌بلاگ، تعداد وبلاگ نویسان ایرانی روز به روز بیشتر شد.

در شهریور ۸۱ اولین حادثه مهم تاریخ وبلاگستان ایرانی اتفاق افتاد. نویسنده پانزده ساله وبلاگ ماه پیشونی^۴ که با دوستان اینترنتی اش به کوهنوردی رفته بود، در اثر سقوط از کوه جان خود را از دست داد. دوستان این دختر نوجوان به سرعت خبر را روی فرومها و وبلاگهایشان پخش کردند. وبلاگ ماه پیشونی که در روز بیشتر از ۳۰-۲۵ بازدید کننده نداشت در عرض یک روز بیش از دو هزار بار بازدید شد و دهها نظر دریافت کرد. تعدادی از کسانی که از طریق اینترنت از مرگ این نوجوان با خبر شده بودند اما او را نمی‌شناختند، در مراسم ختم او حضور یافتند. این اولین حرکت دست جمعی وبلاگ نویسان ایرانی در مجازی بود. حرکتی که در دنیای واقعی نیز امتداد یافت.

در آبان ۸۱، به مناسبت اولین سالگرد پیدایش وبلاگهای فارسی (روزی که درخشان راهنمای وبلاگ نویسی را روی وبلاگ خود قرار داد) ماهنامه دنیای کامپیوتر و ارتباطات اولین مسابقه وبلاگی را آغاز کرد. برای انتخاب بهترین وبلاگها، کاربران می‌توانستند روی اینترنت به وبلاگ مورد علاقه خود رای دهند. همچنین هیات داورانی متشکل از کارشناسان مسائل اینترنتی که اکثراً وبلاگ نویس بودند نیز به انتخاب بهترین وبلاگها پرداختند. هدف از برگزاری این مسابقه شناساندن وبلاگ به عنوان وسیله انتقال اطلاعات بود. یکی از حامیان مسابقه وزارت پست، تلگراف و تلفن (وزارت ارتباطات و فناوری

---

¹ www.globalpersian.com/salman/weblog.html

² <http://i.hoder.com>

³ <http://www.persianblog.com>

⁴ <http://forozan.persianblog.com>

اطلاعات فعلی) بود که به مسابقه اعتبار می‌بخشید. خبر این مسابقه توسط بلاگر^۱، سایت خدمات وبلاگ مشهور، اعلام شد.

اولین کتاب راجع به وبلاگ، راهنمای وبلاگ فارسی^۲ در این سال منتشر شد. بنا به گفته نویسنده کتاب مراکز نشر به علت عدم آشنایی با وبلاگ علاقه‌ای به چاپ کتاب نداشتند. نویسنده برای چاپ کتاب مجبور شد در ملاقاتی با مسئول انتشارات ناقوس اهمیت چاپ کتاب را توضیح دهد.

سال ۸۲

فروردین ۸۲ سینا مطلبی به علت مطالبی که در مطبوعات و وبلاگش نوشته بود دستگیر و زندانی شد. مطلبی که بعد از بیست روز آزاد شد اظهار کرد که تلاشهای وبلاگ نویسان در آزادی او موثر بوده است.

در این ماه دومین سایت سرویس دهی وبلاگ بلاگ اسکای افتتاح شد. در موقعیتی که کاربران پرشین بلاگ با مشکلات زیادی روبرو می‌شدند، بلاگ اسکای توانست بسیاری از کاربران پرشین بلاگ را به خود جذب کند. اما بلاگ اسکای بعد از مدتی توسط گروهی که خود را مش قاسم بزرگ و پسران می‌نامید، هک شد. بلاگ اسکای دویاره راهاندازی شد و امکانات بیشتری را نسبت به پرشین بلاگ در اختیار کاربران قرار داد اما نتوانست اعتماد دوباره آنها را جلب کند.

در خداد ماه خبرگزاری رویترز و سی ان ان در دو مقاله مشابه ادعا کردند که پرخواننده‌ترین وبلاگهای ایرانی، وبلاگهای غیراخلاقی هستند. سایتها و وبلاگهای زیادی با تهیه یک اعتراض‌نامه و امضای آن علیه این ادعا اعتراض کردند. اما فیلترینگ پرشین بلاگ و بلاگ اسپات آغاز شد. بعد از اینکه اعتراضات پرشین بلاگ، کاربران و مطبوعات به این مساله بالا گرفت، وزارت پست، تلگراف و تلفن عذرخواهی کرده و اعلام کرد که این فیلترینگ‌ها از جانب پارس آنلاین و بدون اجازه مقامات انجام شده است و این فقط باید وبلاگهای غیر اخلاقی بودند که می‌باشد بسته می‌شوند. پارس آنلاین در عین اینکه اظهار کرد که از طرف وزارت پست، تلگراف و تلفن مجوزی در دست داشته، به قربانیان فیلترینگ یک ساعت اینترنت مجانی هدیه داد.

در شهریور ماه اولین نشست ادبی وبلاگ نویسها تحت عنوان نکوداشت مهدی اخوان ثالث توسط شهرداری منطقه ۶ تهران برگزار گردید و وبلاگی^۳ هم به این منظور افتتاح شد. همچنین در این ماه

^۱ www.blogger.com

^۲ یعسوی حسن، انتشارات ناقوس، ۱۳۸۱

^۳ http://bozorgdashtekhavan.persianblog.com

تعدادی از وبلاگ نویسان که در زمینه نویسنده‌گی نیز فعالیت می‌کردند اقدام به برگزاری مسابقه بهرام صادقی^۱ کردند. همه نویسنده‌گان فارسی زبان از جمله وبلاگ نویسها از هر کجای جهان می‌توانستند در آن شرکت کنند. یکی از اهداف از برگزاری این مسابقه ایجاد پیوند بی‌واسطه میان نویسنده‌گان، وبلاگ نویسان و کاربران فارسی زبان در سراسر دنیا بود.

در آبان ماه، اولین دوره مسابقات وبلاگ نویسی قرآنی توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برگزار شد. همچنین در این ماه، به مناسبت سالگرد تولد وبلاگ فارسی، ماهنامه دنیای کامپیوتر و ارتباطات دومین مسابقه وبلاگی را با عنوان تهران، پایتحت وبلاگ جهان با هدف استفاده از وبلاگ در حیطه اطلاع‌رسانی برگزار کرد. این بار رای دهنده‌گان می‌بایست برای انتخاب وبلاگ برتر ثبت‌نام و کلمه‌عبور دریافت می‌کردند. همچون سال قبل، هیات داورانی که در وبلاگ نویسی سرنشته داشتند نیز بهترین وبلاگها را انتخاب کردند. مراسم پایانی دومین مسابقه‌ی وبلاگ‌های برتر عصر در اسفند ماه در محل مرکز تحقیقات مخابرات ایران برگزار شد.

محمد علی ابطحی اولین سیاستمدار ایرانی بود که در آذر ماه این سال شروع به وبلاگ نویسی کرد. وبلاگ ابطحی^۲ که با لحنی خودمانی نوشته می‌شود، بین رسانه‌های داخل و خارج بازتاب زیادی پیدا کرد. همچنین همزمان با دومین روز از برپایی جشنواره وی، وب و نشریات الکترونیکی در آذر ماه، اولین سمینار ادبیات وبلاگ‌ها و تاثیر وبلاگ نویسی بر ادبیات برگزار شد. یکی از اهداف جشنواره معرفی وبلاگ به مراجعان بود.

در دی ماه، بعد از زلزله بم، وبلاگ‌های زیادی به پخش اخبار این زمین لرزه و همدردی با زلزله زدگان پرداختند. وبلاگی برای اطلاع رسانی در این زمینه افتتاح شد.^۳ گروهی از وبلاگ نویسان در حمایت از زنان و کودکان آسیب دیده از زلزله بازارچه خیریه‌ای را با حمایت بانک کشاورزی در محل کانون پژوهش فکری کودکان و نوجوانان برگزار کردند. وبلاگنویس دیگری نامه تشکری^۴ خطاب به خارجی‌هایی که برای کمک به ایران آمده بودند، به زبان انگلیسی نوشت و روی وبلاگش گذاشت و از بقیه دعوت کرد که آن را امضا کنند. بیش از ۸۰۰ نفر این نامه را امضا کردند.

¹ <http://www.khabgard.com/bsa/>

² <http://www.webneveshteha.com/>

³ <http://gharare7dey.persianblog.com/>

⁴ <http://www.eyeranian.net/2004/01/07,659.shtml>

کتابهای و بلاگستان شهر شیشه‌ای^۱ و کلید و بلاگ^۲ در این سال به چاپ رسیدند.

سال ۸۳

در خرداد ۸۳ پرشین بلاگ اولین جشنواره و بلاگهای فارسی و نشریات اینترنتی را با هدف افزایش کیفی و کمی محتوای فارسی و همچنین معرفی این پدیده به اشار مختلف مردم و دعوت از آنان برای حضور در این جامعه مجازی، برگزار کرد. این جشنواره که از طرف سازمان ملی جوانان حمایت می‌شد، نمایشگاهی نیز بر پا کرد و در آن غرفه‌ایی را به و بلاگ اختصاص داد.

همچنین در این ماه اولین جشنواره و بلاگ‌نویسی جوانان با همکاری سازمان ملی جوانان و ستاد بزرگداشت امام خمینی (ره) با موضوع «امام خمینی (ره) و جوانان» آغاز شد. و بلاگهایی که حداقل یک یادداشت درباره امام خمینی (ره) داشتند، می‌توانستند در این جشنواره شرکت کنند. هدف این مسابقه شناساندن افکار امام خمینی (ره) و گرامی داشتن خاطره او در دنیای مجازی بود.

از دیگر حرکتهای دسته‌جمعی و بلاگ نویسان تغییر نام بیش از ۲۰۰ و بلاگ به «امروز» در اعتراض به فیلتر شدن سایتها امروز و رویداد و دستگیری روزنامه‌نگاران آنها در شهریور ماه بود. این اقدام به پیشنهاد حسین درخشان انجام شد و در بعضی رسانه‌های داخل و خارج چون ایران، جمهوری اسلامی^۳، گاردن و بی‌بی‌سی منعکس شد.

در مهر ماه رادیو دویچه‌وله اولین مسابقه جهانی و بلاگی را برگزار کرد. در حالی که طبق آمار سایت^۴ NITL زبان فارسی در آن زمان چهارمین زیان و بلاگی دنیا محسوب می‌شد، جزء ۷ زبان شرکت داده شده در مسابقه نبود. حسین درخشان با درج این خبر در و بلاگش از خوانندگان خواست تا با نوشتن ایمیل به رادیو دویچه وله به این مساله اعتراض کنند. روسای رادیو بعدها اعلام کردند که اعتراضها به حدی زیاد بود که برای سال آینده فارسی را هم در بین زبانهای شرکت کننده در مسابقه خواهند گنجاند. در اواخر مهر ماه ۲۰ و بلاگ نویس به دلیل مطالب نوشته شده در و بلاگهایشان دستگیر و زندانی شدند. تعدادی از آنها در تلویزیون به اشتباه خود اعتراف کردند. پرونده

۱ قاسمی وحید، انتشارات ناقوس، ۱۳۸۲

۲ مباشری شهاب، انتشارات توسعه آموزش، ۱۳۸۲

³ <http://www.jomhourslami.com/1383/13830630/13830630-jomhori-islami-02-jahat-ettela.HTML>

⁴ <http://www.blogcensus.net/?page=lang>

وبلاگ‌نویسها توسط محمدعلی ابطحی، تنها سیاستمدار وبلاگ نویس آن زمان دنبال شد. ابطحی در دی ماه به همراه تعدادی از این وبلاگ نویسان با آقای شاهروdi، ریس قوه قضائیه، دیدار کرد. همزمان با برگزاری دوازدهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم در آبان ماه، دومین جشنواره ملی مسابقات وبلاگی ماه مبارک رمضان^۱ با رویکرد قرآن و انتظار با گستره جهانی آغاز شد. این بار اولی بود که این جشنواره با محوریت وبلاگ نویسی قرآنی برگزار شد.

در آبان ماه چاپ اطلس جدید نشنال جئوگرافیک باعث شد که وبلاگ نویسان ایرانی دوباره با هم متحده شوند. این موسسه در اطلس تازه خود، در کنار نام خلیج فارس نام خلیج عربی را هم ذکر کرده بود. پرشین بلاگ اعتراض‌نامه‌ای به فارسی و انگلیسی تنظیم کرد و وبلاگ نویسان زیادی با لینک دادن به آن از خوانندگان خود خواستند تا این اعتراض‌نامه را امضاء کنند. به پیشنهاد لگو ماهی^۲ تعدادی از وبلاگ نویسان، صفحه‌ای به نام خلیج عربی در اینترنت باز کردند. کاربران با ورود به این صفحه، با جمله «خلیجی با این نام در دنیا وجود ندارد» روبرو می‌شدند. نشنال جئوگرافیک سرانجام اطلس را اصلاح کرد.

اولین سمینار وبلاگ نویسی در ایران در بهمن ماه در محل نمایشگاه نرم افزار و آی‌تی در نمایشگاه بین‌المللی مشهد برگزار شد و در اسفند ماه Global Weblog Community، کمیته حمایت از وبلاگ‌نویسان، از وبلاگ نویسان خواست تا روز ۲۲ فوریه فقط جمله free Mojtaba and Arash day را در وبلاگ خود قرار دهند و خواهان آزادی این دو وبلاگ نویس زندانی شوند. از جمله کتابهایی که در این سال منتشر شدند، کتاب برای دلم^۳ و آشنایی با وبلاگ^۴ بود.

سال ۸۴

پیروزی دسته‌جمعی دیگر وبلاگ نویسها مربوط به لوگوی نوروزی گوگل است. در اسفند ۸۳، شرتو^۵ ایده ساخت یک لوگوی نوروزی را با نشانه گوگل مطرح کرد. وبلاگ نویسان زیادی به گوگل ایمیل زندن و خواهان ساختن چنین لوگویی شدند. گوگل که برای مناسبتهای مختلف لوگوهای گوناگون

^۱ www.quran-festival.com

^۲ <http://legofish.com/persiblog/>

○ محمدعلی ابطحی، انتشارات چالش، ۱۳۸۳

○ الهه طاهریان ریزی و دیگران، طاهریان، ۱۳۸۳

^۳ <http://sharto.persianblog.com/1383-12-sharto-archive.html#3224506>

دارد به درخواست و بلاگ نویسان ایرانی پاسخ مثبت داد و عید نوروز ۸۴ در گوگل فارسی لوگویی با سفره هفت سین گذاشت.

در اردیبهشت ماه اولین جشنواره دانشجویی و بلاگ نویسی^۱ توسط دانشگاه همدان برگزار شد. در این جشنواره سخنرانی‌هایی درباره و بلاگ توسط استادی دانشگاه و هیات داوران ایراد شد. همچنین نمایشگاهی متشکل از ۱۰۰ و بلاگ برتر ترتیب داده شد و و بلاگ نویسان برتر توسط هیات داوران انتخاب شدند.

انتخابات ریاست جمهوری ۸۴ منشا اتفاقات زیادی در و بلاگستان شد. و بلاگ طرفداران کاندیداها یکی پس از دیگری به راه افتاد. اما تنها نامزد ریاست جمهوری که و بلاگ می‌نوشت مصطفی معین بود که و بلاگش را در فروردین ۸۴ باز کرده بود. معین قبل از انتخابات ریاست جمهوری دو بار با و بلاگ نویسان جلسات مشورتی با هدف گفت‌وگوی مستقیم و دریافت نظرات و بلاگ نویسان و فعالان فضای مجازی برگزار کرد. همچنین و بلاگ نویسان طرفدار محمود احمدی‌ژاد نیز در «همایش و بلاگ نویس‌های طرفدار احمدی‌ژاد» به قصد حمایت‌های تبلیغی از نامزدی شهردار تهران در انتخابات ریاست جمهوری گرد هم آمدند.

در هجدهمین نمایشگاه بین‌المللی کتاب سالن نشر الکترونیک در اردیبهشت ماه، سی‌دی کلیه و بلاگهای پارسی بلاگ در سال ۸۳ عرضه شد. هدف از این کار این بود که کاربران بتوانند به شکل آفلاین به محتوای و بلاگها دسترسی داشته باشند. اتفاق دیگری که در این ماه افتاد و و بلاگستان بعدها در آن دخالت پیدا کرد دستگیری فرشید فرجی و کوروش کار، دو مستند ساز ایرانی در عراق توسط نیروهای آمریکایی به جرم جاسوسی بود. و بلاگی به این منظور پوشش دادن خبرهای مربوط به این دو مستندساز باز شد^۲ و و بلاگ نویسان زیادی در این باره نوشتند. در سال ۸۵ فرشید فرجی در سالگرد دستگیرشدنش نامه‌ای به خوابگرد^۳ نوشت و در آن اظهار کرد که تلاشهای و بلاگ نویسان برای آزادی او نقش مهمی در آزادی اش (که کمتر از دو ماه بعد از دستگیری صورت گرفت) بازی کرد. همچنین در این ماه سازمان خبرگزاران بدون مرز یک مسابقه و بلاگی ترتیب داد. کاربران اینترنت می‌توانستند و بلاگ مورد نظر خود را از طریق رای اینترنتی انتخاب کنند. در بین و بلاگهای ایرانی و بلاگ محبی سمعی نژاد، و بلاگنویس زندانی، این جایزه را به خود اختصاص داد.

---

^۱ <http://bloggerst.ir>

^۲ <http://f-k.persianblog.com/>

^۳ <http://khabgard.com/?id=1148943943>

در خرداد ماه دو جشنواره و بلاگ نویسی برگزار شد: دومین دوره جشنواره بزرگ و بلاگ نویسی امام خمینی (ره)^۱ و جوانان همزمان با شانزدهمین سالگرد رحلت بنیانگذار جمهوری اسلامی برگزار شد. جشنواره اینترنتی خلیج فارس^۲ نیز بخشی را به مسابقه و بلاگی اختصاص داد که در آن هیات داوران و بلاگهای برتر را انتخاب کردند. این جشنواره توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برگزار شده بود. در شهریور ماه چهارمین جشنواره فرهنگی‌هنری ره آورد سرزمین نور بخشی را به مسابقه و بلاگ نویسی اختصاص داد. این جشنواره توسط معاونت فرهنگی - پژوهشی نیروی مقاومت بسیج با همکاری و مشارکت سازمانها و نهادهای فرهنگی و هنری برگزار شد و و بلاگهای برتر توسط هیات داوران انتخاب شدند. هدف از برگزاری چهارمین جشنواره گردآوری و نشر آثار ادبی و هنری، بازدید از مناطق عملیاتی جنگ تحملی، واحیای فرهنگ ایثار و شهادت در میان نسل جوان بود.

جشنواره مسابقات اینترنتی ماه مبارک رمضان^۳ با عنوان قرآن و انتظار با گستره جهانی همزمان با برگزاری دوازدهمین نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم در مهر ماه آغاز شد. برگزاری نخستین دوره مسابقات و بلاگی قرآنی از جمله فعالیتهای این جشنواره بود. هدف از برگزاری این جشنواره ایجاد بستر مناسب برای ترویج و اشاعه فرهنگ قرآن و انتظار در عرصه فناوری اطلاعات بود.

در آبان ماه مسابقه و بلاگ نویسی با موضوعات قرآنی توسط اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان شمالی برگزار شد. در این ماه مسابقه طراحی قالب توسط پرشین بلاگ نیز برگزار شد. از حامیان این جشنواره پارس آنلاین و پایاهاست بودند. نفرات برتر توسط هیات داوران انتخاب شدند. همچنین در آبان ماه و بلاگ زن نوشت^۴ به عنوان بهترین و بلاگ ژورنالیستی دومین دوره مسابقه رادیو دویچه‌وله شناخته شد. و بلاگهای برتر هر زیان با رای کاربران انتخاب می‌شدند.

نخستین جشنواره بین‌المللی و بلاگ نویسی قرآنی^۵ در دی ماه آغاز به کار کرد. این جشنواره با هدف آموزش برای گسترش پرداختن به قرآن در اینترنت، توسط خبرگزاری قرآنی ایران (ایکنا)، سیمای قرآن و معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برگزار شد. همچنین در این ماه خبرگزاری سی‌ان‌ان طی یک نظرسنجی اینترنتی از کاربران خواست تا به این سوال پاسخ دهند: «آیا ایران باید به خاطر انجام فعالیتهای هسته‌ای از حضور در رقابت‌های جام جهانی کنار گذاشته

¹ www.emamvajavanan.com

² www.khalij-fars.com

³ www.QuranFestival.com

⁴ <http://www.parastood.com/>

⁵ www.iqna.ir/festival

شود؟» پرشین بلاگ با تخصیص بخش ویژه به این منظور از کاربران خواست تا به این سوال رای منفی دهند. سرانجام اکثریت کاربران به این نظرسنجی رای منفی دادند.

در بهمن ماه چهار جشنواره وبلاگ برگزار شد. نخستین جشنواره وبلاگ فجر^۱ توسط سایت پرشین وبلاگ آغاز شد. هدف از برگزاری این مسابقه معرفی و تجلیل از وبلاگ‌های برتر فارسی‌زبان بود. کلیه وبلاگ‌نویسانی که حداقل یک پست فارسی در وبلاگ خود داشتند، می‌توانستند در این جشنواره شرکت کنند. وبلاگ‌های برتر توسط هیات داوران انتخاب شدند. دومین مسابقه، نخستین دور مسابقه وبلاگ نویسی سینمایی^۲ بود که همزمان با جشنواره فیلم فجر توسط سرویس دهنده وبلاگ بلاگفا و با همکاری تعدادی از فعالان عرصه سینما و اطلاع‌رسانی آغاز به کار کرد.

هدف از برگزاری این مسابقه، معرفی پدیده وبلاگ به عنوان رسانه‌ای پویا و ابزاری نوین جهت پرداخت به زوایای مختلف هنر سینما و تشویق وبلاگ نویسان به پرداختن به عرصه‌های تخصصی و علمی و در واقع حمایت و تقدیر از تولیدکنندگان محتوای فارسی تخصصی بود. کسانی که دارای وبلاگ سینمایی بودند می‌توانستند در این مسابقه شرکت کنند. سومین جشنواره، نخستین دور جشنواره وبلاگها و وبسایتهاي انقلاب اسلامي (کاغذ‌های شیشه‌ای)^۳ بود که با هدف هویت‌بخشی به وبلاگ‌های فارسی زبان، ارج نهادن به فعالیت وبلاگ نویسان ایرانی و اعتلای عزت ایرانی در فضای سایبر، توسط فرهنگسرای انقلاب و با همکاری کانونهای باشگاه خبرنگاران جوان برگزار شد. وبلاگ‌های برتر توسط اسامی انتخاب شدند. کارگاه‌های آموزشی این جشنواره توسط جهاد دانشگاهی و خبرگزاری ایکنا در کوی دانشگاه تهران بر پا شد. و سرانجام جشنواره حکمت علوی، جشنواره‌ای بود که بخشی از فعالیتهای خود را به مسابقه وبلاگ تخصیص داد. همچنین سازمان فرهنگی - هنری شهرداری تهران در ایام دهه فجر باشگاه وبلاگ نویسی تهران را در محل خانه هنر گل‌ها افتتاح کرد. هدف از راهاندازی این باشگاه حمایت از کانون‌های مجازی وبلاگ‌نویسی، آموزش و ایجاد تخصص وبلاگ‌نویسی، فراهم کردن بستر مناسب برای تبادل آراء فرهنگی - هنری و در نهایت ایجاد شهر الکترونیکی اعلام شد.

اولین جشنواره فعالیتهای طلاب خارجی در قم با محوریت نشریات و وبلاگ نویسی و با هدف تقویت انگیزه طلاب به صورت کشوری در اسفند ماه برگزار شد. همچنین در این ماه برای بار دوم در تاریخ

---

¹ <http://www.persianweblog.com/articles/show.aspx?id=54>

² <http://www.blogfa.com/cinema>

³ <http://blogfest.ir/maker.htm>

وبلاگستان فارسی، تعدادی از وبلاگ نویسان جهت کمک به افراد بی‌بصاعت در آستانه سال نو گرد هم آمدند.^۱ مبلغ جمع‌آوری شده به موسسه خیریه معلولین وحدت اهدا شد. برگزاری جشنواره هفت‌سین که بخشی از آن به مسابقهٔ وبلاگی اختصاص داشت، از دیگر اتفاقات این سال بود. این جشنواره در فرهنگسرای تفکر برگزار شد.

کتابهایی که در سال ۸۴ در مورد وبلاگهای فارسی نوشته شدند یا برگرفته از یادداشت‌های خود وبلاگها بودند عبارتند از: نوشی و جوجه‌هایش^۲، کشکول پارسی: گریده وبلاگهای پارسی بلاگ^۳، تاکسی نوشت‌ها^۴، بی‌نقاب^۵ و We are Iran^۶.

سال ۸۵

اولین جشنوارهٔ وبلاگ‌نویسی پیامبر/عظم (ص)^۷ از سوی اداره کل فرهنگی دانشگاه امام صادق(ع) و با همکاری صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در فروردین ماه همزمان با میلاد با سعادت پیامبر(ص) آغاز شد. هدف از برگزاری این جشنواره آشناسازی مردم با این حضرت، ایجاد زمینه مناسب برای تولید آثار فرهنگی و هنری در مورد ایشان روی اینترنت و ایجاد پایگاهی برای ارائه آثار راجع به پیامبر اکرم (ص) عنوان شد.

در اردیبهشت ماه نخستین جشنوارهٔ وبلاگهای استان یزد^۸ در این شهر آغاز به کار کرد. این جشنواره با اهدافی چون گسترش فرهنگ وبلاگ نویسی، معرفی توانایی‌ها و پتانسیل موجود در این حوزه، تقدیر از فعالان و پیشگامان این عرصه و همچنین گسترش اخلاق حرفه‌ای و انسانی و ارتقای مهارت‌های وبلاگ‌نویسی توسط پیشگامان کویر یزد برگزار شد. تمام وبلاگهایی که نویسنده آنها بود و یا به نحوی در مورد استان یزد مطلب می‌نوشتند، می‌توانستند در این جشنواره شرکت کنند.

^۱ <http://19esfand.persianblog.com>

۲ مهرفروزانی فرنوش، اندیشه‌سازان، ۱۳۸۴

۳ سید مهدی موسوی و دیگران، صحیح صادق، ۱۳۸۴

۴ نوشته غیاثی ناصر، کاروان، ۱۳۸۴

۵ ابطحی سید محمد علی، چالش، ۱۳۸۴

⁶ ALAVI Nasrin, Portobello Books, 2005

⁷ <http://www.peyambar-aazam.com>

⁸ www.yazdweblog.com

در خرداد ماه دفتر توسعه وبلاگ دینی^۱ با هدف بستر سازی فعالیتهای دینی در اینترنت از سوی وبلاگ‌ها با همکاری برخی از نهادهای فرهنگی و حوزوی در قم راه اندازی شد. هدف از راهاندازی این دفتر، پژوهش، آموزش، تولید محتوا و حمایت‌های مادی و معنوی از وبلاگ‌های دینی اعلام شد. این دفتر پس از بازگشایی اقدام به برگزاری فعالیتهای مختلف از جمله نشستهایی درباره وبلاگ، برگزاری کلاس‌های آموزش وبلاگ نویسی در حوزه‌های علمیه سراسر کشور و سازماندهی وبلاگ نویسان برای شرکت در اعتکاف کرد. همچنین در این ماه اولین جشنواره وبلاگ نویسی پرستاری مصادف با سالروز ولادت حضرت زینب کبری (س) و روز پرستار آغاز گردید. این جشنواره توسط انجمن پرستاری ایران و با حمایت رسمی از سوی دفتر امور پرستاری وزارت بهداشت و درمان و با همکاری پایگاه اطلاع رسانی پرستاری با هدف اشاعه فرهنگ پرستاری در جامعه و ساخت ادبیات حرفه‌ای برگزار گردید.

نخستین جشنواره وبلاگ نویسی با موضوع تاریخ زندگانی پیامبر اعظم(ص)^۲ توسط دانشگاه آزاد اسلامی در تیرماه آغاز به کار کرد. به علاوه در این ماه به مناسبت تولد حضرت زهرا (س) و روز زن پرتابل بانوان ایران و پرشین بلگ مسابقه وبلاگ نویسی با موضوع زن و حضرت زهرا (س) برگزار گردند. کلیه وبلاگ‌هایی که حداقل یک نوشتۀ مرتبط با موضوع زن و یا حضرت فاطمه الزهرا (س) داشتند، می‌توانستند در این مسابقه شرکت نمایند. همچنین در این ماه فرهنگسرای دختران اقدام به برگزاری نخستین جشنواره من و مادرم کرد. بخشی از این جشنواره که با هدف تحکیم ارتباط و قوی کردن زنجیره دوستی میان مادران و دختران برگزار شده بود به مسابقه وبلاگ نویسی اختصاص داده شد. چهارمین اتفاق این ماه افتتاح باشگاه وبلاگ نویسان تهران^۳ توسط شهرداری تهران بود. این باشگاه با هدف گسترش روحیه تعاون، همکاری و همفرکری در بین وبلاگ نویسان و خوانندگان در دفاع از حقوق خود و جامعه افتتاح شد.

در مرداد ماه محمود احمدی‌نژاد، رئیس جمهور، وبلاگ خود را افتتاح کرد. خبر گشایش این وبلاگ در رسانه‌های داخل و خارج انکاس یافت.

در شهریور ماه پنجمین دوره از جشنواره رهاورد سرزمین نور بخشی را به مسابقه وبلاگی اختصاص داد. همچنین در این ماه همایش حکمت علوی نیز به منظور گسترش و تعمیق نهج‌البلاغه بخشی از

---

¹ <http://www.diniblog.com/>

² WWW.TASNIM.IR

³ <http://www.tb-club.ir/html/index.php>

مسابقات خود را به مسابقهٔ وبلاگ نویسی اختصاص داد. جشن برگهای نرگسی نیز در این ماه با هدف تقدیر از وبلاگهای مهدویت از سوی هیات بلاگ^۱ در فرهنگسرای دانشجو برقرار شد و سرانجام اینکه مجبی سمیعی نژاد، وبلاگنویس زندانی، بعد از ۱۸ ماه در شهریور ماه از زندان آزاد شد. استقبال جوانان ایرانی از پدیدهٔ وبلاگ در طی پنج سال اخیر رویدادهای مهمی را باعث شده که این مقاله سعی کرده است به اهم آنها اشاره کند. اتحاد وبلاگنویسها به مناسبت‌های مختلف و برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات ملی و بین‌المللی وبلاگی، از برجسته‌ترین و متداول‌ترین رویدادهای وبلاگستان فارسی بهشمار می‌رond. وقایع تاریخچهٔ وبلاگستان نشان داده است که اگر پتانسیل موجود در وبلاگها به مرحلهٔ اجرا درآید، اتفاقات مهمی رقم زده خواهد شد. باید منتظر ماند و دید چه حوادث دیگری در انتظار وبلاگستان فارسی است.

---

^۱ <http://www.heyatblog.ir>

منابع

آسیا /<http://www.asianews.ir>

آی‌تی ایران /<http://www.itiran.com>

ایسنا /<http://www.isna.ir/Main>

انتخاب /<http://www.entekhab.ir>

ایکنا /<http://www.iqna.ir>

بازتاب /<http://www.baztab.com>

پرشین بلاگ /<http://www.persianblog.com>

خبرنگار /<http://www.reporter.ir>

دادت /<http://younessspace.blogspot.com>

روز /<http://roozonline.com>

سردیبر: خودم /<http://i.hoder.com>

شرق www.sharghnewspaper.com

کتاب اول http://www.ketabeavval.ir/News/152.aspx

مهر http://www.mehrnews.ir/fa

اینترنت: فضای عمومی سیاسی

جنس اورلیک (Jens Ulrich)

ترجمه احمد بحیابی ایله‌ای

دانشجوی دکتری تخصصی ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

مقدمه

این مقاله دو بحث اصلی دارد.

قسمت اول بحثی تئوریک است و بررسی می‌کند که: اینترنت چگونه می‌تواند به عنوان یک فضای باز سیاسی استفاده شود و اینکه چگونه میسر است اینترنت را بررسی کنیم و چگونه در یک ساختار بگنجانیم.

قسمت دوم به طور خاص در ارتباط با مشکلات و سوالاتی است که در جریان ارزیابی پتانسیل دموکراتیک اینترنت پیش می‌آید. هدف این مقاله ارائه نکاتی در ارتباط با دو مفهوم فوق است و در پی ارائه چک لیستی سیستماتیک برای استفاده در بررسی فرایندهای دموکراتیک اینترنت نیست.

قسمت اول: اینترنت به عنوان یک فضای عمومی سیاسی

این قسمت به مسایل زیر پاسخ می‌گوید:

الف: چرا یک فضای عمومی سیاسی مفید است؟

ب: توسعه فضای عمومی سیاسی

ج: اینترنت به عنوان فضایی برای اطلاع رسانی، بیان عقیده و گفتگو

د: اینترنت: فضای عمومی یا فضای خصوصی؟

الف: چرا یک فضای عمومی سیاسی مفید است؟

تصویر زندگی دموکراتیک معاصر که امروزه ارائه می‌شود در حقیقت همان است که فاصله بین تصمیم گیران و شهروندان عادی را نشان می‌دهد و نشان می‌دهد که این فاصله روز به روز افزایش می‌یابد.

دو موقعیت (جایگاه) پیشنهاد می‌شود که هر دو فی نفسه شواهدی کافی دارند مبنی بر اینکه دموکراسی با چالش‌هایی مختلف رو برو می‌شود. تاکید دیدگاه اول بیشتر بر کاهش مشارکت سیاسی است که بیشتر به شکل دخالت‌های سیاسی اشاره می‌کند.

چشم انداز دوم تاکید دارد که معمولاً فرایند تصمیم گیری‌های سیاسی به طور فزاینده‌ای می‌هم‌تر می‌شود.

بحث و تبادل درباره تصمیمات سیاسی پشت درهای بسته وغیر علنی انجام می‌شود و این روش را با عدم دعوت به مشارکت را با عذر «هیاهوی دنیای معاصر» توجیه می‌کنند. به عبارت دیگر معتقدند که مردم عادی فرصت درگیر شدن در سیاست را ندارد. همچنین عدم وجود شفافیت در فرایند تصمیم گیری سیاسی اینگونه توجیه می‌شود که سوالات سیاسی عصر ما پیچیده است و ارتباط بین شهروندان و تصمیم گیران سیاسی رو به فرسایش و کاهش است. به طور پیشرفته‌تر می‌توانیم بگوییم: «جامعه مدرن چالشی روبروی خود دارد و آن چالش برقراری این ارتباط است». بنابراین برقراری مجدد یک فضای عمومی سیاسی یک امکان بدیهی است تا بتوان چالش‌های فراروی دموکراسی مدرن را حل کرد.

(در این مقاله) دید گاه اصلی این است که بتوانیم درکی از فضای عمومی به وجود بیاوریم تا این درک با چالشهای فراروی جامعه مدرن همخوانی داشته باشد. بدیهی است با اجرای دوباره فضای ارتباطی از دست رفته این عمل محقق نمی‌شود. رویه باید این باشد که مفهومی مناسب از فضای سیاسی را با ساختار دنیای اطراف مان مطابقت دهیم. طبیعی است که می‌توان اینترنت را به عنوان پاسخی به فضای عمومی مدرن معرفی کرد.

آیا اینترنت می‌تواند معادل مدرن یک فضای عمومی سیاسی باشد؟
اگر جواب مثبت است «چگونه می‌توان پتانسیل دموکراتیک اینترنت را فهمید؟» این دو سؤال به خصوص دومی بحث اصلی این مقاله است.

خلاصه اینکه: دو دیدگاه مطرح است که هر دو فی نفسه شواهدی کافی دارند مبنی بر اینکه دموکراسی با چالش‌هایی مختلف روبرو می‌شود:

- تاکید دیدگاه اول بیشتر بر کاهش مشارکت سیاسی است به این معنا که بحث و تبادل درباره تصمیمات سیاسی پشت درهای بسته وغیر علنی انجام می‌شود و این روش را با عدم دعوت به مشارکت با عذر «هیاهوی دنیای معاصر» توجیه می‌کنند. به عبارت دیگر معتقدند که مردم عادی فرصت درگیر شدن در سیاست را ندارد. همچنین عدم وجود شفافیت در فرایند تصمیم‌گیری سیاسی اینگونه توجیه می‌شود که سئوالات سیاسی عصر ما پیچیده است و ارتباط بین شهروندان و تصمیم‌گیران سیاسی رو به فرسایش و کاهش است. به طور پیشرفته‌تر می‌توانیم بگوییم: «جامعه مدرن چالشی روبروی خود دارد و آن چالش برقراری این ارتباط است». بنابراین برقراری مجدد یک فضای عمومی سیاسی یک امکان بدیهی است تا بتوان چالش‌های فراروی دموکراسی مدرن را حل کرد.
- چشم انداز دوم تاکید دارد که معمولاً فرایند تصمیم‌گیریهای سیاسی به طور فزاینده‌ای مبهم‌تر می‌شود.

- (در این مقاله) رویه باید این باشد که مفهومی مناسب از فضای سیاسی را با ساختار دنیای اطراف مان مطابقت دهیم. طبیعی است که می‌توان اینترنت را به عنوان پاسخی به فضای عمومی مدرن معرفی کرد.

- آیا اینترنت می‌تواند معادل مدرن یک فضای عمومی سیاسی باشد؟
- اگر جواب مثبت است «چگونه می‌توان پتانسیل دموکراتیک اینترنت را فهمید؟» این دو سؤال به خصوص دومی بحث اصلی این مقاله است.

ب: توسعه فضای عمومی سیاسی

همانگونه که می‌دانیم فضای عمومی سیاسی به قرن ۱۸ و ۱۹ بر می‌گردد. زمانی که جامعه بورژوا در سراسر اروپا رشد کرد نیاز به یک فضای جدیدکه در آن نظرات وسیع سیاسی بنا شود ظهور کرد. این فضا باقیتی دارای بیشترین استقلال و در عین حال برای همه قابل دسترسی باشد. به عبارت دیگر باقیتی فضای عمومی از فضای خصوصی جدا باشد و سیاسی نباشد. فضای عمومی سیاسی فضایی است که برای شهروندان به طور مستقل و برابر امکان‌پذیر است و شهروندان می‌توانند درباره مسائل عمومی در آن فضا اظهار نظر کنند. (نظریه‌هابرماس ۱۹۶۲)

اینکه آیا این فضا محقق شده است یا نه؟ بحثی طولانی است. اما مهم این است که بدایم چگونه فضاهای عمومی سیاسی را در جامعه مدرن ارزیابی کنیم.

فضای عمومی سیاسی در جامعه اولیه بورژوا در مکانهای مختلفی مانند کافه‌های محلی، میدان‌های شهر و جاهایی از این قبیل که مردم اجتماع می‌کردند به وجود آمد و رونق یافت. مطبوعات مکتوب بورژوا نیز معادل فضای عمومی سیاسی بود همانطور که امروزه رسانه‌های مدرن زیادی از قبیل رادیو و تلویزیون این نقش را به عهده دارند.

همینطور که رسانه‌ها تجاری شده‌اند سازمانهای مدرن و جنبشها نیز با فضای عمومی سیاسی مطابقت پیدا کرده‌اند (هابرماس ۱۹۹۹ و نیکس ۲۰۰۱) این تلاشها در جهت بومی کردن عوامل فضای عمومی سیاسی به سوی فضاهای عمومی می‌باشد که چیزی بیشتر از فضای خصوصی (بخش خصوصی) است. بدون اینکه به ابزار سیاسی توجهی شود یا با این ابزار تلفیق شود.

بیشتر تلاشها در جهت محلی کردن فضاهای عمومی سیاسی در جهت این هدف بوده است که یک فضای عمومی سیاسی واحد را محلی کند یا حداقل یک فضای عمومی به عنوان زیربنای واقعی دموکراسی طراحی گردد. چنین مفهومی از فضای عمومی به سختی قابل اجراست به خصوص زمانی که ما با یک جامعه مدرن و متماز (که امروزه در آن زندگی می‌کنیم) سر و کار داشته باشیم (اولرین ۲۰۰۴)، در یک جامعه مدرن در سطوح مختلف ایده‌ها شکل می‌گیرد و تصمیمات ساخته می‌شود و به همین دلیل است که فضاهای عمومی به طور گسترده به این سطوح وابستگی دارد لذا یک نفر ممکن است درباره فضای عمومی منطقه‌ای، ملی، بین‌المللی و جهانی سخن بگوید. حتی اگر ما توجه خود را به سطح محلی معطوف کنیم در این سطح نیز سطوح مختلفی از تصمیم‌گیری و ایده سازی وجود دارد که فضاهای عمومی به آنها وابستگی دارد. طبیعاً بزرگترین فضا شامل شهرداری (یک شهر) می‌باشد با این حال فضای عمومی به مکان کار، موسسات و انجمن‌ها هم تعلق دارد. به علاوه شبکه‌ها نیز شامل این مجموعه می‌باشند که بعضی از این شبکه‌ها با جوامع محلی و شهری مطابقت دارد و برخی دیگر از این شبکه‌ها از نظر جغرافیایی و از نظر سازمانی ریشه محلی ندارند. به عبارت دیگر فضای محلی به عنوان مجموعه مختلفی از فضاهای عمومی می‌باشد که برخی از این فضاهای هم‌دیگر همپوشانی دارند.

دستیابی به تعداد بیشتری از مراکز تصمیم‌گیری به این معنی است که ما گرایش خود را تغییر می‌دهیم (بنابر فضای عمومی که ما در آن عمل می‌کنیم) وقتی گرایش خودمان را به سمت فضای

عمومی تغییر می‌دهیم اصولاً در نقش خود به عنوان یک شهروند چنین کاری را انجام نمی‌دهیم همچنین ما گرایش خود را تغییر می‌دهیم در حالی که نقشهایی به عنوان کاربر، مشتری و عضو داریم و در فضای عمومی فعالیت می‌کنیم. با این کار ما چشم اندازهای مختلفی داریم و با این چشم اندازها است که فضاهای عمومی مختلف را به طرق مختلف ارزیابی می‌کنیم. یک فضای عمومی که ما به عنوان یک مشتری وارد آن می‌شویم مسلماً همان ویژگی را که یک فضای عمومی که ما در آن یک شهروند هستیم ندارد.

اصول متناقضی نقش بازی می‌کنند. ما اینترنت (به عنوان یک فضای عمومی) را نبایستی فقط به به عنوان یک رسانه ارزیابی کنیم بلکه بایستی ریشه عقایی فضای عمومی را نیز برای این ارزیابی در نظر بگیریم.

با بیانی شفاف‌تر:

- همانگونه که می‌دانیم فضای عمومی سیاسی به قرن ۱۸ و ۱۹ برمی‌گردد. زمانی که جامعه بورژوا در سراسر اروپا رشد کرد نیاز به یک فضای جدیدکه در آن نظرات وسیع سیاسی بنا شود ظهر کرد. این فضا بایستی دارای بیشترین استقلال و در عین حال برای همه قابل دسترسی باشد. فضای عمومی سیاسی فضایی است که برای شهروندان به طور مستقل و برابر امکان پذیر است و شهروندان می‌توانند درباره مسائل عمومی در آن فضا اظهار نظر کنند. (نظریه‌های بر ماس ۱۹۶۲)

- فضای عمومی سیاسی در جامعه اولیه بورژوا در مکانهای مختلفی مانند کافه‌های محلی، میدان‌های شهر و جاهایی از این قبیل که مردم اجتماع می‌کردند به وجود آمد و رونق یافت. مطبوعات مکتوب بورژوا نیز معادل فضای عمومی سیاسی بود همانطور که امروزه رسانه‌های مدرن زیادی از قبیل رادیو و تلویزیون این نقش را به عهده دارند.

- همینطور که رسانه‌ها تجاری شده‌اند سازمانهای مدرن و جنبشها نیز با فضای عمومی سیاسی مطابقت پیدا کرده‌اند (های بر ماس ۱۹۹۹ و نیکس ۲۰۰۱) این تلاشها در جهت بومی کردن عوامل فضای عمومی سیاسی به سوی فضاهای عمومی می‌باشد که چیزی بیشتر از فضای خصوصی (بخشن خصوصی) است.

- بیشتر تلاشها درجهت محلی کردن فضاهای عمومی سیاسی در جهت این هدف بوده است که یک فضای عمومی سیاسی واحد را محلی کند تا حداقل یک فضای عمومی به عنوان زیربنای واقعی دموکراسی طراحی گردد (اولرینخ ۲۰۰۴).

- در یک جامعه مدرن در سطوح مختلف ایده‌ها شکل می‌گیرد و تصمیمات ساخته می‌شود و به همین دلیل است که فضاهای عمومی به طور گسترشده به این سطوح وابستگی دارد لذا یک نفر ممکن است درباره فضای عمومی منطقه‌ای، ملی، بین‌المللی و جهانی سخن بگوید. حتی اگر ما توجه خود را به سطح محلی معطوف کنیم در این سطح نیز سطوح مختلفی از تصمیم‌گیری و ایده سازی وجود دارد که فضاهای عمومی به آنها وابستگی دارد.
- ما نقشهایی به عنوان کاربر، مشتری، عضو، .....داریم و در فضای عمومی فعالیت می‌کنیم. با این کار ما چشم اندازهای مختلفی داریم و با این چشم اندازهای است که فضاهای عمومی مختلف را به طرق مختلف ارزیابی می‌کنیم. یک فضای عمومی که ما به عنوان یک مشتری وارد آن می‌شویم مسلماً همان ویژگی را که یک فضای عمومی که ما در آن یک شهروند هستیم ندارد.
- اینترنت (به عنوان یک فضای عمومی) را بایستی فقط به عنوان یک رسانه ارزیابی کنیم.

ج: اینترنت به عنوان فضایی برای اطلاع رسانی، بیان عقیده و گفتگو

- قبل‌اً بحث کردیم که هر کس بایستی به حوزه عمومی به عنوان یک پدیده چند بعدی نگاه کند. زیرا حوزه عمومی دارای چند سطح است و برای سطوح مختلف آن اشکال مختلفی از منطق وجود دارد. اینترنت را می‌توان به عنوان یک حوزه عمومی سیاسی تلقی کرد:
- اول اینکه اینترنت را می‌توان به عنوان ابزاری برای انتشار و بازیابی اطلاعات استفاده کرد.
  - دوم اینترنت را می‌توان برای ابراز ساده بیان عقیده بکار برد.
  - و سوم اینکه آن را می‌توان به عنوان وسیله مکالمه و گفتگو بکار برد.

اطلاع رسانی بدون شک در هر فرایند دموکراتیک یک عنصر حیاتی است و به طور روشن اینترنت در این رابطه حرفهای زیادی برای گفتن دارد. زیرا اگر اینترنت نقشی مهم و اساسی در ساختار جامعه نداشت مفهوم «جامعه اطلاعاتی» که عنوان جامعه معاصر است بی معنا بود (کاستلز - ۱۹۹۶). بعضی‌ها تأکید بیشتری دارند بر اینکه انجرار اطلاعات که از طریق اینترنت عملی شده است شاخص اصلی جامعه اطلاعاتی است و شرایط جدیدی برای ابراز وجود افراد رادیکال ایجاد کرده است (مک لوهان و پاورز ۱۹۸۹).

به حال یک موضوع مهم این است که اینترنت گنجینه‌ای از اطلاعات را برای کاربرد در جامعه دموکراتیک ارائه می‌کند و به عنوان یک رسانه پخش و انتشار و دسترسی به اطلاعات را به طور مختلف تسهیل می‌کند.

درگذشته اطلاع رسانی بطبق اصل «یک ارسال کننده و چند دریافت کننده» انجام می‌شد. ظهور تراشه‌های اینترنتی این موضوع را کهنه کرد و اکنون این اصل وجود دارد که اطلاعات بدون سانسور و فرایندهای ویرایشی پخش می‌شود. به عبارت دیگر اصل «از یک نفر برای همه» در رابطه با پخش اطلاعات منسخ شده و اصل «از همه به همه» جایگزین آن شده است.

همانطور که قبلاً مطرح شده است اصول جدید انتشار اطلاعات وضعیتی به وجود آورده است که کیفیت و اعتبار اطلاعات مورد تردید است. از طرف دیگر افزایش تقاضا برای دریافت اطلاعات شفافیت بیشتری در رابطه با تصمیم‌گیری سیاسی به وجود آورده است.

علاوه بر ایجاد فرصت‌های جدید برای پخش و بازیابی اطلاعات، اینترنت فرصت‌هایی جدید برای بیان عقاید نیز به وجود می‌آورد. به طوری که بیان عقاید فقط به سبک سنتی ارتباطات سیاسی یعنی پخش پیام سیاسی انجام نمی‌گیرد زیرا اینترنت رسانه‌ای صرفاً سیاسی نیست. گرچه اینترنت می‌تواند به عنوان یک تابلوی تبلیغاتی مجازی برای پیام‌های سیاسی بکار رود به مانند برنامه یک حزب در یک سایت.

نهایتاً دیالوگ به عنوان یک دیدگاه سوم بر این تاکید دارد که اینترنت یک حوزه عمومی سیاسی است. در اینترنت تشخیص بین بیان عقیده از یک طرف و گفتگو و گفتمان مشکل است زیرا روشن است که گفتمان و گفتگو می‌تواند برای بیان عقیده به کار رود و به طور طبیعی یکی از راههای بیان عقیده گفتمان و گفتگو است. بنابراین هر شخص می‌تواند به گفتگو و گفتمان به عنوان شکلی از توسعه بیان عقاید خود نگاه کند. جنبه منحصر به فرد گفتمان طبیعتاً عنصر تعاملی گفتمان است.

وقتی که ما ایجاد گفتگو در اینترنت را آزمایش می‌کنیم آگاه بودن از شرایط مکالمه در اینترنت مهم است. گفتگو در اینترنت به طور ریشه‌ای با دیالوگ در دنیای غیرمجازی متفاوت است. برای مثال دیالوگ در سایت اینترنتی شهرداری با دیالوگ در روزنامه‌ها قابل مقایسه نیستند. جایگاه یک روزنامه برای نویسنده‌گان نامه به سردبیر به جای گفتگو از طریق ابراز عقیده مشخص می‌شود. همچنانکه نمی‌توان گفتگوی از پیش تعیین شده بین یک شهردار و شهروندان را با گفتگوی رو در روی بین افراد یک محل مقایسه کرد.

به هر حال اینترنت مثل روزنامه پیچیده و کند نیست و همچنین اینترنت را نمی‌توان جایگزین اعتمادی کرد که می‌توان در گفتگوی رور در رو به دست آورد.

گفتمان و گفتگویی که اغلب در اینترنت انجام می‌شود نشان دهنده شکل ارتباطی مختص به خودش است. مثل گفتمان رو در رو همزمان نیست (غیرهمزمان). همچنین با ساختار ارتباطی نامه‌های خوانندگان به سردبیر روزنامه متفاوت است. گفتمان در اینترنت در یک محل و یک زمان انجام نمی‌شود. در یک گفتگوی مستقیم ارتباطگران می‌توانند آمادگی گفتگوی دیگری را احساس کنند و به عبارت دیگر فرصت برای تفکر بیشتر وجود دارد ولی برای انعکاس جامع و گسترده مشارکت اشخاص در اینترنت مجبور نیستند پاسخ سریع بدھند. شخص می‌تواند لم بدھد و با فرصت بیشتری با استفاده از «کی برد» پاسخ بدھد. همچنین شخصی که در اینترنت می‌نویسد مثل نویسنده نامه به روزنامه دچار تنگناهای زمانی و مکانی و مشکلات ویرایشی نمی‌شود.

آنچه گفته شد نشان می‌دهد که خصوصیات خاصی در دیالوگ‌های اینترنتی وجود دارد که حاکی از پتانسیل‌های مثبت و دموکراتیک گفتگوی اینترنتی است.

جاداکردن فضا یا فعالیت اینترنت از سه بخش دیگر نه مطلوب است نه امکان‌پذیر است و نمی‌توان گفت که اینترنت به طور منحصر به فرد شامل یکی از این سه عنصر است.

برای ارزیابی اینکه چگونه اینترنت را می‌توان یک حوزه عمومی سیاسی تلقی کنیم مهم است که اشخاص معیارهای انفرادی را درباره سه دیدگاه قبلی ارزیابی کنند. افراد بایستی پرهیز کنند از اینکه احتمالاً ارتباط و گفتگو در اینترنت یکطرفه است. گفتگوها ایجاد شده‌اند تا جایگزین ابراز عقیده‌های فردی شوند. اینترنت را می‌توان به عنوان پایگاه توسعه فضای عمومی و تشکیل ابراز عقیده کافی دانست.

۵: اینترنت: فضای عمومی یا فضای خصوصی؟

همانطور که قبلاً بیان شد مفهوم حوزه عمومی سیاسی برمبنای همگان به عنوان یک حوزه عمومی بنا شده است که ارتباطی است بین وسائل تصمیم‌گیری سیاسی از یک طرف و حوزه خصوصی در جهت دیگر. هدف از حوزه عمومی گذر از ارزشها و منافع خصوصی در مراکز تصمیم‌گیری سیاسی است و به طور همزمان حوزه عمومی به عنوان تضمین کننده انتقال تصمیمات سیاسی در سطح خصوصی بکار می‌رود. (اولریخ ۲۰۰۲). یعنی مفهوم حوزه عمومی سیاسی، ارتباطی است بین تصمیم گیران سیاسی از یک طرف و حوزه خصوصی در جهت دیگر.

اگر به مفهوم اصلی حوزه عمومی تاکید کنیم تمایز نسبتاً جدی بین خصوصی و عمومی وجود دارد.

در حال حاضر ظهور اینترنت وجود تمايز بین فضای عمومی و خصوصی را م بهم کرده است. همچنین اینترنت بین فضاهای عمومی و فضاهای خصوصی پل زده است زیرا در ساختار مجازی اینترنت اگر قدمی شانسی بردارید فوراً در محاصره فرصت‌هایی برای اطلاع رسانی، برقراری ارتباطات و سرگرمی قرار می‌گیرد (که این اطلاعات و موارد از طریق اشخاص فراهم می‌شود).

رقابت در اینترنت برای موج سواران اینترنتی بسیار به سهولت امکان‌پذیر است. در این رقابت مؤسسات عمومی و تمامی مؤسسات خصوصی و مردم عادی در یک نبرد جانانه با کلیک کردن موس در حال مبارزه هستند. فقط با چند کلیک موج سواران را می‌توان از یک وب سایت به سمت سایتها دیگر به حرکت درآورد. به وب سایتها که همه چیز را در آنها می‌توان دید، وب سایتها که مسئولان قول کاهش مالیات سالهای بعدی را می‌دهند، وب سایتها که می‌توان برنامه‌های آینده یک باشگاه فوتبال را دید یا وب سایتها که آلبوم‌های خانوادگی را برای همگان ارائه کرده است.

اگر امکان درک وسعت و بزرگی اینترنت را داشتیم متوجه می‌شدیم که قراردادن همه موارد فضای عمومی و خصوصی در آن غیرممکن نیست. ساختار مجازی اینترنت توانایی نشان دادن بخش‌های مخفی زندگی‌های خصوصی را دارد، همچنین می‌تواند مشارکت شهروندان مسئول را در جلسات مدنی در مراکز اجتماعی و آنچه که در درون آنها می‌گذرد نشان دهد.

به هر حال اینترنت صرفاً با درک و مفهوم فضا چالش نمی‌کند و صرفاً استنباط از اینترنت این نیست که اینترنت یک فضای دردساز خصوصی و عمومی است. همچنین از دیدگاه موضوعی (از زمان ظهور اینترنت) تشخیص موضوعات عمومی و خصوصی در اینترنت مشکل است.

به هر حال اینترنت صرفاً با درک و مفهوم فضا چالش نمی‌کند و صرفاً استنباط از اینترنت این نیست که اینترنت یک فضای دردساز خصوصی و عمومی است. همچنین از دیدگاه موضوعی (از زمان ظهور اینترنت) تشخیص موضوعات عمومی و خصوصی در اینترنت مشکل است.

شكل اولیه اینترنت را بصورت تلویزیون دیده بودیم اما اینترنت به سطوح نامعقول هدایت شده است. ما قبلاً شاهد گفتگوهای عمومی (Talk Show) در تلویزیون بوده‌ایم برنامه‌هایی که در آن مردم عادی همه چیز از جمله تعصبات اخلاقی تا تمایلات جنسی را بی‌پرده در معرفی عمومی می‌گذارند. به‌طوری که خصوصی‌ترین فعالیتها به داخل اتاق نشیمن ما نفوذ است (بومان ۱۹۹۹).

غیرمنطقی به نظر نمی‌رسد که ما این دیدگاه را مطرح کنیم که «روابط خصوصی به طور فزاینده‌ای تبدیل به موضوعات عمومی می‌شوند».

به نظر می‌رسد که با ظهور اینترنت موضوعات خصوصی با شدت در حال تبدیل به موضوعات عمومی است. منظور این نیست که موضوعات خصوصی فقط در بسته‌های سرگرمی نمایش داده می‌شوند (فرصت ارائه شده برای ارتباطات عمومی و تعامل بین موضوعات) بلکه مد نظر موضوعاتی است که قبلاً با استانداردهای مرسوم و نسبتاً قدیمی اندازه گیری می‌شدند و جزء موضوعات عمومی بودند.

دنیای واقعی اینترنت به طور روشن این وضعیت را نمایش می‌دهد برای نمونه ساسی (Sassi) اشاره می‌کند که انجمن آموزش دهنده‌گان خود ارضایی دو سال قبل چگونه تلاش کرد که جلسه جهانی خوددارضایی را تشکیل دهد. (ساسی ۲۰۰۰) انجمن انتظار داشت که میلیونها نفر در دنیا در یک جلسه خوددارضایی مشترک شرکت کنند. این امر در جریان عید سال نو پیگیری شد آنها تجسس کرده بودند که این واقعه در اینترنت و خارج از آن به وقوع پیوند دارد. من نمی‌توانم بگویم که این تجربه مشترک چگونه به وقوع پیوست و موفقیت یا عدم موفقیت انجمن چگونه بود اما می‌توان گفت که اینترنت چیزهایی را که ما به عنوان بخش خصوصی زندگی تلقی می‌کنیم برای عموم امکان‌پذیر می‌کند. مثالهای بسیاری به عنوان نمونه نشان دهنده این است که با توجه به ساختار منحصر به فرد اینترنت نمی‌توان فضاهای عمومی را از حوزه خصوصی مجزا تلقی کرد. ما وقتی با این مشکل مواجه می‌شویم که تلاش می‌کنیم تفاوت‌ها را برحسب فضا یا زمینه یا موضوعات پیدا کنیم.

البته طبیعی است که پرسش‌هایی مطرح شود از قبیل اینکه:

- آیا تمایز قابل شدن بین فضای عمومی و خصوصی مشکل به وجود می‌آورد؟

فقدان تمایز بین فضای عمومی و خصوصی، برداشت اصلی از حوزه عمومی را به چالش می‌کشد زیرا دلایل کافی برای دفاع از چنین طرز فکری موجود نیست.

از طرفی هر کس می‌تواند بحث کند که واقعیت سیاسی معاصر به دقت مشخص می‌کند که تمایز نه امکان‌پذیر است و نه می‌توان چنین تمایزی را به طور مجزا تصور کرد.

کانون توجه آنتونی گیدتر در بحث سیاست‌های مدرن به عنوان سیاست‌های زندگی نمونه‌ای از استنباط‌های گذشته است که تاکید دارد چگونه استنباط‌های قبلی در حال تغییر است (گیدتر ۱۹۹۱).

لذا هم از دیدگاه خرد و هم از دیدگاه تحلیلی این معنادار است که صرفاً اینترنت را در فضای خصوصی یا عمومی قرار ندهیم.

قسمت دوم: اینترنت به مشابه فضای عمومی سیاسی محلی

الف: ساختارهای قدرت در فضای عمومی محلی اینترنت

همانطور که گفتیم مشکل است که اینترنت را با سه سطح اصلی شامل سطح خصوصی، عمومی و تصمیم‌گیری سیاسی پیوند دهیم چون اینترنت فی نفسه عبارت است از مجموعه‌ای از اشکال متفاوت و ترکیبی از این سه.

وقتی که به تالارهای گفتگوی اینترنتی (Forum) نگاه می‌کنیم و کارکرد شهری آنها را بررسی می‌کنیم منطقی به نظر می‌رسد سؤال کنیم که چقدر این تالارها مهم می‌باشد و چقدر اهمیت داشته است که بنا شده است و هنوز ادامه بکار می‌دهد و بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که این تالارهای گفتگو حاصل هوس مسئولین سیاسی می‌باشد.

این بدین معنی است که «آیا بحث و گفتگو حول عالیق سیاسی و قدرت می‌چرخد؟» و یا اینکه «آیا ساختار آنارشیست اینترنت قادر است بر نقش قدرت و سیاست فائناً آید؟».

در جامعه دانمارکی هیچ کدام از این سناریوها وجود ندارد. فرهنگ سیاسی در دانمارک بر روی سننی ریشه دار بنا شده است که اصولی سیاسی را دیکته می‌کند اما قانونی جلوه می‌دهد (از طریق گفتگوهای آزاد). فرهنگ سیاسی دانمارکی فقط برای حقوق سیاسی طراحی نشده است (به عنوان مثال حق رای و آزادی بیان). ما همچنین سننی غنی برای حمایت از این حقوق داریم و تدابیری نیز وجود دارد که این حقوق را به عنوان حقوق اصلی ارائه می‌دهد. به طور خاص این به این معنی است که از میان فضاهای دیگر ما این روش را برگزیده‌ایم.

ضمناً در دانمارک سنت سرمایه گذاری دولت برای رسانه‌ها وجود دارد و مشکل است که منتقدینی را بیابیم که معتقد باشند این سرمایه گذاری برای تشکیل آزادی بیان مضر می‌باشد.

اصلی مشابه زمانی که ما تالارهای گفتگو را در دانمارک بررسی می‌کنیم متوجه می‌شویم که این تالارها توسط مسئولین دولتی هدایت می‌شوند همانطوری که در رادیو و تلویزیون نیز تالارهای گفتگو از چنین قالبی تبعیت می‌کنند. در دانمارک شواهدی وجود ندارد که فراهم آوردن فرصت گفتگو توسط مسئولان دولتی تاثیری منفی در بحث آزاد داشته است. علاوه بر این تجربه نشان داده

است که هدف اکثریت تالارهای دولتی این است که بحثی مستقل و آزاد را به وجود آورند. البته قانون و قانونگذاران فقط برای افراد فحاش (توهین گر) محدودیت بیان را ایجاد می‌کنند.

ب: ابعاد عمومی و افقی فضای عمومی

می‌توان دو هدف عمومی برای مباحث سایتهاش شهری تصور کرد:

اول اینکه یک تالار گفتگو با هدف ایجاد بحث و تبادل نظر بین شهروندان ایجاد می‌شود.

و دوم اینکه گفتگوهای اینترنتی به شکل یک گروه (بخش) module عملی می‌شود که در آن گروه مباحث آزاد یا تالار گفتگو کاربر را قادر می‌سازد تا با یک کلیک وارد محوطه‌ای شود که در آن محوطه می‌تواند موضوعات جدیدی را بحث کند. بحثی که آزاد است و کنترل آن در دست شهروندان قرار دارد و شهروند می‌تواند بحث را شروع کند یا مشارکت در بحث را انتخاب کند. در تئوری دموکراسی بحث‌های از این قبیل در طبقه‌بندی افقی قرار می‌گیرد (آندرسون و همکاران ۱۹۹۳).

در حالی که سطح افقی فضای عمومی روابط بین شهروندان را در بر می‌گیرد سطح عمومی درباره دیالوگ بین سیاستمداران شهری و شهروندان مطرح است. مسئله اصلی در سطح عمومی طرح ایده‌ها از طریق دیالوگ نمی‌باشد بلکه هدف اصلی سطح عمومی به وجود آوردن فرصتی است تا سیاستمداران صدای شهروندان را بشنوند. به‌طور ایده آل چنین روشی زیربنای تصمیمات سیاستمداران منتخب مردم می‌باشد. چنانچه یک سیاستمدار درباره یک تصمیم سیاسی شک دارد چنین بحثی می‌تواند چشم اندازهای دیگری را به او بدهد و او را قادر سازد تا مسئله را کنترل کند. همچنین چنین شکل بحثی یک سیاستمدار را قادر می‌سازد تا نظرات و تصمیمات خود را توجیه کند (از طریق فضای باز Forum).

در همین راستا بعد عمومی دموکراسی صرفاً و الزاماً تلاش یک سیاستمدار برای ارزیابی احساسات عموم مردم و یا بازاریابی پیام نیست. انتقال علایق ممکن است در جهت مخالف حرکت می‌کند. زیرا شهروندان نیز تلاش می‌کنند تا بر تصمیم گیری سیاسی و تصمیمات سیاسی تاثیر بگذارند (با شرکت مستقیم یا دیالوگ با آنان).

در دانمارک دموکراسی طوری طراحی نشده است که شهروندان از وارد شدن در فرایند سیاسی هنگام انتخابات منع شوند. فرهنگ سیاسی دانمارک پویاست و بر همین اساس قانونی و مطلوب می‌باشد. لذا باعث می‌شود که سیاستمداران برای جلب نظر شهروندان رقابت کنند شهروندان هم برای جلب

نظر نمایندگان منتخب خود رقابت می‌کنند. تلاش شهروندان برای ابراز عقیده خود با تماس مستقیم با سیاستمداران و تصمیم‌گیران در بعضی شرایط تشدید می‌شود. بدیهی است که در عمل تفکیک و تمایز روشنی بین سطوح عمودی و افقی امکان‌پذیر نمی‌باشد. سیاستمداران منتخب خوشبختانه در مباحث افقی بین شهروندان شرکت می‌کنند همچنین سیاستمداران زمانی که در مباحث عمودی شرکت می‌کنند مسایل را بین خود بحث می‌کنند. با این حال اگر چه ممکن نیست که تئوریها را در عمل عیناً عملی کرد اما تفکیک سطوح عمودی و افقی زمانی که اینترنت به عنوان یک فضای عمومی سیاسی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد معنا دار است.

نتیجه گیری

هدف کلی مقاله این بود که بررسی کند «چگونه می‌توان اینترنت را به عنوان یک فضای عمومی سیاسی تصور کرد».

به طور خلاصه فرصتها و پتانسیل‌هایی موجود در اینترنت چنین نقشی را به اینترنت می‌دهد اگر چه بایستی ذکر کرد که نکات و ظرایف در چنین رویکردی آسان دیده نمی‌شود. هدف این مقاله صرفاً بحث نقطه نظرات (چشم انداز) بود اگر کسی بخواهد به نتیجه‌های بررسد می‌توان اینگونه نتیجه گیری کرد که: اینترنت فرصت‌های پتانسیل‌هایی را ارائه می‌دهد که قادر هستند به چالش‌های دموکراسی معاصر پاسخ بگویند. اینترنت در برگیرنده فرصت‌های دموکراسی را در به عنوان یکی از تدابیر مهم در نظر گرفته شود تدابیری که قادر هستند فرایندهای دموکراسی را در جوامع مدرن حمایت کنند.

References

- Jens Ulrich, PhD, Assistant Professor
Aalborg University
Department of Economics, Politics and Public Administration
Fibigerstraede 1, 9220 Aalborg
Phone (+45) 96 35 82 95, e-mail: jensu@socsci.aau.dk
- Paper for the conference ICT and learning in regions,
Aalborg Congress Centre, Denmark
June 12-14, 2004
- Bauman Zygmunt (1999). *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press
- Castells Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishers
- Giddens Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- Habermas Jürgen (1999). 'Det civile samfund og retsstaten' i Jürgen Habermas Kraften i det bedre argument. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Habermas Jürgen (1962). *Strukturwandel der Öffentlichkeit*. Neuwied: Hermann Luchterland Verlag
- McLuhan Marshall & Powers Bruce R. (1989). *The Global Village*. Transformations in World. Life and Media in the 21st Century. Oxford: Oxford University Press
- Nielsen Henrik Kaare (2001). *Kritisk teori og samtidsanalyse*. Århus Aarhus Universitetsforlag
- Sassi Sinikka (2000). 'The controversies of the Internet and the Revitalization on Local Political Life' in Kenneth L. Hacker & Jan van Dijk (ed.): *Digital Democracy. Issues of*

theory and practice .London: Sage

Ulrich Jens (2004). ‘Deliberative democracy and civil society – an expansion of Jürgen

Habermas’ understanding of civil society’ ,in John Andersen & Birte Siim (ed.): The

Politics of Inclusion and Empowerment. Gender ,Class and Citizenship.

Palgrave/Macmillan

Ulrich Jens (2002). Moderne demokratiteori – kunsten at gå på to ben ,ph.d.. afhandling ,Aalborg Universitet

Ulrich Jens (2001). ’Anthony Giddens - demokratiske potentialer i det senmoderne

samfund’ ,in Michael Hviid Jacobsen ,Mikael Carleheden & Søren Kristiansen (ed.)

Tradition og fornyelse - en problemorienteret teorihistorie for sociologien ,

Aalborg:

Aalborg Universitetsforlag.

نظریه‌های تأثیرات رسانه‌ها بر سیاست خارجی

دکتر محمد سلطانی فر

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

نظریه‌های مربوط به تأثیر رسانه‌ها بر سیاست خارجی به‌طور کلی در دو جهت عمدۀ تکامل یافته‌اند. نخست، این نظریه‌ها از اعتقاد به اثر زیاد/ قوی رسانه‌ها بر مخاطبان به اثرات محدود تغییر موضع داده‌اند. دوم، به جای تلقی مخاطب به عنوان موجودی منفعل به فعال بودن مخاطب در دریافت و تفسیر پیام رسانه‌ها اشاره کرده‌اند. در ارتباطات سیاسی علاوه بر پذیرش این دو اصلاح نظری به توسعه دیدگاه‌های نظری برای توضیح رابطه رسانه‌های خبری و سیاست پرداخته‌اند. با این حال، این نظریه گاه رسانه‌ها را تأثیر گذار دانسته‌اند (نظریه اثر سی ان ان) و گاه سیاست را بر رسانه‌ها (نظریه تولید موافقت، نظریه نخبگان و نظریه تعاملی نخبگان و رسانه‌ها).

نظریه تأثیر سی ان ان

این نظریه معتقد است که رسانه‌های خبری می‌توانند در موقع رخداد فجایع و بحران‌های انسانی (تصفیه قومی در بوسنی و هرزگوین، سومالی، افغانستان و ...) حکومت را تکان دهد و در جهت مداخله در این بحران‌ها به حرکت وا دارد.

نظریه تولید موافقت

همان گونه که از نام این نظریه بر می‌آید، رسانه‌های خبری به جای آن که بر سیاست تأثیر بگذارند یا به انتقاد از آن پردازنند، پوشش خبری خود را به گونه‌ای سامان می‌دهند که برای تصمیمات سیاسی موافقت مخاطبان/ توده مردم را جلب کنند. بررسی‌های متعددی توسط هرمن، هاموند و چامسکی نشان داده است که پوشش خبری رسانه‌های امریکا طی دوران‌های بحران به گونه‌ای بوده است که نه تنها در جهت نقد سیاست‌های رسمی حکومت نبوده است، بلکه به تولید موافقت برای آن سیاست پرداخته‌اند. جنگ ۱۹۹۱ خلیج فارس با نام طوفان صحراء، حمله نظامی به افغانستان به بهانه

نابودی نیروهای تروریست القاعده و سپس حمله به عراق از جمله مثال‌هایی است که می‌توان برای این نظریه برشمرد.

حداقل دو نسخه از این نظریه وجود دارد: نظریه تولید موافقت برای مقامات اجرایی و نظریه تولید موافقت برای نخبگان.

نظریه تولید موافقت برای مقامات اجرایی

این نظریه که با پاره‌ای از تحقیقات تجربی نیز تایید شده است نشان می‌دهد که چگونه رسانه‌های خبری در نحوه پوشش خبری خود به گونه‌ای عمل می‌کنند که از تصمیمات مقامات اجرایی کشور (مقامات سه قوه و در راس آنان رئیس جمهور) حمایت کنند. اگر حادثه مورد نظر مربوط به مقامات اجرایی کشور نباشد طور دیگری با آن برخورد خواهد شد. برای مثال، می‌توان از دو حادثه سرنگون کردن هواپیماهای خطوط هوایی ایران و کره در دهه ۱۹۸۰ توسط امریکا و روسیه نام برد. رسانه‌های خبری امریکا سرنگونی هواپیماهای ایرانی را خیلی ناچیز پوشش دادند و آن را ناشی از خطای فنی دانستند، حال آن که پوشش خبری سرنگونی هواپیماهای خطوط هوایی کره که مربوط به مقامات اجرایی روسیه می‌شد، تا حد ممکن با تفصیلات بیان شد.

نظریه تولید موافقت برای نخبگان

این نظریه اگر چه در اصول با نظریه بالا یکسان است، اما به جرح و تعديل‌هایی در بیان رابطه بین رسانه‌های خبری و سیاست پرداخته است. طبق این نظریه، باید به دو اصلاح در نظریه قبلی پرداخت:

- نخست باید گفت که رسانه‌های خبری تنها به تولید موافقت برای مقامات اجرایی کشور نمی‌پردازنند، بلکه آنان به تولید موافقت برای نخبگان (شامل مقامات اجرایی و غیر مقامات اجرایی) می‌پردازند.

- دوم، تحت برخی شرایط رسانه‌ها نه تنها به تولید موافقت نمی‌پردازنند، بلکه جنبه انتقادی نیز به خود می‌گیرند.

به زعم نظریه پردازانی نظیرهالین (در کتاب جنگ سانسور نشده) و بنت در شرایط مختلف سیاسی عملکرد و تاثیر رسانه‌های خبری متفاوت خواهد بود. آنان سه وضعیت را ترسیم می‌کنند: وفاق کامل بین نخبگان، عدم وفاق بین نخبگان و سوم انحراف / انتقاد از سیاست.

در وضعیت اول، هنگامی که نوعی وفاق نسبی بین نخبگان در باره مسائل مهم سیاسی وجود دارد پوشش رسانه‌های خبری در جهت تولید موافقت برای تصمیمات آنان خواهد بود.

در وضعیت دوم، هنگامی که بین سیاستمداران و نخبگان بر سر یک مساله سیاسی اختلاف نظر وجود دارد، آن گاه رسانه‌های خبری می‌توانند به انتقاد پردازند و بر سیاست تاثیر بگذارند. برای مثال، رسانه‌های خبری امریکا مدام که بین نخبگان سیاسی امریکا، به ویژه اعضای کنگره، وفاق نسبی بر سر جنگ در ویتنام وجود داشت، در جهت تولید موافقت برای این سیاست‌ها عمل می‌کردند. اما به محض آن که بین اعضای کنگره در باره حقانیت جنگ در ویتنام اختلاف نظر پدید آمد، رسانه‌های خبری به انتقاد از اوضاع پرداختند. شبیه این وضعیت در وقایع را ما در سندروم ابو غریب شاهد هستیم. جنایات اسفبار زندان ابو غریب تنها هنگامی رو شد و رسانه‌های خبری به انتقاد از آن پرداختند که بوش مخالفانی در میان اعضای کنگره پیدا کرد. عده‌ای که به دلیل نزدیک شدن به پایان دوره ریاست جمهوری بوش به دنبال انتقاد از او بودند.

مثالی داخلی برای این نظریه جنگ هشت ساله تحمیلی است. مadam که بین نخبگان سیاسی کشور در باره جنگ و ضرورت تداوم هشت ساله آن وجود داشت، رسانه‌های خبری به ویژه روزنامه‌ها چندان به نقد و بررسی این روند پرداختند. اما به محض آن که صدای متفاوت/ مخالف در میان نخبگان به گوش رسید، برخی از روزنامه‌ها به انتقاد و بررسی مجدد روند جنگ پرداختند. به نظر می‌رسد که روند مشابهی در باره مساله هسته‌ای ایران در بین رسانه‌های خبری به ویژه مطبوعات در جریان باشد. پیش بینی می‌شود هرچه اختلاف بین نخبگان کشور در این مورد افزایش یابد، مطبوعات کشور به دیدگاهی انتقادی‌تر گرایش پیدا کنند.

جریان موسوم به اصلاحات که پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ آغاز شد، شرایطی را نه برای ایجاد اختلاف بلکه برای آشکار سازی اختلاف نظر نخبگان سیاسی و فکری در ایران فراهم ساخت. همین شرایط زمینه مساعدی را برای مطبوعات فراهم ساخت تا به انتقاد سیاسی و اجتماعی خود دامن بزنند و نقشی بیش از پیش فعال در این عرصه ایفاء کنند. نقشی که خود مطبوعات نیز از عدم توجه به آن پیش از دوم خرداد در شگفت بودند. اما، اثر رسانه‌های خبری تنها به دو وضع قبلی ختم نمی‌شود. در وضعیت سوم رسانه‌ها می‌توانند به رغم وفاق نسبی نخبگان سیاسی به انتقاد پردازند و از نظر و مواضع رسمی نخبگان انحراف جویند. در چنین شرایطی البته رسانه‌های می‌توانند به عنوان رکن چهارم دموکراسی عمل کنند.

نظریه تعاملی رسانه‌های خبری و قدرت

در این نظریه ضمن پذیرفتن برخی توانایی‌های نظری و یافته‌های تجربی نظریه تولید موافق، معتقد است که باید به جریانی دو طرفه میان پوشش رسانه‌های خبری و قدرت سیاسی معتقد بود. در واقع، نظریه تولید موافق نظریه‌ای یک جانبه است و به تعامل و دو جانبه بودن رابطه رسانه‌های خبری و سیاست توجه ندارد. به نظر رابینسون نخست باید هم‌صدا با نظریه تولید موافق به نقش مقامات اجرایی و نخبگان در شکل دهی به پوشش خبری رسانه‌ها اشاره کرد. با این همه، این تاثیر پذیری کاملاً انفعالی نیست. زیرا کار رسانه‌ها صرفاً انعکاس آینه وار وقایع نیست، بلکه حقیقت آن است که رسانه‌ها با تاثیر پذیری از یکی از طرفین / نخبگان از طریق نوعی قالب دهی واقعیت را بازسازی می‌کنند و به مخاطبان خود ارائه می‌کنند. در واقع، رسانه‌های خبری به نوعی روایت از واقعیت می‌پردازند که با انعکاس آینه وار آن متفاوت است.

از دیگر سو، با به یک مساله مهم پرداخت و آن عدم قطعیت سیاست‌ها است. به بیان دیگر، همیشه سیاست‌های یک حکومت روشن و قطعی نیست و در این هنگام رسانه‌ها می‌توانند نقش بیشتری را ایفاء کنند. پس هر گاه بین نخبگان به قدر کافی وفاق وجود داشته باشد و سیاست‌ها به قدر کافی از صراحة و قطعیت برخوردار باشد، باید منتظر تاثیرپذیری رسانه‌های خبری از نخبگان باشیم (تایید دو نظریه قبل). اما هنگامی که بین نخبگان وفاق وجود ندارد و سیاست‌ها هم از روشنایی، صراحة و قطعیت کافی برخوردار نیست، امکان تاثیرگذاری رسانه‌ها بر سیاستمداران زیاد خواهد بود. در این جا می‌توان به راحتی از وجود اثر سی ان ان نام برد. قدرت قالب دهی رسانه‌ها در چنین شرایطی به کمک آنان می‌آید تا درک و تفسیری از واقعیت چنان که خود می‌بینند به سیاستمداران و مخاطبان خود ارائه دهند و از این طریق بر آنان تاثیر بگذارند.

نتیجه

رابطه رسانه‌ها و سیاست یک رابطه ساده و یک سویه نیست. بیان‌های افراطی نظری «اگر رسانه نباشد، جنگی نخواهد بود» به تاثیر و نفوذ بیش از حد رسانه‌های خبری اشاره دارد. از دیگر سو، موضع طرفداران نظریه تولید موافق نیز افراطی است. بنابراین، با این که هر یک از این دو دسته نظریه‌ها از لحاظ نظری و تجربی قوتها بیانی دارند و تا حدودی توضیحی قانع کننده در مورد اثر رسانه‌ها بر سیاست می‌دهند، با این حال نیاز به نظریه‌هایی احساس می‌شود که توضیحی بهتر از این رابطه ارائه کنند. در واقع، ما به نظریه‌ای نیاز داریم که نخست به رابطه تعاملی / دو جانبه رسانه‌های

خبری و سیاست اشاره کند و دوم شرایطی را که تحت آن ممکن است رسانه‌ها بر سیاست تاثیر بگذارند، تعیین کند.

در واقع، باید گفت که رابطه‌ای دو طرفه بین نخبگان و رسانه‌ها وجود دارد. از سویی، هنگامی که بین نخبگان به قدر کافی وجود دارد و سیاست‌های حکومت از صراحة و قطعیت برخوردار است، رسانه‌ها از نخبگان تاثیر می‌پذیرند. حال آن که، هنگامی که بین نخبگان عدم وفاق به چشم می‌خورد و در سیاست‌ها عدم قطعیت وجود دارد، احتمال تاثیر رسانه‌ها بر نخبگان بیشتر خواهد بود.

چهار نگرش در عرصه ارتباطات بین الملل:

- ۱- نگرش ایدئالیستی که در آن ارتباطات، ابزار تفاهم ملتها به‌شمار می‌آید و سازمانهای بین المللی را در خدمت جامعه جهانی و عامل ارتقا صلح و تفاهم جهانی می‌داند.
- ۲- نگرش نوآیینی که به ارتباطات از دیدگاه تقابل ایدئولوژیک، تبلیغات و اسطوره سازی می‌نگرد و با شخصیت اقتدارگرای خود به دخل و تصرف در انگاره‌های ذهنی می‌پردازد.
- ۳- نگرش اطلاعات و قدرت اقتصادی که توسعه را تجویز می‌کند و بر داد و ستد های بازرگانی، بازاریابی و انتقال تکنولوژی (مدرنیزاسیون) تاکید می‌ورزد.
- ۴- نگرش اطلاعات و قدرت سیاسی که اطلاعات را کالایی بی بهره از وزن ارزشی می‌داند. نگرش سوم و چهارم اطلاعات را همانند نفت می‌دانند که می‌تواند معامله و داد و ستد شود. از این رو دارندگان تکنولوژی‌های نوین ارتباطات و منابع اطلاعاتی منبع قدرت هستند. این نگرش زمینه ایجاد دیپلماسی عمومی را پدید آورده است. در این دیپلماسی نوین که افکار عمومی در آن جایگاهی مهم دارد، سیاست خارجی در جریان دیجیتالی اطلاعات جریان می‌یابد.

رسانه‌ها و سیاست خارجی

اکنون قدرت جهانی یک کشور در توان و استعداد بهره گیری از رسانه‌ها در جهت سیاست خارجی اش نهفته است. که هر چه پویانتر باشد، سیاست خارجی پویانتری را به نمایش می‌گذارد. (یوهان گالتونگ).

رسانه‌ها؛ جزئی از فعالیتها و اقدامات دیپلماتیک، نظامی و اقتصادی دولتها در روابط بین المللی.

■ رابطه تعاملی رسانه‌ها و دستگاه دیپلomasی

امروزه دیپلماتهای جهان از دریچه CNN, BBC, Euronews, ... جهان را می‌نگرند. در عین حال، دستگاه دیپلomasی از طریق رسانه‌ها بدون محدودیت زمانی، مکانی و مالی به اعلام مواضع و انعکاس و اکنشهای دیپلماتیک خود می‌پردازد.

■ تقاویت دیپلomasی سنتی و دیپلomasی نوین

طبق نظرات نیکلسون:

مشخصات دیپلomasی قدیم: پنهان کاری، غیرdemokراتیک، روابط دو جانبه، عمل گرایی و بازیگران محدود. مشخصات دیپلomasی نوین: آشکار بودن، دموکراتیک، چند جانبه (شبکه وار)، اصول گرا و مشارکت بازیگران بسیار. در دیپلomasی نوین، احترام به ملتها بیش از احترام به دولتها صورت می‌گیرد.

■ قدرت نرم در دیپلomasی عمومی

(واژه قدرت نرم از ژوژف نای است جزوی نای نویسنده و مدرس نام آشنای علوم سیاسی ایالات متحده چندی پیش کتابی را تحت عنوان «قدرت نرم، ابزار موفقیت در جهان سیاست» منتشر کرد.)
قدرت سخت: نیروی نظامی و اقتصاد. قدرت سخت مبتنی بر مشوق «هویج» و تهدید «چماق» است
«قدرت نرم عبارت است از توانایی شکل دهی ترجیهات دیگران». ژوژف نای: اگر من بتوانم شما را به انجام آنچه می‌خواهم سوق دهم آنگاه نیازی به استفاده از «هویج» و «چماق» برای مجبور کردن شما ندارم. قدرت نرم، ستونی از سیاستهای روزانه دموکراتیک است. رهبران حرفه‌ای همواره واقنده که جذابیت از «اعتبار» و «مشروعیت» تعذیب می‌شود. قدرت هیچ گاه تنها از لوله‌های تفنگ جاری نمی‌شود و حتی ظالم‌ترین دیکتاتورها نیز به جذب مردم در کنار ارعاب توجه داشته‌اند.

اگر من بدون وجود هیچ گونه تهدید آشکار و یا وقوع تعییری به حرکت در جهت اهداف شما ترغیب شدم – به بیان دیگر، اگر رفتار من با جذابیتی قابل رویت اما غیرمحسوس تعیین گردد – آنگاه قدرت نرم در جریان است.

قدرت نرم و سخت به هم مرتبطند. نقطه تمایز این دو در میزان، ماهیت رفتار و محسوس بودن منابع خلاصه می‌شود.

■ نفوذ در افکار عمومی جهانی در جهت تامین منافع ملی

دستگاه‌های رسانه‌ای با ایجاد جو عدم اعتماد و بی‌اعتمادی مردم نسبت به تولیدات خبری و فرهنگی داخلی کشورها، وارد میدان می‌شوند تا با تولید اخبار و اطلاعات جذاب، متنوع و جدید، بازارهای خبری کشورهای جهان را تسخیر کنند و به تغییر نگرش‌ها، و ذاته‌های فکری و فرهنگی مردم این جوامع در راستای منافع خود بپردازند.

■ تقویت نفوذ سیاسی در افکار عمومی جهانی - تقویت و ترویج دموکراسی در جهان (نظریه فوکویاما، انقلاب‌های رنگین قفقاز، دموکراتیزاسیون خاورمیانه)

■ تقویت نفوذ فرهنگی در افکار عمومی جهانی در راستای تامین امنیت

■ جریان سازی دیپلماتیک (زندانهای سیا در اروپا توسط رسانه‌های اروپا)

■ بازار داغ مقاله‌های پنتagon در روزنامه‌های عراقی

■ تاثیرات رسانه‌ها بر قدرت دولتها

محدود شدن قدرت دولتها و حضور رسانه‌ها، در کنار سازمانهای غیردولتی NGOs، شرکتهای چندملیتی به عنوان بازیگران نوین بین المللی و رقیب دولتها چهانی شدن جریانهای اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و ... و کاهش توان قدرتها برای دو منظور:

۱- پاسخگویی به نیازهای داخلی (که در نتیجه تاثیرات رسانه‌ای افزون‌تر نیز شده بود)

۲- عدم توان رقابت دولت با شرکتهای چندملیتی اقتصادی و سازمانهای غیردولتی NGOs فرهنگی و اجتماعی از جمله جنبش‌های بین المللی محیط زیست

دکتر قوام: دولت ملی امروز برای دستیابی به اهداف ملی کوچک است و ساختار آن به عنوان راس سلسله مراتب حکومت، بسیار بزرگ است.

رسانه‌ها رهبر شبکه‌های جهانی Global Network فرهنگی، اقتصادی، مالی و ....

■ جایگاه سه و چهی قدرت در عصر جهانی شدن اطلاعات

در عصر جهانی شدن اطلاعات، قدرت در میان کشورهای مختلف برمبنای ترکیب سه و چهی در بازی شطرنج است. در قسمت بالای صفحه شطرنج، موضوعات سیاسی، نظامی و قدرت نظامی مطرح است. در وجه دیگر اقتصادی. در وجه سوم و در انتهای صفحه شطرنج، روابط فراملیتی است. در حال حاضر قدرت در این قسمت از یک وضعیت مبهم و درهم ریخته و غیرقابل کنترل برخوردار است.

رسانه‌ها و دیپلماسی؛ منشاء بحران یا حل بحران

دنیای اطلاعات کنونی، رسانه‌ها هم می‌توانند منبع و منشاً بسیاری از بحران‌ها در سطوح مختلف باشند و هم می‌توانند تحلید و تدبیرکننده بحران‌ها باشند. رسانه‌ها حتی می‌توانند از «نیست»، «هست» بسازند و بر قامت بحرانی که تولد نیافته است جامعه هستی پوشاند (و بالعکس). به بیان دیگر، رسانه‌ها هم می‌توانند مشروعیت، مشارکت، مقبولیت، اعتماد و ثبات‌ساز باشند و هم می‌توانند جامعه را در متن و بطن بحران‌های مشروعیت، مشارکت و ... قرار دهند.

رسانه‌ها و امنیت ملی و بین‌المللی

رسانه‌ها می‌توانند به راحتی امنیت روانی و ذهنی را نشانه روند و با تلقین احساس نامنی خاطرها را آشفته کنند و بالاخره با تغییر بینش‌ها و جابه‌جا کردن ارزش‌ها، زیرساختمانی فرهنگی جوامع را لرزان و سپس متلاشی سازند.

- اشکال نوین امنیت در سایه رسانه‌ها: امنیت اطلاعاتی، امنیت اقتصادی، امنیت فرهنگی
- جهانی شدن ارتباطات و تحول در بعد نظامی امنیت ملی
- جایگاه رسانه‌ها در مراحل جنگ‌های نوین

۱ - تسهیل کنندگی

در این نوع اثربخشی، رسانه‌ها نه تنها فرایند تصمیم‌سازی (Decision - Making Process) را کوتاه می‌کنند، بلکه به مثابه یک نیروی تقویت‌کننده تصمیمات به ایفای نقش می‌پردازند.

۲ - بازدارندگی

این نوع اثرگذاری به دو شکل انجام می‌شود: شیوه نخست ایجاد فشارهای احساسی است که در این سناریو ممکن است پوشش وسیع و قوی تلویزیونی به حکومت و اخلاق سیاسی ضربه وارد کند.اما شیوه دوم پوشش رسانه‌ها در زمان واقعی است که احتمال دارد تهدیدی برای امنیت عملیات باشد.

۳ - اجبار کنندگی

تحت تاثیر این نوع تاثیرگذاری، حکومتها وادر به دخالت و انجام عملیات نظامی می‌شوند. در این شیوه مسائل جهانی پوشش داده شده و نمایی از حوادث سیاسی ارائه می‌شود. جنگ‌های نوین که به جنگ‌های پست مدرن شهیرند به طور کلی دارای سه مرحله اساسی هستند و ترکیب ابزارهای جنگی آنها متشکل از رسانه‌ها با ابعاد انتشار جهانی و ادوات نظامی پیشرفته است.

جایگاه مهم رسانه‌ها در جنگ‌های نوین قابل تأمل است. مراحل جنگ‌های پست مدرن به این ترتیب است:

- ۱- اقدام رسانه‌ای
- ۲- جنگ روانی
- ۳- همراهی با جنگ نظامی

نظریه عقب ماندها

استبداد اطلاعاتی Information Despotism؛ قدرت رسانه‌ها و سوءاستفاده از آنها در سطوح ملی و بین‌المللی

تسلط بر رسانه‌ها و خبرگزاری‌ها، قدرت عظیم و فوق العاده‌ای را در اختیار بازیگران عمدۀ صحنه سیاست یعنی دولتها قرار داده است، به گونه‌ای که به خوبی با به کارگیری اهرم‌های خبری و اطلاعاتی توانسته‌اند به تغییر باورها و نگرش‌های جمعی و یا شکل‌دهی به افکار عمومی ملی یا فراملی اقدام کنند. سوءاستفاده‌های گروهی از حکومت‌های قدرتمند از ظرفیت‌های بالای رسانه‌ای، می‌تواند منجر به بروز پدیده‌ای در سطوح ملی یا بین‌المللی شود که می‌توان آن را «استبداد اطلاعاتی» Information Despotism نامید.

■ کنترل جریان بین‌المللی اخبار / کنترل در نظام جهانی

کندوکاو در وضعیت کنونی روابط بین‌الملل نشان می‌دهد استقلال رفتاری مجموعه‌های ملی تا حد زیادی کاهش یافته و در مقابل، مجموعه‌های فراملی رشد انکارناپذیری در عرصه جهانی پیدا کرده‌اند.

«دگرگونی فرهنگی» از مفاهیمی است که نشان‌دهنده مصونیت نداشتن فرهنگ‌های ضعیف و بدون پشتونه فناورانه در برابر تأثیرپذیری از فرهنگ‌های جهان‌گستر است. وابستگی و برخورد فرهنگ‌ها از طریق بزرگراه‌های اطلاعاتی مشکلات فزاینده‌ای را برای واحدهای اجتماعی در سطح دولت - ملت، جوامع و افراد در راه حفظ هویتشان ایجاد کرده است. البته این نکته را باید توضیح داد که این بزرگراه‌های اطلاعاتی خود می‌توانند در مسیر آگاهی‌بخشی و بالا بردن فشار و جدان جهانی در هنگام وقوع آسیب‌های جهانی، منطقه‌ای و ملی مورد استفاده قرار گیرند اما مالکیت انحصاری این شبکه‌های فراملی، اطلاع‌رسانی واقع‌گرایانه در مورد رویدادهای بعضی از مناطق را که با صاحبان این شبکه‌ها برخورد منافع دارند دچار تحریف کرده و با دگرگون کردن واقیت مخاطبان را گمراه می‌کند.

همان گونه که نظریه‌پردازان قدرت معتقدند، در نظام بین‌المللی کنونی عناصر عمده‌ای که ایجاد کننده مقام و موقعیت یک کشور بزرگ است عبارتند از: «استعداد و توانایی اقتصادی» همراه با «برخورداری از ابزار فناورانه و رسانه‌ای» و ما مشاهده می‌کنیم که بهره‌گیری از این عناصر عملاً فرصتی را برای جهان غرب به ارمغان آورده که اعضای آن توanstه‌اند در سطح بین‌الملل با اکثر کشورهای جنوب برابری کرده و به معنای واقعی بر آنها تسلط یابند چنان که در حال حاضر می‌بینیم «قرت» و «حق»، بدون هیچ اختلافی در طرفی واحد قرار گرفته‌اند (احراری، ۱۳۸۰)

برای شناخت عملکرد رسانه‌های بین‌المللی و روشن شدن موضوع‌های فوق باید سه سطح «ساخت»، «فرایند» و «واقعه» را مورد توجه قرار داد. به عبارتی باید به شکل نظام سرمایه‌داری جهانی که رسانه‌ها را به عنوان ابزاری آماده‌سازی بسترهای فرهنگی و فکری مصرف‌گرایی در کشورهای پیرامون، به کار می‌گیرد تکنیک‌های تبلیغ و اطلاع‌رسانی که در این فرایند به جذب دو قشر اندیشمند و متوسط جوامع جنوب کمک می‌کند و «واقعه‌ای» که در این کشورها روی داده و به آن «از خودبیگانگی فرهنگی» نام داده می‌شود، پرداخته می‌شود. در این طیف «انحطاط فرهنگی» به «انحطاط سازمان اجتماعی» و به دنبال آن «زوال نظام اقتصادی» در کشورهای جنوب منجر شد و آنها را به رانده‌شدگانی در نظام جهانی تبدیل کرد که سعی دارند امروز را پیروز به فردا برسانند.

بنابراین در دنیای جهانی شده، رقابت اقتصادی مبتنی بر تولید اطلاعات یک «رقابت امنیتی» محسوب می‌شود و تمام پیشرفت‌ها بر فناوری‌های مربوط به آن متمرکز است. این تحولات اقتصادی و ارتباطی است که تأمین‌کننده امنیت است. در این میان کشورهایی که در این دو زمینه ضعیف هستند روز به روز حاشیه‌ای تر شده و وضعیت وخیم‌تری پیدا می‌کنند زیرا حضور «دولت‌های رسانه‌ای» در عرصه جهانی و تأثیر بر تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی «روحیه خودگرانی» دولت‌های ضعیف و فاقد امکانات را تحت تأثیر قرار می‌دهد چنان که همه دولت‌ها سعی دارند حضور خود را در رسانه‌ها اعلام کنند و به تعبیری «حضور در رسانه‌ها به معنی وجود واقعی است».

بنابراین نظر، مدیران نظام‌های سیاسی - اقتصادی قدرتمند مانند آمریکا، انگلیس و فرانسه برای افزایش نفوذ و مشروعیت با به کارگیری امکانات ارتباطی‌ای چون چهار غول خبری آسوشیتدپرس، یونایتدپرس، رویترز و فرانس پرس و شبکه‌های رادیو - تلویزیونی فراملی، اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی کشورهای پیرامون را آن گونه که مطابق منافع خود باشد تغییر می‌دهند.

ایران و تصاویر ماهواره‌ای گوگل

محمد خسایی پرور

دانشجوی دکترای تخصصی ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

گوگل مشهورترین و قوی‌ترین موتور جستجوی اینترنتی در دنیا است که مرکز آن در آمریکا قرار دارد.

ماموریت گوگل ارائه بهترین تجربه جستجو در اینترنت بوسیله در دسترس و مورد استفاده قراردادن عمومی اطلاعات جهان است. گوگل، ایجادکننده بزرگترین ماشین جستجوی جهان، سریعترین و آسانترین راه پیدا کردن اطلاعات روی اینترنت را ارائه می‌کند. با دستیابی به بیش از ۱,۳ میلیارد صفحه گوگل نتایج را در ظرف کمتر از یک دوم ثانیه به کاربران در سراسر جهان ارائه می‌کند. اکنون، گوگل روزانه به بیش از ۱۰۰ میلیون تقاضای جستجو پاسخ می‌دهد.

دو دانشجوی دکترای دانشگاه Stanford، یعنی لری پیچ و سرجی برین، گوگل را در سال ۱۹۹۸ تأسیس کردند. این شرکت خصوصی در ماه جون ۱۹۹۹ / تیر ۱۳۷۹ رسما با سرمایه تاسیس ۲۵ میلیون دلار معرفی شد. این شرکت همراهانی را چون کلاینر پرکینز کافیلد و سیکوال کپیتل را پیدا کرد. گوگل سرویس و خدمات عمومی اصلی خود را در وب سایت خود در www.google.com ارایه می‌دهد. این شرکت همچنین سرویس جستجوی پیشرفته را برای فراهم سازی اطلاعات محتوایی نیز ارایه می‌دهد.

تکنولوژی متحول جستجوی گوگل و طراحی اینترفیس مطلوب برای کاربران، گوگل را به عنوان بخش از ماشینهای جستجوی نسل جدید تبدیل کرده است. فراتر از استفاده از تکنولوژی کلمات کلیدی، گوگل براساس تکنولوژی PageRank نیز پایه‌گذاری شده، که این تکنولوژی باعث می‌شود تا نتایج مهمتر در یک جستجو در ابتدای صفحه دیده شوند. PageRank یک سنجش معقولی را برای اعتبار صفحات وبی که بر اساس معادله برابری $500 \times \text{میلیون متغیر} + \text{بیش از ۲ بیلیون شرایط محاسبه شدن}$ را ایفا می‌کند. PageRank از ساختار لینک عظیم وب به عنوان ابزار سازماندهی

استفاده میکند. وجودا، گوگل تفسیر میکند یک لینک را از صفحه A تا صفحه B به عنوان یک vote توسط صفحه A برای صفحه B. دبوسیله این، گوگل تشخیص میدهد توسط vote که کدام صفحه مهمتر است. همچنین گوگل این صفحات را تجزیه و تحلیل میکند.

در گروه مدیریتی گوگل یک ایرانی به نام امید کردستانی نیز وجود دارد این گروه عبارتند از:

دکتر اریک اشمیت، ریس کل و ریس هیئت مدیره

لری پیج، کمک موسس و ریس، محصولات
سرجی برین، کمک موسس و ریس، تکنولوژی
امید کردستانی، معاون ریس، توسعه تجاری و فروش
وینی روسبینگ، معاون ریس مهندسی
سیندی مک کفری، معون ریس، ارتباطات
جوان بردی، معاون ریس، خدمات جستجو
تیم آرمسترونگ، معاون ریس، فروش آگهی
اورس هولتزل، شخص گوگل
کریگ سیلوراشتاين، مدیر تکنولوژی

گوگل بر گرفته شده از کلمه Google که به معنی «یک عدد یک و صد صفر جلوی آن» است که توسط میلیون سیروتا پسر خواهر ادوارد کاسنر ریاضی دان آمریکایی اختراع شده است. این موضوع که «یک عدد یک و صد صفر جلوی آن» در واقع نوعی شعار و در واقع مقصود موضوع است. بدین معنی که گوگل قصد دارد تا سرویس‌ها، اهداف و اطلاع رسانی و اطلاعات خود را تا آن مقدار در وب در جهان گسترش دهد. دلیل گذاشتن نام این عدد غول آسا بر روی این شرکت به شعار تبلیغاتی رهبران google باز می‌گردد که معتقدند سرانجام روزی موتور جستجو گر منحصر به فرد

قادر به پردازش یک گوگل (در آینده گوگل‌ها) اطلاعات خواهد بود.^۱

گستردگی نام گوگل انکار ناپذیر است. موتور جستجویی با قدمت شش ساله که اکنون بخشی از ادبیات جهانی را تصحیح کرده است. امروزه در زبان انگلیسی به جملاتی چون: آن را گو گل کردم و یا تو را گوگل کردم بر می‌خوریم.

^۱ <http://www.takdownload.com/2005/08/google-earth-pro-with-crack.html>

(TO GOOGLE) یک فعل تلقی می‌شود به معنای دریافت پاسخ از طریق به کارگیری اینترنت برای رسیدن به هر اطلاعاتی. گوگل هم اکنون بالغ بر ۳۰۰۰ نفر نیروی فعال دارد. وقتی سهام این شرکت به شکل عمومی درآمد هزار نفر از کارکنانش میلیونر شدند طوریکه (برین) ۳۱ ساله و (پیچ) ۳۲ ساله هر کدام صاحب ۶ میلیارد دلار شدند!

معرفی سرویس‌های گوگل

یک شبکه جهانی برای گروه‌های مباحثه است. گوگل مباحث usenet در ۲۰ سال اخیر را که بیش از ۷۰۰ میلیون پیغام است جمع آوری کرده و در آدرس groups.google.com یکجا فراهم کرده است. مقالات علمی و تخصصی بسیاری در این بخش از گوگل وجود دارد که همچون گنجینه‌ای گران بها برای دوست داران علم و تکنولوژی است.

آرشیوی از ۳۵۰ میلیون عکس که از سرتا سر وب گلچین شده‌اند. در این بخش شما براحتی می‌توانید حتی به صورت فارسی دنیال عکس مورد نظرتان بگردید. آدرس Images: در این بخش عناوین ۴۰۰۰ منبع خبری که بر اساس موضوع دسته بندی شده‌اند در آدرس NEWS news.google.com دسته بندی شده‌اند.

ایمیل دو گیگا بایتی گوگل است که در آدرس Gmail.com قابل دسترس است و شما به‌طور عادی نمی‌توانید در آن عضویت یابید مگر اینکه یکی از اعضایش برای شما دعوت نامه بفرستد.

FireFox: مرورگر روباه آتش یک مرورگر کد باز است که بنیاد نرم افزارهای موزیلا آنرا طراحی کرده است. اما گوگل نیز آن را پشتیبانی می‌کند و بعد نیست که بزودی بنام گوگل عرضه شود. www.GetFirefox.com

Scholar: جستجوی علمی گوگل که برای جستجوی مقالات علمی طراحی شده است در این آدرس scholar.google.com قرار دارد. و فقط مقالات مرتبط با رشته‌های علوم را نمایش میدهد.

Directory: لیست سایتها بر اساس موضوع. این بخش گوگل بر اساس پروژه Dmoz مرتب شده است که شامل شاخه‌ها و زیر شاخه‌هایی است که ۱,۵ میلیون سایت را در آن دسته بندی کرده است.

ORKUT: یک شبکه از دوستان شناخته شده. در این سایت مانند gmail کسی باید برایتان دعوت‌نامه بفرستد تا شما هم جزو دوستان او شوید. این شبکه شامل گروه‌های بسیاری در تمام زمینه‌های است که می‌توانید در آنها عضو شده و فعالیت کنید. از گروه طرفداران تام و جری تا مهندسان نرم افزار دانشگاه استنفورد

Blogger: این سرویس ارایه دهنده وبلاگ در سالهای اخیر توسط گوگل خریداری و در آن ادغام شد تا بزرگترین ارایه دهنده سرویس وبلاگ رایگان را در اختیار خود داشته باشد^۱ گوگل با راه اندازی بیش از ۱۲ لابراتوار در حال توسعه و ارائه بیش از ۳۰ کاربرد مختلف برای کاربران میلیونی خود، درآمد نجومی وب مدار خود را در سیلیکون ولی براساس خدمات جست و جوی وبی، ارتقا می‌دهد

به قول یکی از مدیران مایکروسافت، گوگل فقط سلطان شفا نمی‌دهد!^۲ محصولات نوآوری‌های اینترنتی اخیر که توسط چند شرکت بزرگ ارائه خدمات وب ایجاد شده است، نشان دهنده بارز تبلور فکرهای دیجیتالی در سال‌های آغازین هزاره سوم است. هزاره ای، که امروز نام هزاره دیجیتالی (Digital Millennium) برای آن ثبت شده است. گوگل با راه اندازی بیش از ۱۲ لابراتوار در حال توسعه و ارائه بیش از ۳۰ کاربرد مختلف برای کاربران میلیونی خود، درآمد نجومی وب مدار خود را در سیلیکون ولی براساس خدمات جست و جوی وبی، ارتقا می‌دهد. هر چند وقت یک بار، یک سرویس جدید از گوگل، تاثیر مستقیمی در افزایش سهام این شرکت گذاشته است و امروز که سرویس جست و جوی نقشه‌های ماهواره ای برخی از نقاط اروپا و آمریکا، توسط این شرکت ارائه شده است، هزاران نفر از سرویس ماهانه این خدمات بهره جسته‌اند. یک عدد با پرداخت ماهانه ۲۰ تا ۴۰۰ دلار در سال از سرویس گوگل ارث <http://earth.google.com> استفاده می‌کند و از کیلومترها بالاتر، ساختمان خود را مشاهده می‌کنند و از یک طرف هم، مراکز نظامی کره جنوبی از پخش تصاویر توپانی نظامی خود از طریق این سرویس خشمگین می‌شوند.^۳

^۱ <http://www.macromediax.com/learn/archive.asp?id=91>

^۲ <http://saray45.persianblog.com>

^۳ <http://www.bashgah.net/modules.php?name=News&file=article&sid=13383>

سرویس عکس ماهواره‌ای گوگل

سرویس‌های نقشه گوگل (Google Map) و سرویس زمین گوگل (Google Earth) دو سرویس جدید هستند که با استفاده از آنها می‌توان به صورت رایگان به نقشه یا عکس ماهواره‌ای از هر نقطه از جهان دسترسی پیدا کرد. قدرت این سرویس‌ها ترکیب موتور جستجوی گوگل با نقشه یابی و عکس یابی ماهواره‌ای است. شما به دنبال یک مکان یا اداره یا محل خاص می‌گردید سرج می‌کنید و نقشه و عکس دقیق آن را می‌بینید.

مثلاً اگر در گوگل مپ سرج کنید «رسانه‌های ایران» تمام رادیو و تلویزیونها و روزنامه‌های منتشره در آمریکا را به شما نشان خواهد داد و شما حتی قادر به دریافت کروکی و نقشه و عکس اداره مرکزی و شعبه‌های آن رسانه‌ها در خاک آمریکا خواهید بود.

کاربردها و ویژگی‌های گوگل ارت

گوگل عکسهای خود را رایگان عرضه می‌کند و انتظار می‌رود این رقابت به یک جنگ قیمت در این صنعت نوپا تبدیل شود. این موتور جستجوگر اکنون تصاویر ماهواره‌ای بسیاری از مکانهای آمریکا، کانادا و تمام نقاط دنیا را در اختیار مراجعه کنندگان می‌گذارد. کاربران کافی است کدپستی محل مورد نظر را بنویسند تا تصویر ماهواره‌ای آنجا را مشاهده کنند. این سرویس را شرکت «کی هول» ارایه می‌دهد که گوگل آن را سال گذشته خرید. این شرکت تصاویر ماهواره‌ای سراسر جهان را دارد. اگرچه تصاویر ماهواره‌ای چندی است که از انحصار سازمانهای جاسوسی خارج شده و در دسترس عموم قرار گرفته است، ولی هزینه آن سبب شده بود اکثر مردم نتوانند از این تجربه بهره مند شوند. شرکت «ارت ست» عکسهای خود را می‌فروشد. علاقه مندان باید برای هر کیلومتر مربعی که تصویر پوشش می‌دهد، ۲۲ دلار بپردازند و حداقل خرید، ۲۵ کیلومتر مربع است. اما گوگل عکسهای خود را رایگان عرضه می‌کند و انتظار می‌رود این رقابت به یک جنگ قیمت در این صنعت نوپا تبدیل شود. وضوح برخی از تصاویر ماهواره‌ای گوگل را خیره کننده است. شما به کمک ابراز زوم می‌توانید جزئیات خانه‌ها و حتی خودروها را ببینید. تقریباً هر آدرسی در آمریکای شمالی یک عکس ماهواره‌ای دارد، اما شرکت «کی هول» برای فروشناندن نگرانی مردم از به خطر افتادن حریم خصوصی شان تاکید می‌کند که دست کم شش ماه از عمر تصاویرش می‌گذرد.

در همین حال، یک وب سایت به نام «شردیز» شروع به گردآوری لینک تصاویر برخی از معروفترین و عجیب‌ترین اماكن آمریکا کرده است. ورزشگاه‌های فوتبال، نیروگاه‌های اتمی و پایگاه‌های هوایی برخی از مکانهایی هستند که می‌توان تصاویر ماهواره‌ای آنها را یافت.

یکی از کاربران با استفاده از این عکسها و نقشه‌های ماهواره‌ای اقدام به بازگویی خاطرات کودکی خود کرده است. مت هموی در این راهنمای خانه‌ای را که در آنجا به دنیا آمده بود، خانه دوستان و همبازیهای سابقش و محل آشنایی با همسرش همراه با یادداشت‌هایی به نمایش گذاشته است.^۱

سرвис GoogleEarth قبل از هر چیز به درد کسانی می‌خورد که دوست دارند بدون تکان خوردن از روی صندلی ابتدا سری به آسمان خراش‌های ایالات متحده بزنند و به فاصله چند لحظه در کوههای آلپ هم حضور داشته باشند و سپس از فراز اقیانوس نگاهی به جهان داشته باشند.

گوگل با راهاندازی این سرویس که بخشی از امکانات آن رایگان است، توانسته جایگاه خود را در میان موتور جستجو محکم کند. برای دسترسی و آشنایی اولیه با سرویس یاد شده ابتدا باید به آدرس Google Earth.com رفت. برای بهره‌مندی از سرویس یاد شده باید یک فایل اجرایی حجیم موسوم به Google earth.exe را روی رایانه بارگذاری کرد. اگر از خطوط تلفن برای دسترسی به اینترنت استفاده می‌کنید، با مشکل دانلود تصاویر مواجه خواهید شد.

هر چند که استفاده از تصاویر جغرافیایی ماهواره‌ای ارائه شده در قالب این سرویس رایگان است، اما برای افزودن پشتیبانی GPS، استفاده از برخی ابزار و ارتقای امکان چاپ عکس‌های ماهواره باید ۲۰ دلار پرداخت کرد. همچنین برای استفاده‌های حرفه‌ای و تجاری از این سرویس که مستلزم استفاده از قابلیت‌های جستجوی ویژه‌ای است هم باید ۴۰۰ دلار پرداخت. البته می‌توان تا ۷ روز از این سرویس به طور رایگان استفاده کرد. استفاده از سرویس یاد شده مستلزم بهره‌مندی از خطوط پرسرعت اینترنت (حداقل ۱۲۸ مگابایت در ثانیه) است. حداقل نیازمندی‌های دیگر استفاده از خدمات

Google earth هم به این شرح است:

سیستم عامل ویندوز ۲۰۰۰ یا XP

بهره‌مندی از CPU پنتیوم ۳

اینترنت با سرعت دست کم ۲۵۶ کیلو در ثانیه

RAM ۱۲۸ مگابایت

^۱ <http://www.bbc.co.uk/persian/business/story/2005/04/050417-ra-google-saellitephoto.shtml>

۲۰۰ مگابایت فضای دیسک سخت (برای نصب برنامه)

کارت گرافیک سه بعدی

کارت گرافیک سه بعدی ویدئویی ۱۶ مگابایتی VRAM

صفحه نمایش ۳۲ بیتی با دقت ۱۰۲۴×۷۶۸

این سرویس خارق العاده در آن واحد یک شبیه ساز زمین، یک بازی ویدئویی و یک اطلس جهانی است.

مهمترین ویژگی Google earth آن است که به کاربران امکان می‌دهد تا مکان‌های مورد نظر خود را با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای پیدا کرده و اطلاعات مربوط به آنها را با دوستانشان به اشتراک بگذارند. البته برای زوم کردن بر تصاویر و یافتن موقعیت دقیق یک محل باید اندکی صبور باشید چون Google earth در این زمینه هنوز آنچنان که شاید و باید دقیق نیست.

مقامات گوگل می‌گویند که هر چند سرویس یاد شده در حال حاضر فقط با سیستم عامل ویندوز و رایانه‌های جدید (ساخته شده در ۴ سال اخیر) سازگار است، اما بزودی نسخه سازگار با مکینتاش این سرویس نیز عرضه خواهد شد. تلاش گوگل برای راهاندازی این سرویس به سال ۲۰۰۴ باز می‌گردد. این غول جستجو در سال ۲۰۰۴ شرکت Keyhole را خریداری کرد که یک شرکت ارائه کننده خدمات نقشه برداری دیجیتال بود.

گوگل از آن زمان تاکنون فناوری نقشه برداری و نقشه خوانی Keyhole را با توانایی‌های خود در عرصه جستجو ادغام کرد تا سرویسی بی‌نظیر ارائه کند.

سرویس Google Earth دارای یک جعبه جستجو است که کلمات مورد نظر کاربران باید در آن وارد شود. با استفاده از این فناوری به سرعت و به سادگی می‌توان روی بخش مورد نظر از یک عکس ماهواره‌ای زوم کرد و جزئیات بیشتری را مشاهده کرد. پس از آن کاربر می‌تواند با استفاده از فلاش‌های جهت نما بخش مورد نظر از یک عکس را دقیقاً در مرکز تصویر قرار دهد و آن را بهتر مشاهده کند.

تصاویر ماهواره‌ای این سرویس هر ۱۸ ماه یک بار به روز می‌شوند و لذا ساختمان‌های جدید در این عکس‌ها قابل مشاهده نیستند. همچنین شما حداکثر می‌توانید از فاصله چند صد پایی زمین مکان مورد نظر را ببینید و لذا تشخیص برخی جزئیات ناممکن خواهد بود.

همچنین اگر تصاویر را حول محورشان بچرخانید برخی مشکلات در مشاهده شما ایجاد می‌شود.

به‌طور کلی این سرویس ساختمان‌های ساخته شده بر مبنای اصول نقشه برداری را بسیار بهتر از سازه‌های ساخته شده به دست انسان به نمایش می‌گذارد. به عنوان مثال اگر بخواهید با استفاده از این سرویس به یک بازار مکاره سر بزنید آنچنان که شاید و باید موفق نخواهید بود. توضیحات متنی نقاط مختلف قابل اضافه شدن به تصاویر ماهواره‌ای است. همچنین اسمی برخی نقاط به‌طور خودکار در نقشه‌ها قید می‌شود.

در حال حاضر سرویس یاد شده بدون آگهی ارائه می‌شود، اما گفته می‌شود که این وضعیت همیشگی نخواهد بود.

راهاندازی این سرویس منحصر به فرد رقبای گوگل و بخصوص MSN مایکروسافت را به فکر انداخته تا برای مقابله با آن فکری کنند. گردانندگان موتور جستجوی A9 وابسته به آمازون هم ایده‌های مشابهی را در سر دارند.^۱

جنگ مایکروسافت و گوگل

شرکت مایکروسافت از آنجایی که رقابت پایاپایی با شرکت گوگل دارد، سرویسی شبیه به سرویس نقشه گوگل، با نام سرویس زمین مجازی (Virtual Earth MSN) (MSN) راهاندازی کرده است. در حقیقت چند روز بعد از ارائه سرویس گوگل، مایکروسافت قول داده بود که این سرویس را تا ماه جولای ۲۰۰۵ به شبکه عرضه کند. هم اکنون هم به قول خود وفا کرده و این سرویس در اختیار عموم قرار گرفته است. سرویس زمین مجازی، در حال حاضر دوران آزمایشی خود را طی می‌کند و کارشناسان در حال بررسی و پیدا کردن مشکلات آن هستند.

برای استفاده از سرویس زمین مجازی MSN نیاز است که کاربر از سرویس‌های اینترنت بی‌سیم سود ببرد. بدین ترتیب که با استفاده از نرم افزارها و فناوری‌های مکان یاب و موقعیت یاب اینترنتی (Location Finder)، مکان و موقعیت او در نقشه مشخص می‌شود. البته استفاده از این نرم افزارهای مکان نما نیز، نیازمند به ارتباطات اینترنتی بی‌سیم است و از طریق این برنامه‌ها و به کمک سرویس اینترنت بی‌سیم، موقعیت رایانه و کاربر مشخص می‌شود. از این پس موقعیت کاربر به‌طور دائم به سرویس زمین MSN اعلام خواهد شد. یعنی حتی اگر کاربر به موقعیت و یا شهر دیگری سفر کند، در صورتیکه به اینترنت متصل شود، نرم افزار نصب شده بر روی رایانه کاربر،

^۱ <http://www.ictna.ir/report/archives/001856.html>

به طور خورکار موقعیت خود را به سرویس اطلاع داده و آن را بر روی نقشه مشخص می‌کند. بدین ترتیب کاربر می‌تواند در موقعیت جدید خود، از تمام امکاناتی که در نزدیک او قرار دارد مانند رستوران‌ها، هتل‌ها، شرکت‌ها، و همچنین افراد دیگری که در نزدیکی او قرار دارند و از سرویس زمین MSN استفاده می‌کنند، با خبر شود. البته در حال حاضر این سرویس فقط به کاربران مناطق آمریکای شمالی و مرکزی و همچنین برخی کشورهای اروپایی محدود می‌شود. هنوز برای کاربران آسیایی و ایرانی کاربرد ندارد. گرچه این بین معنی نیست که شما نمی‌توانید از آن استفاده کنید. در حقیقت به علت عدم کامل بودن نقشه‌ها فقط کاربران مناطق ذکر شده می‌توانند موقعیت خود را در نقشه مشخص کنند.

شاید این سوال برای خیلی‌ها پیش آید که چه تفاوتی بین سرویس مایکروسافت و گوگل وجود دارد؟ آیا این دو سرویس مشابه یکدیگر هستند و یا اینکه کدامیک بر دیگری برتری دارد؟

سرویس‌های زمین گوگل و زمین MSN هر یک دارای محسن و معایبی هستند و بدین ترتیب نمی‌توان آنها را مشابه یکدیگر دانست. به عنوان مثال برای استفاده از سرویس زمین گوگل، کاربر نیاز است که یک برنامه و نرم‌افزار با حجم بالا را دانلود کند که نصب این نرم‌افزار، در صورت وجود ارتباط اینترنتی مطلوب، حدود ۱۰ دقیقه طول می‌کشد و کاربر پس از نصب این نرم‌افزار می‌تواند از نقشه و امکانات آن استفاده کند. در صورتیکه برای استفاده از سرویس MSN نیاز نیست این مراحل طی شود. فقط کافیست کاربر به آدرس اینترنتی مراجعه کرده و از طریق نرم‌افزار اینترنتی رایگان سایت به گشت و گذار در نقشه ماهواره‌ای MSN پردازد.^۱

یک تفاوت بسیار مهم بین سرویس‌های زمین گوگل و زمین MSN، بارگذاری مجدد تصاویر در MSN است. به عنوان مثال در هر دو سرویس منطقه خاصی را جستجو شده است. در هر دو سرویس تصویر ماهواره‌ای با کیفیت و سرعت تقریباً مشابهی در اختیار کاربر قرار می‌گیرد. البته سرعت بالا آمدن تصویر در هر دو سرویس کم است. در این حال اگر کاربر بخواهد منطقه‌ای از آن تصویر را بزرگنمایی کند، در سرویس گوگل همان تصویر دریافتی، بزرگ شده و دوباره از طریق ماهواره تصویر جدیدی دریافت نمی‌شود. ولی در سرویس MSN برای بزرگ کردن تصویر، جزئیات تصویر دوباره بارگذاری می‌شود و تصویر جدید در مقابل کاربر قرار می‌گیرد. البته این کار باعث می‌شود که

---

^۱www.msn.com http://virtualearth.msn.com/Default.aspx?newguid = de80b7fabc07409e81aa4651300fdfcd

در هنگام بزرگ کردن تصاویر سرویس گوگل سریع‌تر از MSN عمل کند. از طرف دیگر تصاویری دریافتی از سرویس گوگل، بیشتر به یک عکس شباهت دارند. در حالی که تصاویر MSN طبیعی‌تر بوده و حالت سه بعدی دارند.^۱

سرویس virtual earth مایکروسافت ترکیبی از تصاویر هوایی و نقشه است. می‌توان در این سیستم آدرسی را وارد کرد و عکس هوایی که در آن بزرگ‌راهها با لیللهای مشخص شده‌اند را مشاهده کرد. در گوشه بالا و راست کاربر می‌تواند اطلاعات تجاری و لیستی از سایتهای مرتبط را در یک قاب تاشو مشاهده کند. یکی از ویژگی‌های virtual earth ابزاری به نام Locate Me است که از روی IP کاربر محل وی را مشخص می‌کند. در نسخه بعد از بتای این سرویس مایکروسافت وعده عکسهای واضح‌تر با زاویه دید ۴۵ درجه را داده است. به نظر می‌رسد ویژگی جدید google map یعنی حالت hybrid آن واکنشی در برابر این سرویس جدید مایکروسافت باشد. در google map با رفتن به حالت hybrid می‌توانید در آن واحد عکس و نقشه یک محل را ببینید.^۲

در نرم افزار گوگل ارث بخشی نیز به نام «Places» در برنامه وجود دارد که عکس‌های دقیقی از قسمت‌های دیدنی جهان است. شما می‌توانید با علامت زدن در جلوی همه آن نقاط و فشار کلید F10 «Tourی را بگان به تمام این نقاط داشته باشید؛ بنابراین در صورت انتخاب یکی از آنان، دکمه Play را زیر پنجره «Places» فشار داده تا به آن قسمت بروید. با استفاده از موس و یا خود برنامه نیز می‌توانید، بزرگنمایی یا کوچکنمایی کرده و به اطراف حرکت کنید.

عکس‌های موجود روی این برنامه، طی سه سال اخیر، با هواپیما و ماهواره گرفته شده و بنا بر روال خاصی «Update» می‌شوند، اما زنده نیستند. بیشتر شهرهای دنیا با وضوح تقریبی قابل رویت هستند و می‌توان پدیده جغرافیایی و ساختمان‌های دست‌ساز بشری را در آن دید.

با این برنامه حتی می‌توان خیابان‌بندی شهرهای مهم ایران را مرور کرد، اما برای بیشتر شهرهای آمریکا، اروپای غربی، کانادا و انگلیس، عکس‌ها با کیفیت بهتر و جزئیات بیشتری قابل رویت است.^۳ همچنین پس از ذخیره برنامه و اجرای آن، می‌توان با انتخاب گزینه «fly to» و تایپ نام شهر مورد نظر در محل مخصوص، آنجا پرواز و عکس ماهواره‌ای آن را مشاهده کرد.^۴

I منبع: سافت پدیا

¹ <http://subaru-pc.blogspot.com/2005-08-01-subaru-pc-archive.html>

² <http://1physician.blogspot.com/2005-07-01-1physician-archive.html>

³ <http://forum.majidonline.com/archive/index.php/t-35191.html>

⁴ <http://www.baztab.com/tmp/upload/7882.jpg>

Google Map به انگلستان هم رسید. آدرس <http://maps.google.co.uk> نسخه اختصاصی گوگل مپ برای کشور انگلستان است.

گالری عکس‌های ماهواره‌ای گوگل ارث

وبسایتی با نام Google Earth Gallery به صورت آزمایشی (Beta) شروع به فعالیت کرده است. بر طبق برنامه اعلام شده هر یکشنبه، سه‌شنبه و پنجشنبه در این وب سایت یک عکس ماهواره‌ای از نقاط دیدنی جهان که به کمک نرمافزار گوگل ارث رصد شده است، قرار خواهد گرفت. هم اکنون شما می‌توانید در این سایت دو عکس از شهر تهران که یکی از میدان آزادی و دیگری از ورزشگاه آزادی است را مشاهده کنید.^۱ آدرس سایت: geg.aminsabeti.com

وب سایت دیگری توسط یک ایرانی راهاندازی شده که اختصاص به تصاویر گرفته شده از طریق <http://www.irearth.co.sr> آدرس سایت: گوگل زمین از ایران دارد^۲

واکنش‌های جهانی

گوگل و امکان سوءاستفاده تروریستها

کشورهایی مانند کره جنوبی، تایلند، هند و روسیه در مورد سوءاستفاده‌های امنیتی از تصاویر نمایش داده شده توسط GoogleEarth اخهار نگرانی و نارضایتی کرده‌اند.^۳ «ای پی جی عبدالکلام» رئیس جمهوری هند هشدار داد خدمات نمایش تصاویر ماهواره‌ای نقاط مختلف جهان که توسط شرکت «گوگل»، به صورت رایگان ارائه شده، می‌تواند اطلاعات مهمی را در رابطه با مناطق حساس جهان در اختیار تروریستها قرار دهد. به گفته وی کشورهایی در حال توسعه که در معرض حملات تروریستی هستند به طور خارق العاده‌ای مورد هدف قرار گرفته‌اند. وی در ادامه درباره تصویب قوانین جدیدی برای کنترل انتشار اطلاعات در سطح ملی خبر دارد و پیشنهادات سازمان ملل درباره این موضوع را ناکافی دانست.

---

¹ <http://www.webna.ir/news/?id=245402817>

² <http://www.irearth.co.sr>

³ <http://www.tarashe.com/news/2006/01/18/4627-google-earth-for-mac-released/>

به گزارش خبرگزاری آسوشیتدپرس، برغم آنکه برخی از تصاویر «گوگل ارث» دارای کیفیت چندان بالای نیست اما برخی دیگر از آنها دارای «رزولوشن» بسیار بالایی بوده و برخی از آنها نیز مناطق امنیتی و حساس کشورهای مختلف را نمایش داده‌اند.

پیش از این، مقامات دولتی کره جنوبی، تایلند و هلند نیز نگرانی خود را در زمینه سوء استفاده تروریستها از خدمات جدید «گوگل» اعلام کردند. بررسی‌ها نشان می‌دهند که خدمات «گوگل ارث» عکسهای ماهواره‌ای با کیفیت بالا از نقاطی همانند کاخهای ریاست جمهوری، مراکز نظامی و تاسیسات زیربنایی بسیاری از کشورها را به نمایش گذاشته است. «دبی فرات» سخنگوی شرکت «گوگل»^۱ پیش از این اعلام کرده بود که عکسهای مورد استفاده در خدمات «گوگل ارث» از منابعی استخراج شده‌اند که آن منابع در دسترس عموم قرار دارند و اغلب این تصاویر دارای قدمتی بین یک تا دو سال هستند.

سخنگوی گوگل در این باره گفت: نگرانی دوست‌ها درباره سرویس‌های Google Earth و Google Maps برای گوگل بسیار مهم است. ما از گفتگو با دولت‌ها استقبال می‌کنیم و خوشحال می‌شویم با مقامات هند درباره هر نگرانی که دارند صحبت کنیم. گوگل در ادامه تاکید کرد که تصاویر ماهواره‌ای زنده نیستند و متعلق به دو سال قبل یا بیشتر هستند.^۲

مراکز نظامی کره جنوبی از پخش تصاویر توانایی نظامی خود از طریق این سرویس خشمگین می‌شوند.^۳

داشتن وقت زیاد توسط کاربران کامپیوتر در آمریکا و همچنین دسترسی آنها به اینترنت با سرعت بالا، باعث شده است که وب‌گردی‌های آنها، به نتایج گاه جالبی بینجامد. آنها با استفاده از سرویس google map، ساختمنهایی به شکل صلیب شکسته در پایگاه نیروی دریایی آمریکا در سان‌دیگو پیدا کرده‌اند. طراحی این ساختمنها بسیار شبیه طرحهای آرشیتکت معروف آلمان در زمان نازیها، است. اما وب‌گردان به این هم اکتفا نکرده‌اند و ادعا کرده‌اند که مسیح را هم در google map پیدا کرده‌اند!^۴

^۱ http://www.niksalehi.com/news/archives/2005/10/uuuu_u_oeuuoueu.php

^۲ <http://www.iritn.com/?action=show&type=news&id=9592>

^۳ http://www.ayandehnegar.org/dn_1.php?news_id=1591

^۴ http://1physician.blogspot.com/2005_07_01_1physician_archive.html

از زمان راهاندازی سرویس گوگل زمین استفاده‌های ابتکاری متعددی هم از این سرویس به عمل آمده است راهاندازی گروهای انتشار عکس از طریق گوگل زمین از جمله این اقدامات است. برخی نمونه‌های دیگر هم جالب هستند از جمله یک مرد ایتالیایی که از سرویس Google Earth شرکت گوگل استفاده می‌کرد موفق به شناسایی آثار باقیمانده از یک خانه قدیمی متعلق به دوران روم باستان در نزدیکی منزل خود شد.

آقای لوکاموری که ۴۷ سال سن دارد و در منطقه سربلو زندگی می‌کند هنگامی که از این سرویس استفاده می‌کرد متوجه وجود پستی و بلندی‌های غیرعادی در تصاویر ماهواره‌ای گوگل از محل سکونت خود شد و پس از زوم کردن روی تصاویر فهمید که چیزی زیر خاک مخفی شده است. وی سپس با چند باستان‌شناس تماس گرفت و آنها توانستند از منطقه مورد نظر که یک زمین کشاورزی بود، باقیمانده‌های سرامیک و چند ستون را استخراج کنند. بررسی‌های انجام شده در نهایت ثابت کرد که در این منطقه خانه‌ای متعلق به سزار روم قرار داشته است.^۱

ایران و گوگل زمین

اگر چه سرعت اینترنت در ایران بسیار پایین است اما با همین سرعت اندک نیز می‌توان از خدمات گوگل زمین استفاده کرد برخی ایرانی‌ها تجربه خود را از گوگل گردی بر روی کره زمین چنین نوشته‌اند:

«نرم افزار گوگل ارث علاوه بر کاربردهای علمی یک سرگرمی آنلاین تمام عیار است. بسیاری علاقمند هستند که خانه و محل زندگی یا محل کار خود را از آسمانها ببینند با گوگل ارث کوچه و حتی پشت بام خانه اتان را ببینید و یا اگر مایلید تصویر محل زندگی فردی را از آسمانها ببینید نرم افزار گوگل ارث به شما کمک می‌کند.

اما این تنها بخشی از تفريحی است که با گوگل ارث می‌توانید انجام دهید. محل خاطره انگیزی را می‌شناسید؟ با گوگل به آن سری بزنید خاطره‌ها باز به سراغ شما می‌آیند. اما گوگل ارث بیش از اینها یک هدیه ارزشمند برای علاقمندان جهانگردی است. نام کشور را تایپ کنید تا کره زمین با چرخشی شما را به آن کشور ببرد. با صرف کمی وقت و حوصله شهرهای جالب، اماکن دیدنی کشورهای

---

^۱<http://www.tarashe.com/news/2005/09/28/4057-google-earth-leads-to-archaeological-find/>

مختلف را از آسمان ببینید، اهرام مصر، اماکن مذهبی در خاورمیانه، برجهای معروف دنیا و هر محل یا مکان دیدنی دیگر در دنیا با گوگل ارث نزدیک شماست.^۱

«کشف گوگل زمین برای من مثل یک تجربه معنوی بوده است، و یک جور نگاه جدید به سیاره کوچکی که تنها قرارگاه ما در این هستی است برایم ایجاد کرده است. به ثانیه‌ای می‌توان به هر نقطه‌ی زمین سرک کشید، و بناهای معروف و شهرهای ناشناس را از جایی تماشا کرد که توریست‌ها هم بخت این جور تماشا را به جز چند دقیقه‌ای در هوایپما ندارند. با اشاره‌ی انگشتی و چرخاندن چرخ ماوس می‌توان چنان به سرعت اوچ گرفت که از عهده‌ی شاتل خارج است و با چرخشی معکوس، می‌توان سقوطی آزاد را تجربه کرد.

از همه جالبتر آن که، بسیاری از عوارض گود و برجسته‌ی زمین را می‌توان حتی به طور سه بعدی تماشا کرد! تصور کنید برای کسی که از کودکی یک نقشه‌ی ساده ساعتها ذهنش را مشغول می‌کرده، این بازی جدید چقدر اعتیادآور می‌تواند باشد.^۲

بررسی گوگل زمین نشان می‌دهد که عکسهای نسبتاً کاملی از ایران توسط ماهواره در دوره‌های زمانی متفاوت برداشته شده و این عکسهای تصاویر با قابلیت جستجو بر روی گوگل ارث قابل دریافت است. پوشش گیاهی، کوهستانها، دریاچه‌ها، مناطق کویری، مناطق مسکونی، شهرها، پالایشگاهها، نیروگاهها، مراکز نظامی، جاده‌ها و بسیاری از تاسیسات دیگر به راحتی در گوگل ارث قابل مشاهده است. استفاده از این سرویس برای بهره برداری‌های آموزشی در داخل کشور یک امکان رایگان و مطلوب است و حتی می‌توان از آن در مدارس و دانشگاهها و در رشته‌های جغرافیا و زیست‌شناسی، استفاده نمود. تجزیه و تحلیل این تصاویر حاکی از آن است که تصاویر با وضوح بالا در دسترس عمومی قرار نداشته و احتمالاً با پرداخت حق اشتراک برای مشترکین عضو شده قابل دریافت است. بر همین اساس با توجه به سرعت پایین اینترنت در ایران این سرویس برای عموم کاربران اینترنت در ایران قابل استفاده نیست اما با گسترش ضریب نفوذ و سرعت و کیفیت اینترنت در ایران بهره برداری از این سرویس نیز افزایش خواهد یافت.

^۱ <http://shirazi.blogfa.com/post-22.aspx>

^۲ <http://www.irearth.co.nr>

عکس‌های ماهواره‌ای از ایران

با نصب یک نسخه از گوگل ارث شما می‌توانید به تمام شهرها و نقاط ایران سر بر زنید از مشهد مقدس گرفته تا تهران، همدان، اصفهان، تبریز، سواحل دریای خزر و بنادر جنوبی ایران. برخی تصاویر نقاط حساس از وضوح بالاتری برخوردار است.

عکس‌های ماهواره‌ای گوگل زمین از اماکن حساس ایران

نوع عکس برداریها از برخی اماکن حساس ایران نشان می‌دهد که اولاً این عکس‌ها با وضوح بالاتری برداشته شده و ثانیاً در یک اقدام کاملاً معنا دار از این منطقه خاص بهطور مرتب عکس‌برداری شده است در حالی که از سایر نقاط ایران به طور معمول در طول هر سال یک بار یا هر دو سال یک عکس گرفته شده است.

وضوح این عکس‌ها به حدی است که می‌توان ابعاد مختلف این اماکن شامل دیوارهای حفاظتی، اسکله دریایی و اماکن ارتباط با ساحل دریا، تاسیسات داخلی، کانتینرهای درون محوطه، مخازن سوخت، جرقه‌های عمرانی، مناطق مسکونی کارکنان، استخر تفریحی کارکنان، انبارهای مصالح ساختمانی، فضای سبز، کانالهای آبرسانی، کارگاههای ساخت، راههای ورودی و داخلی و حتی خودروهای پارک شده در محوطه را مشاهده کرد.

چالش‌های سیاسی امنیتی برای ایران

بسیاری از عکس‌ها و تصاویر مراکز حساس ایران که در ماههای گذشته در اینترنت منتشر شد با استفاده از سرویس گوگل ارث قابل دریافت مستقیم است با جزئیات بیشتر و قابلیت زوم و تمرکز بر یک منطقه و یا گردش در زوایای آن مرکز!

با انتشار عمومی این تصاویر ماهواره‌ای می‌توان گفت چالش‌های متعددی از نظر سیاسی و امنیتی گریبان گیر ایران خواهد شد از جمله:

- ۱- امکان بهره برداری گروههای ضد انقلاب از تصاویر مراکز نظامی و امنیتی.
- ۲- امکان بهره برداری سوء از تصاویر مراکز هسته‌ای ایران توسط مخالفان و دشمنان.
- ۳- امکان دریافت تصاویر و نقشه‌های اماکن دولتی، تاسیسات و زیر ساختها، خطوط ارتباطی توسط مخالفان.
- ۴- بهره برداری سوء تبلیغی از تصاویر ماهواره‌ای در رسانه‌های جهان.

۵- امکان بهره برداری سوء از قدرت ترکیب جستجوی گوگل با نقشه یابی و تصاویر ماهواره‌ای در ایران.

از سوی دیگر این سرویس امکانات زیادی را نیز در اختیار ایران برای شناسایی مراکز فعالیت و پایگاهها و ساختمانهای استقرار گروههای مختلف ایرانی در سراسر جهان به خصوص آمریکا قرار می‌دهد.

به نظر می‌رسد که استفاده صحیح از این سرویس در ایران می‌تواند حجم عظیمی از اطلاعات را در اختیار ما قرار دهد. بر این مبنای سرویس گوگل ارث یک تهدید برای گروهکهای ضد انقلاب محسوب می‌شود چرا که فعالیت آنها در غرب شفاف سازی شده و حتی با استفاده از این تصاویر می‌توان در بحث مبارزه با گروهکهای تروریستی و چانه زنی دیپلماتیک با کشورهای غربی بهره برداری لازم را کرد. درواقع گوگل ارث هم یک تهدید و هم یک فرصت برای ایران بهشمار می‌رود.

آخرین خبر اینکه گوگل سرویس ماهواره‌ای خود را بر روی ایرانیان مسدود کرده است. بنابر این امکان دانلود گوگل زمین برای کاربران ایرانی وجود ندارد و فقط کسانی که از قبل اقدام به دریافت و نصب این نرم افزار کرده‌اند می‌توانند از آن استفاده کنند. این اتفاق در مورد برخی دیگر از نرم افزارهای گوگل مانند گوگل دسکتاب نیز رخ داده است.

سایبر تروریسم

حمید خسایی پرور

دانشجوی دکترای تخصصی ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

تعريف

FBI تروریسم را اینگونه تعریف می‌کند: به کارگیری خشونت علیه اشخاص، دولتها و یا گروه‌ها برای پیشبرد زورمندانه اهداف سیاسی یا عمومی.

سایبر تروریسم در حقیقت همان تعریف را دارد با این تفاوت که این بار هدف مرکز بر روی منابع موجود روی فضای مجازی می‌باشد. سایبر تروریسم می‌تواند ابعاد داخلی داشته باشد نظیر تیموتی مک وی Timothy McVeigh یا شامل تروریستهای بین المللی باشد نظیر القاعده Al Qaeda سایبر تروریسم امروز خطناکتر از تروریسم سنتی به نظر می‌رسد به این دلیل که ساختار اقتصادی و خدمات رسانی بسیاری از کشورها مبتنی بر تکنولوژیهای اطلاعاتی و ارتباطی شده است.^۱

برای تعریف تروریسم مجازی بایستی به چند نکته توجه داشت:

(۱) تصور این نوع حملات باید با یک نوع غرض ورزی سیاسی همراه باشد. به عبارت دیگر تلافی‌های شخصی یا رقابت‌های تولیدی دو شرکت یا کارخانه تا زمانی که رنگ و بوی سیاسی نگرفته‌اند نمی‌توانند در این مجموعه جای بگیرد.

(۲) لازم است چنین حملاتی کاملاً برنامه‌ریزی شده و با هدف قبلی به وقوع بپیوندد. حملات غیربرنامه‌ریزی شده و یا اقدامات اتفاقی که غرض سیاسی نیز برای آن متصور باشد نمی‌تواند به عنوان یک ترور مجازی مطرح می‌شود.

^۱ Borchgrave, Arnaud de, William H. Webster. "Cybercrime, Cyberterrorism, Cyberwarfare." Center For Strategic and International Studies.
<http://www.csis.org/pubs/cyberfor.html>

(۳) به طور منطقی این حمله بایستی علیه رایانه و برنامه‌های ذخیره شده در آن صورت گیرد. این بند نیاز به توضیح بیشتری ندارد و مشخصاً داده‌ها، سیستم‌ها و برنامه‌های رایانه‌ای تنها اهدافی هستند که تحقق این جرم بسته به حمله به آنها است.

(۴) حمله نباید به اهداف نظامی باشد؛ اگر مقصود تروریست‌ها رایانه و سیستم‌های نظامی باشد، با عنوان جنگ الکترونیک بحث‌شدنی است و نمی‌توان آن را ترور نامید.

(۵) نه تنها اهداف مقصود بلکه ابزار ملزم نیز بایستی رایانه‌ای باشند. به عبارت دیگر ورود تروریست‌ها به مجموعه‌های رایانه‌ای و اقدام به شلیک یا بمب‌گذاری در محل‌های مذکور، نمی‌تواند عنوان تروریسم رایانه‌ای بیابد و لازم است عاملان با استفاده از ویروس، کرم و دیگر برنامه‌های مخرب به سراغ سیستم‌ها و اطلاعات مقصود رفته و عمل به اقدامات تروریستی نماید.

(۶) برای تحقق این عمل، وقوع عمل خشونت‌آمیز علیه اطلاعات و داده‌ها ضروری است. عاملان ترور قصد وارد شدن به مجموعه‌های رایانه‌ای برای احوال پرسی ندارند بلکه می‌خواهند با اقدامات خشونت‌آمیز، اطلاعات و دیگر سیستم‌ها را از بین ببرند. این مسأله همان مرز تفکیک بین جاسوسی با ترور مجازی است.^۱

روی هم رفته می‌توان با این توضیحات سایبر تروریسم را چنین تعریف نمود:

«اقدامات برنامه‌ریزی شده و هدفمند همراه با اغراض سیاسی و غیرشخصی که علیه رایانه‌ها و امکانات و برنامه‌های ذخیره شده در درون آنها از طریق شبکه جهانی اعمال می‌شود و هدف از چنین اقدامی نابودی آنها یا وارد آوردن آسیب‌های جدی به آنها است.»

در حال حاضر نالمنی و تروریسم رایانه‌ای یکی از ۵ تهدید اساسی علیه ایالات متحده بهشمار می‌رود. برای نخستین بار به طور رسمی در گزارشی تدبیر امنیتی مسئولان این کشور را برای بستن حفره‌های نامن رایانه‌های دولتی و سایر اقدامات امنیتی ضعیف و ناکافی اعلام و دراین باره هشدار داده شده است.

---

¹ CYBERTERRORISM - Fact or Fancy?, Mark M. Pollitt ,FBI Laboratory ,935 Pennsylvania Ave. NW ,Washington, D. C. 20535
<http://www.cs.georgetown.edu/~denning/infosec/pollitt.html>

سازمان امنیت داخلی آمریکا (DHS) چندی پیش بخشی را به نام امنیت ملی سایبر راهاندازی و فعالیت خود را آغاز کرد که بنابر این گزارش بعد از این اقدام تهدیدهای سابق هنوز علیه این کشور وجود دارد.^۱

در سال ۱۹۹۸ یعنی سه سال پیش از وقوع حملات ۱۱ سپتامبر، شرکت‌کنندگان در همایش «تهدیدهای نامتعارف: طرح دیدگاهها» به این نتیجه رسیدند که شرایط سیاسی، اقتصادی و تکنولوژیک برای تروریسم و حملات غیرمعارف مساعد است.^۲

ژاک دریدا فیلسوف معاصر معتقد است: تروریسم ناظر به جنایتی است که علیه حیات انسانی و با تجاوز از قوانین ملی و بین‌المللی رخ می‌دهد. بر اساس این تعریف، هم نظامیان از مردم متمایز می‌شوند (قربانیان تروریسم عمدتاً غیرنظامی تصوری شوند) و هم اینکه، هدفی سیاسی مد نظر قرار می‌گیرد (ترساندن و مرعوب کردن مردمان غیر نظامی به منظور تاثیر گذاشتن و یا تغییر سیاست یک کشور). در نتیجه، تعاریف موجود، «تروریسم دولتی» را حذف نمی‌کنند. همه تروریست‌های دنیا مدعی‌اند که عملشان پاسخی است برای دفاع از خود، علیه تروریسم دولتی که به این عنوان عمل نمی‌کند و با استدلال‌های کم و بیش معتبر اعمال خود را توجیه می‌کند.^۳

مرکز ملی جدید مبارزه با تروریسم جامعه اطلاعاتی آمریکا، در بیانیه‌ای سبقه‌ای آمار جدیدی از حملات تروریستی گردآوری کرده که تصویری کامل‌تر و نگران‌کننده از تهدیدات تروریستی جهانی ارایه می‌کند. در کل، این مرکز حدود ۳۱۹۲ حادثه تروریستی مجزا در سال ۲۰۰۴ یافته است که ۲۸۴۳۳ قربانی (از جمله ۶۰۶۰ نفر کشته) را شامل می‌شود. عراق محل بیش از یک چهارم حملات تروریستی در سال گذشته بوده و پس از آن هند، نپال و نوار غزه در فلسطین قرار دارند. مردم عراق ۲۷٪ از قربانیان این حملات را تشکیل می‌دهند. بیست و دو درصد مربوط به نپال و نه درصد نیز در روسیه (غلب آن‌ها مربوط به بحران گروگان‌گیری خونین در مدرسه‌ای توسط شورشیان چچن بوده) اتفاق افتاده است. از ۱۰ حادثه خونین تروریستی، عراق رتبه ششم را به خود اختصاص داده است.

---

۱ تروریسم رایانه‌ای، یکی از پنج تهدید آمریکایی‌ها، گزارش بی‌بی‌سی درباره ترس آمریکایی‌ها از تروریسم رایانه‌ای <http://www.nedads.com/archives/000094.php>

۲ <http://www.did.ir/document/index.fa.asp?cn=rs00020035511142409>

۳ بخشی از مصاحبه جیوانی بورادری با ژاک دریدا

http://ir.mondediplo.com/article264.html?var_recherche=%D8%A7%D8%B1%D8%A A%D8%A8%D8%A7%D8%B7%D8%A7%D8%AA

آمار ارایه شده به طور غمانگیزی بسیار بیشتر از آمار ارایه شده پیشین از سوی دولت آمریکا می‌باشد. چند ماه قبل، مرکز ملی مبارزه با تروریسم آمریکا گزارشی از حملات تروریستی بین‌المللی منتشر کرد که در آن به ۶۵۱ مورد حمله تروریستی اشاره شده بود و این تعداد تنها حملاتی را شامل می‌شد که مردم یا مکان‌های بیش از یک کشور را در برداشتند.^۱

مبانی نظری

از نظر بورگن‌هابرماس و ژاک دریدا، جهانی شدن، نقش اساسی را در تروریسم بازی می‌کند. اگر اولی رشد نابرابری‌ها را نتیجه روند شتابزده تجدد می‌داند، دومی شرایط را، با توجه به زمینه شان، به شیوه‌ای متفاوت تفسیر می‌کند. مثلاً به زعم دریدا، جهانی شدن موجب شد تا دموکراتیزاسیون‌های سریع و به نسبت آسان ملت‌های اروپای شرقی که در اردوگاه شوروی جای داشتند امکان پذیر شود. در این مورد، او جهانی شدن را مثبت ارزیابی می‌کند برعکس، از تاثیرات جهانی شدن بر پویایی منازعات و جنگ‌ها به شدت مضطرب است اما به عقیده‌هابرماس «جنگ تصاویر و بیانیه‌های دو به اصطلاح سردار جنگی، دو خصم: بن لادن و بوش، با شتاب هر چه بیشتر به روی امواج می‌روند و بیش از پیش، حقیقتی را که این جنگ بر ملا می‌کند، از نظر دور و پنهان نگه می‌دارند».

با این همه، موقعیت‌هایی وجود دارند که در آنها، جهانی شدن چیزی بیش از ترفند کلامی که بی‌عدالتی‌ها را پنهان می‌کند، نیست. دریدا توضیح میدهد که این همان اتفاقی است که در فرهنگ‌های شرقی رخ می‌دهد؛ جایی که جهانی شدن نقشی را که به او واگذار شده بازی نمی‌کند؛ دریدا در اینجا به‌هابرماس نزدیک می‌شود، جهانی شدن را نه فقط به بی‌عدالتی‌ها، بلکه به مسئله مدرنیته و روشنگری نیز ربط می‌دهد.

به عقیده ژاک دریدا، ایالات متحده آمریکا و اروپا، همچنین لندن و برلین، پناهگاه و محله‌ای آموزش و کسب اطلاعات برای همه «تروریستهای» جهان هستند. مدت‌هاست که دیگر برای شناسایی پایگاه عملیاتی این تکنولوژی‌های جدید ارتباطات و تهاجم، نسبت دادن آن به جغرافیا و یا «سرزمین» معینی جایز نیست. برای تعمق و تدقیق آنچه در بالا در مورد تهدید تمام عیار از محلی ناشناس و غیر دولتی ذکر شد، این را هم سریع و گذرا بگوییم که تهاجمات از نوع تروریستی، دیگر نیازی به هوایپیما، بمب و داوطلب عملیات انتشاری نخواهد داشت؛ کافی است، ویروسی در برنامه‌های کامپیوتری که داری

^۱ تروریسم از نگاه آمار جدید، نویسنده: کوین وايتلاو، سایت عملیات روانی

http://www.arnet.ir/?lang=fa&state=showbody_news&row_id=590

اهمیت استراتژیکی هستند وارد کرد؛ و یا به منظور فلچ کردن منابع اقتصادی، نظامی و سیاسی در یک کشور یا در یک قاره، اغتشاشات خطرناکی به وجود آورد. این گونه عملیات می‌توانند در هر کجای دنیا و با هزینه و ابزاری محدود عملی شوند.

دیگر رابطه بین زمین، سرزمین و ترور تغییر کرده است. باید دانست که علت آن دانش است، یعنی تکنولوژی - علم. این تکنولوژی - علم است که تشخیص جنگ از تروریسم را مغشوش می‌کند. از این منظر، در مقایسه با امکانات ویرانگری که برای آینده، در مخزن شبکه‌های کامپیوترا جهان ذخیره شده‌اند، واقعه یازده سپتامبر، از نوع نمایشهای باستانی خشونت است که هدفش تشویش اذهان عمومی است. فردا می‌توان؛ بی سر و صدا و به طور نامری، آن هم سریع و بدون خونریزی، با حمله به «نت ورک»‌های کامپیوترا که همه حیات (اجتماعی، اقتصادی، نظامی و غیره) یک «کشور بزرگ» یا بزرگترین قدرت جهان به آن وابسته است، ضربه بدتری وارد کرد. روزی خواهد گفت: یازده سپتامبر مربوط به دوران «خوش» آخرین جنگ بود؛ دوره‌ای که همه چیز عظیم، قابل رویت و سترگ بودولی وضع بدتر شد. از این پس، تکنولوژی‌های مینیاتوری، از هر نوع و به مراتب قوی تر، نامرئی و تسخیر تاپذیرتر، در همه جا، رخنه کرده‌اند. در زمینه علم ذره شناسی، با میکروها و باکتریها برابری می‌کنند. اما، دیگر ناخودآگاه ما حساس شده و از آن اطلاع دارد؛ و همین است که تولید ترس می‌کند.^۱

برخلاف دیدگاهی که ریشه‌های تروریسم را به مسلمانها مرتبط می‌داند فهمی هویتی تحلیلگر مسلمان مصری معتقد است: باید به این نکته مهم اشاره کنم که ما تابع فرهنگ اسلامی هستیم و این فرهنگ به مسلمانان آموخته است که هر انسانی صرف نظر از دین یا نژادش جایگاهی دارد و دشمنی ظلم را توجیه نمی‌کند و کشنن یک بیگناه به مثابه تجاوز به حق همه بشریت است و انگار که همه مردم کشته شده‌اند. این نکته نتیجه گیری یا اجتهاد شخصی من نیست، بلکه از آموزه‌های دینی است و دلایل صریح آن در قرآن کریم وجود دارد. بر همین اساس به نظر من نیازی ندارد که بگوییم، قتل گروگانها یا مثله کردن پیکر آنان عمل وحشیانه‌ای است که هیچ وجودان و هیچ عرف و از همه مهم‌تر دینی آن را نمی‌پذیرد. چنین اقدامی تجاوز به حق زندگی همگان است و علاوه بر آن تجاوز به حق شرف انسانی است که دین آن را تضمین کرده است و از همه مهم‌تر تجاوز به حق

---

^۱ <http://ir.mondediplo.com/article264.html?var-recherche=%D8%A7%D8%B1%D8%AA%D8%A8%D8%A7%D8%B7%D8%A7%D8%AA>

خداآوند تلقی می‌گردد، زیرا همه علمای اصول بر این نکته تأکید دارند که حفظ جان از اهداف ضروری شریعت است.^۱

مصادیق

امروزه بشر به مرحله‌ای رسیده است که دیگر تکنولوژی در اختیار او نیست بلکه او در اختیار تکنولوژی قرار گرفته است. هر چند این بیان فعلًاً غرایق آمیز به نظر می‌رسد ولی راههایی وجود دارد که نشان می‌دهد امروزه فناوری چگونه تسلط خود را بر بشر نشان می‌دهد.

جرائم

اینترنت به عنوان دنیایی که دیجیتال شده دنیای واقعی است، محیطی را خلق کرده است که در آن می‌توان انواع و اقسام جرایم را شاهد بود. البته محصور بودن دنیای واقعی سبب می‌شود که کنترل در جهان طبیعت امکان بیشتری بیابد ولی از آنجایی که محیط مجازی هیچ مرزی ندارد مشکلات فراوانی پیش روی قانونگذار وجود خواهد داشت برای ورود به سایت کشور همسایه هیچ پاسپورت و ویزای نیاز نیست و مشخصاً آنچه هست یک دنیای آزاد با کمترین قانونگذاری ممکن می‌باشد. اگرچه سعی فراوانی می‌شود تا با تشکیل گروههای کاری که جنبه حقوقی دارند راه را بر مجرمان بینند و لی مشکل اساسی این است که آنچه مجرمان خود انجام می‌دهند در برابر جرایمی که به حقوق بین‌الملل مربوط می‌شوند چه از لحاظ محتوی و چه از لحاظ تعداد بسیار ناچیز است. باید افزود، جرایمی به حقوق بین‌الملل مربوط می‌شوند که توسط تابعان آن صورت گیرند. تا این زمان، تابعان این حقوق عبارتند از دولتها و سازمان‌های بین‌المللی. مطمئناً تصور اینکه سازمان ملل متحد یا شخص کوفری عنان به یک جرم بین‌المللی دست بزنند غیرممکن است بنابراین تنها دولتها هستند که همه جرایم بین‌المللی را انجام می‌دهند. جالب اینکه همین موجودیت‌های حقوقی قرار گذاشته‌اند تا برای اینترنت قانونگذاری بکنند.^۲

---

۱ ریشه‌های تروریسم و ابعاد آن، نوشته: فهمی هویدی، روزنامه الاهرام

<http://www.palestine-persian.info/maghale/1383/maghale49.html>

² War and virtual war: the challenges to communities ,by Jones Irwin-Provided by Rodopi through the Google Books Partner Program

Title War and Virtual War,Editor(s) Jones Irwin ,Publisher Rodopi ,Publication Date 31 Dec 2004 ,Format Paperback
Pages 252 ,Dimensions 150 x 220 x 25 mm ,ISBN 9042019336

محیط مجازی آنقدر توانمند است که می‌تواند در تمامی عرصه‌های زندگی بشر وارد شده و راه حل‌هایی برای تسهیل آن ارائه دهد. از یک قرار ملاقات با دندانپزشک خانوادگی گرفته تا خریدهای لازم برای مهمانی‌های دوستانه و یا فامیلی. امروزه فناوری الکترونیکی در محیط مجازی و یا کامپیوترهای شخصی حتی کار منشی را نیز انجام می‌دهند؛ علاوه بر اینکه رایانه هیچ وقت همانند یک منشی دیر سر کار حاضر نمی‌شود و یا ساعتها تلفن شرکت را به مکالمه با دوستان اختصاص نخواهد داد. حضور کامپیوتر در تمامی عرصه‌های زندگی بشر یک انقلاب واقعی را نیز در سطح بوروکراسی به وجود آورده است.

حضور رایانه در تمامی عرصه‌ها فقط جنبه‌های مثبت نداشته است. درست است که کامپیوتر توفیقات بزرگی به دست آورده است ولی همین حضور همه جانبه موجب می‌شود تا جرایم کامپیوتری نیز به عرصه‌های مختلف راه یابند. کامپیوتر نه تنها ابزاری برای وقوع جرم است و از آن می‌توان در انجام یک عمل مجرمانه سود جست بلکه می‌تواند به خوبی نقش محیط اعمال جرم را نیز ایفا نماید. جرایم رایانه‌ای تمامی تعریفهای قدیمی حقوقی را به چالش کشانده‌اند، زیرا فرد بدون خروج فیزیکی از چهاردیواری منزل خود، بزرگترین سرقت‌های تاریخ را از بانک‌های متبر که به وسیله دهها محافظ و دستگاه‌های هشداردهنده حفاظت می‌شود انجام داده و با یک سری اعمال تیزهوشانه که تکنولوژی جدید به او آموخته است میلیون‌ها دلار از حساب‌های بانکی برداشت نموده و آن را همانند یک جنتلمن در حساب خویش می‌ریزد. از آنجا که هیچ پولی سوت نشده، تعاریف قدیمی فعل مجرمانه‌ی سرقت سردرگم می‌مانند که چگونه بزرگترین سارق‌ها را به سزای عمل خویش برسانند. نه تنها اینترنت فضایی بسیار متفاوت با محیط طبیعی ایجاد کرده است بلکه وقوع جرم از کشوری به کشور دیگر نیز بسیار آسان شده است. هر چه کشورها پیشرفته‌تر می‌شوند جرایم اینترنتی آنها نیز محیر العقول‌تر می‌شود. برای نمونه اگر در یک کشور در حال توسعه جرم رایانه‌ای به شکستن قفل یک برنامه خلاصه می‌شود، در کشوری مانند آلمان یک نوجوان برای کمک به مادرش با طراحی یک ویروس - ساسر - آن را به جان هزاران کامپیوتر اندادته و غوغایی در تمامی جهان به راه می‌اندازد.

حال تصور کنید که کشورها بخواهند خود وارد میدان شده و جرایم را سازماندهی کنند. جامعه جهانی که تا به حال نتوانسته بود از جرایم افراد در اینترنت جلوگیری کند، هم اکنون حضور قانونگذاران

عرضه بین‌المللی را در میان تبهکاران جشن می‌گیرد. جالب اینکه در این جا نیز هر چه کشورها پیشرفت‌های باشند خطراتی که به وجود می‌آورند، آسیب‌های بیشتری را در پی خواهد داشت. سلاح‌های جالبی هم در اختیار مجرمین بین‌المللی قرار دارد. وقتی در جنگ تحملی عراق علیه ایران حکومت بعث با کار گذاشتن بمب در عروسک‌ها یا دیگر اسباب‌بازی‌ها قصد کشتار وحشیانه خردسالان را کرده بود شاید خیلی‌ها این اقدام را پلید تلقی می‌کردند ولی امروزه مجرمان بین‌المللی به راحتی از برنامه‌های بازی رایانه‌ای، کارتون، چت روم و همانند آن برای نفوذ استفاده می‌کنند. البته بهره بردن از انواع ویروس‌ها، کرم‌ها و برنامه‌های خدمتی و نرم‌افزارهای پیشرفت‌های کشف کلمات عبور نیز همچنان فراوان است.

استفاده از این روش‌ها، در مواجهه جدی با قواعد بین‌المللی است و مجرمان بین‌المللی، امروزه با کارهای خود بسیاری از قواعد جهانی را نقض و زیر پا گذاشته‌اند. این مجرمان ملی حتی قاعده تعیین سرنوشت ملت‌ها توسط خودشان را نیز نقض کرده‌اند.

جاسوسی اینترنتی

برخی جرایم که جهان امروز آن را به اتفاق جرم می‌خواند در مناسبات مجازی به صورت عادی جریان دارد. از جمله این اعمال می‌توان به ترویریسم مجازی و یا جاسوسی اینترنتی اشاره کرد. در تحقیقی که از یک میلیون کامپیوتر در سطح جهان به عمل آمد مشخص شد که ۳۰ میلیون برنامه جاسوسی در آنها به کار رفته است. با این وصف می‌توان گفت در هر کامپیوتر حداقل ۳۰ نرم‌افزار جاسوسی هست که کلیه اطلاعات لازم را به مراکزی که آنها را طراحی کرده‌اند ارسال می‌کند. شاید حین استفاده از اینترنت به پیام‌های مزاحمی که روی صفحه مانیتور شما ظاهر می‌گردند توجه نکرده باشید و برای خلاصی از آنها، OK یا NO را کلیک کرده‌اید تا هر چه سریع‌تر به کارهای خودتان در Web برسید. بسیاری از برنامه‌های جاسوسی به همین طریق به رایانه‌ها راه پیدا کرده‌اند. پس از یک کلیک، این نرم‌افزار اجازه نفوذ یافته و مستقیماً خود را در قسمت سخت‌افزار پنهان می‌نماید. البته همه برنامه‌های جاسوسی آنقدرها مؤدب نیستند. بعضی از این برنامه‌های جاسوسی، بدون هیچ مجوزی و تنها به خاطر ساختار قدرتمند خود می‌توانند حین دسترسی یک رایانه به اینترنت، به درون آن نفوذ کرده و به اجرای مقاصد خود بپردازنند. حتی پس از نصب این برنامه‌ها نیز تقریباً هیچ اثری در کاربری دیده نمی‌شود. تنها برخی از آنها هستند که باعث کند شدن احتمالی سرعت رایانه یا معرفی برخی آدرس‌های غیرمعمول می‌شوند. اثرات این برنامه‌ها نیز جالب است. هر

چند نرمافزارهای مذکور اکثراً در ظاهر، بی خطرند ولی حتی همین نرمافزارهای بی خطر نیز کارهای غیرقانونی انجام می‌دهند. ساده‌ترین حالت این است که تمامی عادات کاربر را شناسایی و در جمع‌آوری اطلاعات مربوط به این عادات به شرکت‌های هدایتگر کمک می‌نماید.^۱

روش‌های مخرب نرمافزارهای جاسوسی، از سطح ورود به اطلاعات شخصی کاربر و استفاده غیرمجاز از آنها آغاز شده و به آسیب‌رسانی به کامپیوترها می‌انجامد. برخی از آنها با جمع‌آوری کلیه اطلاعات شخصی آنها را کپی‌برداری کرده و به اطلاع هدایتگرهای خود می‌رسانند. برخی بی‌ادب‌تر بوده و اطلاعات شخصی را به طور گسترش پخش می‌کنند.

مشکل دیگری که این نرمافزارها ایجاد می‌کنند، تضعیف سیستم‌های امنیتی و آماده ساختن آنها برای حملات هکرهای است، به این معنی که این نرمافزارها نوعی نقش بی‌حس‌کنندگی را ایفا می‌کنند و خاصیت بازدارندگی را از ویروس‌کش‌ها و دیگر برنامه‌های دفاعی سلب می‌کنند.

جاسوسی یکی از افعال مذموم در عرصه بین‌المللی است ولی در پرداختن به قواعد آن تنها کلیت جاسوسی قابل مطالعه نیست، بلکه می‌توان به زمینه‌هایی همچون دست‌اندازی به اطلاعات شخصی و یا سازماندهی شده و از آن مهم‌تر سوء استفاده از آنها اشاره کرد که عنوان مجرمانه مستقلی نیز می‌توانند به‌شمار آیند. تمامی قانونگذاری‌های داخلی و اکتشافیهای بسیار تندي در برابر فعل جاسوسی نشان می‌دهند، چنانچه قانون مجازات اسلامی ایران علاوه بر شخص جاسوس به مجازات اشخاصی که به معرفی فردی برای عضویت در شبکه جاسوسی می‌پردازند نیز اقدام کرده است. جاسوسی به‌عنوان یکی از مصادیق عمدۀ جرایم علیه امنیت ملی مطرح بوده و مجازات‌های سنگینی برای آن در نظر گرفته شده است. البته جاسوسی در اینترنت بسیار متفاوت است و آن را حتی با جاسوسی بین‌المللی نیز نمی‌توان مقایسه کرد، زیرا عنصر مادی و معنوی آن در محیط مجازی کاملاً متفاوت می‌شود. علی‌الخصوص که در این محیط عنصر مادی به کلی دگرگون می‌شود و به ظاهر هیچ عمل فیزیکی انجام نمی‌شود. موضوع آن وقت بعرنج‌تر می‌شود که توجه کنیم برخی از این برنامه‌ها حتی با اجازه کاربر وارد رایانه شخصی می‌شوند. از آنجا که عموماً خود دولت‌ها به‌عنوان یکی از استفاده‌کنندگان عمدۀ جاسوسان رایانه‌ای به‌شمار می‌آیند مقابله با چنین فرایندهایی به یک اقبال

---

¹ War and virtual war: the challenges to communities Author(s) Jones Irwin Publisher Rodopi
<http://print.google.com/print?id=NIRxE4uGlyooC&lpg=PA83&dq=cyberterrorism&prev=http://print.google.com/print%3Fq%3Dcyberterrorism&sig=XkcLSdFXE6a5cjkPUCrayVg0cQ>

عمومی نیاز دارد. به نظر نمی‌رسد بدون این اقبال بتوان اقدامات عمدہ‌ای برای پیشگیری و حتی مجازات عاملان در نظر گرفت. جرایمی که در کنار این عنوان قرار دارد نیز خود می‌تواند به تنها یکی مورد ادعا قرار گیرند.

از دید بین‌المللی نیز جاسوس فردی است که به‌طور مخفی یا با مشخصات جعلی، اطلاعاتی در منطقه عملیاتی طرف محاربہ کسب می‌نماید یا تلاش در کسب آن دارد و هدف او ارسال آن اخبار برای دشمن است. جاسوس اگر دستگیر شود حتی طبق مقررات اسرای جنگی با او رفتار نخواهد شد. البته حق محکمه عادلانه برای او باقی است. از نظر مقررات بین‌المللی اگر جاسوسی در زمان جنگ باشد مجازات آن مرگ است حال چه بتواند اخباری ارسال کند و چه نتواند. ویژگی اساسی جاسوسی اقدام مخفیانه است، البته حقوق بین‌الملل یک تبصره دارد و آن اینکه اگر جاسوسی در زمان صلح انجام گیرد دیگر تابع حقوق بین‌الملل نخواهد بود و بایستی با حقوق داخلی دولت‌های درگیر بدان پرداخت. هم اکنون از آنجا که سیستم‌های نظامی و دفاعی تمامی کشورها حتی در زمان به ظاهر صلح درگیر جنگ‌های الکترونیک و اطلاعاتی هستند، تفکیک زمان جنگ و صلح به راحتی قابل انجام نیست، مگر اینکه بخواهیم موقعیت جنگی را با اعلام رسمی طرفین شناسایی کنیم که اگر چنین قصدی داشته باشیم بدون شک کاملاً با اراده طرفین از اعمال حقوق بین‌المللی بازخواهیم ماند. نکته آخر درباره جاسوسی اینکه این عمل نقض حقوق بین‌الملل نیست و شخص جاسوس به عنوان ناقص این حقوق محکمه نمی‌شود بلکه محکمه او برای خطر و مشکلی است که ایجاد کرده است.

تورو مجازی

تورویسم یکی از جرایمی است که در محیط بین‌المللی نیز امکان ظهور دارد، به ویژه تورویسمی که توسط دولت‌ها هدایت می‌شود یکی از جرایم جدی بین‌المللی است که به نظر نمی‌رسد دیوان بین‌المللی کیفری نیز در زمرة جرایمی قراردادی، صلاحیت خویش را نسبت به آن اعلام کند. از دیدگاه حقوق بین‌المللی این اقدام می‌تواند یک جرم بین‌المللی به حساب آید. تورو نه تنها در دنیای واقعی بلکه در محیط مجازی نیز حادثه آفرین می‌شود. تورو مجازی امروزه یکی از مشکلاتی است که ذهن متفکران حقوق و از جمله دانشمندان حقوق بین‌الملل را به خود مشغول کرده است. این اقدام معمولاً توسط گروه‌های وابسته به حکومت و یا جاسوسان انجام می‌شود.^۱

^۱ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/10/20011009-4.html>

پیش از هر چیز می‌باید تعریفی از تروریسم مجازی داشته باشیم، ولی این خود یکی از مشکلات بزرگ ماست. نظامهای ملی و سازمانهای مرتبط با قضیه هنوز به یک اجماع در این زمینه دست نیافتدند. برخی کشورها این حملات را بسیار وحشتناک می‌دانند و معتقدند بایستی از همه لحاظ برای مقابله با چنین مشکلی آماده شد. در رأس این کشورها ایالات متحده قرار دارد. کاخ سفید به نحوی از تروریسم مجازی صحبت می‌کند که گویا قرار است دوباره یازدهم سپتامبر تکرار شود. آنها همین قضیه سپتامبر را نیز ناشی از تروریسم مجازی می‌دانند. در مقابل کاخ سفید، برخی محققان نیز نظر کاملاً متفاوتی دارند. این دسته معتقدند تروریسم مجازی نه تنها در آن حدی نیست که ایالات متحده ادعا می‌کند بلکه به هیچ وجه نمی‌تواند شاخه‌ای از تروریسم بین‌المللی شمرده شود. این دسته ترور اینترنتی را همان برنامه‌های هک و یک جرم ملی می‌دانند که اگر در سطح بین‌المللی نیز صورت گیرد، یک جنایت فرامی‌به حساب نخواهد آمد. به نظر می‌رسد راه میانه بهتر باشد. نه مانند ایالات متحده بایستی قائل به وحشت و جاروجنجال بود و نه مانند منتقدان آنها همه چیز را منکر بود.^۱

مهمترین مشکل که ترور مجازی را خطناک جلوه می‌دهد شناسایی نشدن دقیق آن است. نه تنها مراکز قانونگذاری بلکه خود تروریست‌ها نیز هنوز تمامی جنبه‌های اقدامات خود را نمی‌شناسند. از همین رو است که آمریکا که خود بیشترین حملات اینترنتی را انجام می‌دهد در مقابل هکرهای چینی که اهداف آمریکایی را هدف خویش قرار داده‌اند همچنان ناتوان نشان می‌دهد، یا اسرائیل که به همراه آمریکا بیشترین فعالیت را دارد در مقابل گروه‌های فلسطینی و لبنانی ناتوان است.

گروه‌های ملی برخی کشورها از جمله شرکت‌کنندگان در اجلاس WSIS و برخی نهادهای دیگر سعی در کنترل و برنامه‌ریزی برای مهار این پدیده دارند. یکی از سازمانهای مذکور اینترپول است. در اروپا نیز از ماه گذشته انجمن پیمان اروپا علیه جنایات مجازی تشکیل شده است که هر چند به آن صورت هم اروپایی نیست ولی اولین اقدام جدی در این زمینه بهشمار می‌رود.

برای مبارزه با این مسئله چندین راه وجود دارد. اولین راه ارزیابی آسیب‌پذیری است. به عبارت دیگر این راه نوعی پیشگیری است ولی نه به عنوان ایجاد سد دفاعی بلکه رفع ضعفهای موجود و پایین آوردن آسیب‌پذیری در صورت بروز حمله. راه دوم نوعی دیگر از پیشگیری است که در آن سعی

---

^۱ <http://cybercrimes.net/Terrorism/ct.html>

می‌شود حملات احتمالی شناسایی و در مقابل آن پاتک زده شود. راه سوم پس از حمله قابل استفاده است، یعنی آمادگی برای بروز حمله و ترمیم اشکالات ایجاد شده پس از این مرحله است.^۱

بن لادن و سایبر تروریسم

امروزه بسیاری از سایتها بر روی شبکه جهانی تبادل اطلاعات به سازمان القاعده و شاخه‌های آن در اقصی نقاط جهان تعلق دارد. برای برخی از کارشناسان تروریسم بن لادن اکنون فقط بر روی زمین مبارزه نمی‌کند بلکه ایشان دست به یک جنگ الکترونیکی وسیعی زده که هواداران او از طریق شبکه اینترنت به راحتی از آن استفاده می‌کنند. شاید برای خیلی افراد این تصور وجود دارد که جماعت القاعده زیر زمین مخفی شده‌اند یا در کوهستانهای دور دست عملیات کشتار خود را رهبری می‌کنند. اما واقعیتها می‌گویند که چنین چیزی صحت ندارد، آنها مانند بسیاری از مردم عادی در محله‌های شلوغ شهری به سر می‌برند، ازدواج می‌کنند و فرزندان خود را به مدرسه می‌فرستند.

وقتی فیلم «القاعده در سرزمین بین النهرين» پخش شد برای خیلی از افراد این واقعیت روشن شد که عاملان کشتارهای مختلف در عراق جوانان بسیار عادی هستند که هیچ تفاوتی با جوانان محله شما ندارند. این فیلم در ۲۹ ژوئن ۲۰۰۵ (۹ تیرماه) از طریق شبکه اینترنت پخش گردید. در این فیلم جوانانی نشان داده شدند که هیچ نقابی بر صورت ندارند زیرا همه آنها در عملیات انتشاری مشارکت کرده و از بین رفته بودند. آنچه که در اینجا از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است امکان ذخیره کردن هر بخش از این فیلم توسط هواداران بن لادن است. آنها این فیلم یا بخش‌هایی از آنرا ذخیره کرده و از طریق تلفن همراه خود برای دوستانشان می‌فرستند. بی‌جهت نیست که هر فیلم پخش شده از سوی سازمان القاعده توسط میلیونها نفر مشاهده می‌شود و این یعنی برتری اطلاع رسانی و قدرت تبلیغات این گروه تروریستی است.

در اینجا گروه زرقاوی در عراق بیشترین سهم را از استفاده از شبکه اینترنت به خود اختصاص داده‌اند. آنها به راحتی real player و windows media را به کار می‌گیرند و بر این اساس از تمام صحنه‌های عملیات خود فیلمبرداری می‌کنند. سپس این فیلم‌ها را بر روی اینترنت برد و در اختیار هواداران خود قرار می‌دهند و به مرور زمان متوجه می‌شوند هر مقدار برنامه‌های تبلیغاتی بیشتر بوده به همان میزان نیروهای جدیدی از کشورهای اسلامی و جاهای دیگر جذب آنها شده است. برای

---

۱ اینترنت برای ترور، نویسنده: مهدی صمدی، باشگاه اندیشه ۱۳۸۳/۴/۱

<http://www.bashgah.net/modules.php?name=News&file=article&sid=5746>

زرقاوی بسیار مهم بود که در این فیلمها نشان دهد خسارت جبران ناپذیری به نیروهای امریکائی زده است. او تلاش می‌کرد توان امریکائیها در دفاع از خود را حقیرانه جلوه دهد و برای این منظور ماهنامه اینترنتی تحت عنوان «ذروه السنام» (به معنای رشد کوهان شتر) بر روی شبکه جهانی اطلاعات منتشر کرده و در آن عملیات کشتار خود را توجیه می‌کرد. در این ماهنامه همچنین آموزش‌های نظامی خاص و دستورالعمل‌های عملیاتی به هواداران خود ارائه می‌کرد.

یک پدیده عجیب و شگفت آور دیگر اینکه زرقاوی و بن لادن برای انجام یک سری هماهنگیها و تقویت مبانی سازمانی خود، به طور آشکار بر روی شبکه اینترنت با یکدیگر به گفتگو می‌پرداختند. دیگر همانند گذشته و برحسب ضرورت جنگهای چریکی، بن لادن کلاشینکوف خود را حمل نمی‌کند بلکه به جای آن یک عدد کامپیوتر دستی به همراه دارد و هر وقت مقتضی شد از آن استفاده می‌کند. در کنار این، مجموعه‌های بزرگی از افراد وجود دارند که در زمینه اینترنت و کامپیوتر تخصص دارند و لحظه به لحظه مساعدتهای خود را در اختیار سازمان القاعده قرار می‌دهند. به عنوان مثال گروهی که در عراق فعالیت دارد نقشه راههای ممکن برای خلاص شدن از محاصره نیروهای امریکائی را از طریق اینترنت در اختیار زرقاوی قرار می‌دادند و گروه دیگری که در سوریه به سر می‌برد نام و آدرس اماکنی که برای پذیرائی از زرقاوی و گروه او در سوریه اعلام آمادگی کرده‌اند را تقديم آنها می‌کردند.

با چنین شکلی از اثرگذاری، سازمان القاعده با گذشت زمان اندکی به اهمیت کاربرد اینترنت در مبارزه خود پی برد. در این میان تشکلی تحت عنوان «جهجهه جهانی اطلاع رسانی اسلامی» که وظیفه انتشار نامه‌های زرقاوی بر روی شبکه اینترنت را به عهده داشت با صدور بیانیه‌ای اعلام کرد، «تکنولوژی گردش اطلاعات همه چیز را آسان کرده است و وباها این فرصت را برای همه در اقصی نقاط جهان فراهم می‌کنند که به سخنان «ما» گوش فرا دهند».

این امپراتوری اطلاع رسانی در گذشته وجود نداشت و زرقاوی یک فرد اردنی ناشناخته بود. اما به مرور زمان و با انتشار روزانه و هفتگی پیامهای زرقاوی بر روی شبکه جهانی اطلاعات، او به شکل «سمبلی» با اهمیت بالا درآمده بود. فقط در تابستان ۲۰۰۵ کارشناسان اینترنت در مرکز مطالعات «سایت» اعلام کردند که روزانه ۹ بیانیه و در سه هفته ۱۸۰ بیانیه از سوی گروه زرقاوی در عراق بر روی اینترنت پیاده شده است. از نظر مایکل شویر رئیس سابق گروه تعقیب کننده بن لادن در سازمان سیا، زرقاوی طی سال ۲۰۰۴ از صفر به ۶۰ درجه (۶۰ از ۱۰۰ میزان مراجعته به سایتهاي

زرقاوی بر روی اینترنت) رسیده است. در این رابطه «بن وینزک» یکی از افراد intel center که وظیفه نظارت بر سایتهاي اصولگرایان اسلامی را به عهده دارد می‌گويد: «زرقاوی در زمان مناسبی استفاده از اینترنت را آغاز کرد. در حال حاضر تکنولوژی تبادل اطلاعات براحتی تکثیر فیلم و توزیع آنرا از طریق اینترنت تسهیل کرده است. سرعت بالا، تهیه فیلم با کیفیت برتر و انتقال آن با همان درجه از کیفیت به زرقاوی کمک می‌کرد که براحتی پیامهای خود را از طریق اینترنت منتقل سازد». ایوان کولمن مشاور مرکز مبارزه با تروریسم که از نزدیک سایتهاي اینترنتی را نظارت می‌کند، در این ارتباط می‌گوید: «سازمان القاعده بسیار راغب بود که از تکنولوژی اینترنت در کارهای خود استفاده کند اما عصر بن لادن، عصر فاکس و تلویزیونهای ماهواره‌ای بود ولی نسل جدیدی که زرقاوی نماینده آن بود در عصر اینترنت به سر می‌برد و به نحو احسن از آن استفاده می‌کند. افرادی که در اطراف وی گرد آمدند دهه ۲۰ عمر خود را به پایان نبرده‌اند و به وسائل اطلاع رسانی به شکل جدیدی می‌نگرند. ولی بن لادن و افراد هم نسل او اکنون در کوهستانهای افغانستان به سر می‌برند جائی که امکان به کارگیری تکنولوژی جدید وجود ندارد. اما در عراق «جنگ شهری» رواج یافته و شورشیان به راحتی می‌توانند در شهرها از تکنولوژی جدید اطلاع رسانی استفاده کنند».

در یک واقعه که تا عمق شخصیت بیننده نفوذ کرده، زرقاوی شمشیر خود را برمی‌کشد و سر نیکلاس برگ را از تن وی جدا می‌کند. دوربین در این لحظات بر چشمان فرد سر بریده متمرکز می‌شود تا عذاب و رنج را در اعمق امریکائیها نفوذ دهد. کسی به درستی نمی‌داند این واقعه در چه تاریخی رخ داده است. اما بعد از آن همه می‌دانند که تاریخ ۱۱ مه ۲۰۰۴ زمان پخش فیلم سر بریدن نیکلاس برگ بروی سایت «انصار وب» بوده است. این فیلم در میلیونها CD ضبط شد و از اندونزی (در شرق) تا امریکا (در غرب) توزیع شد. بعد از آن گروههای دیگر تلاش کردند کار زرقاوی در سر بریدن بر روی اینترنت را تقلید کنند و از آن پس زرقاوی مشهور شد.

زرقاوی این کار را به مثابه بریدن سر یک حیوان یا «قربانی» انجام داد و در کمال خونسردی گردن وی را برید و همانطور که در قصابخانه عمل می‌شود از پخش خون به اطراف جلوگیری شد. او اصطلاح «قربانی» یا حیوان را برای طعمه خود به کار می‌گیرد و بالاصله این اصطلاح در میان هواداران او رواج یافت و این قدرت اینترنت است که چنین اصطلاحی را به راحتی رواج می‌دهد.

در سال ۲۰۰۳ زمانی که زرقاوی از شهر هرات در افغانستان گریخت و به عراق آمد هیچ چیز درباره اینترنت نمی‌دانست. نخستین بار در ۹ آوریل ۲۰۰۴ فیلمی تحت عنوان «قهemannan فلوچه» بر روی

سایتهاي اینترنت رفت که گفته می‌شود جماعت زرقاوي آن را تهیه کرده است. در این فیلم مردانی با نقابهای سیاه بمبی را بر سر راه نفر بر امریکائی قرار می‌دهند تا آنرا منفجر کنند. در پایان همین ماه و دقیقا در ۲۵ آوریل زرقاوي نخستین بیانیه خود را بر روی اینترنت منتشر کرد.

نخستین پیام ضبط شده زرقاوي که وی مستقیما در آن سخن می‌راند در اوایل جولای ۲۰۰۴ از شبکه اینترنت پخش گردید. این پیام برخلاف فیلمهای بن لادن یا ایمن الظواهری به تلویزیونهای عربی نرفت بلکه مستقیما از شبکه اینترنت پخش شد. در این پیام زرقاوي بریدن سر نیکولاس برگ به دست خود را توجیه کرد و به کسانی که در این کار با او مخالفت کردند، تاخت و آنان را مجموعه «بردگان» توصیف کرد.

در ۱۷ اکتبر ۲۰۰۴ زرقاوي طی بیانیه‌ای ولی امری اسامه بن لادن را پذیرفت و بیانیه زرقاوي در بیعت با بن لادن بر روی شبکه اینترنت قرار گرفت. زرقاوي در این بیانیه فاش کرده بود که به مدت ۸ ماه بر روی اینترنت با اسامه بن لادن گفتگو و تبادل آراء می‌کرد. از این تاریخ به بعد بیانیه‌های گروه زرقاوي بنام «سامان القاعده شاخه سرزمین بین النهرين» انتشار یافت و پخش فیلمهای ویدئوی آنها بر روی اینترنت به این نام آغاز گشت.

در یک بخش دیگری از سایتهاي تروریستها چگونگی ساخت بمب و کاربرد مواد منفجره آمده است. این مسئله سابقا برای کسانی که عزم آنرا داشتند تا به گروهای شورشی در عراق بپیوندد یک پرسش بزرگ بود. اما اکنون این افراد در این زمینه خبره شده‌اند و دانش زیادی در اختیار آنها قرار گرفته است.

یک پژوهش نشان می‌دهد که در عراق کشته شدن به طور دائم از اینترنت استفاده می‌کرند. با چنین اوصافی اینترنت امروزه به شکل مهمترین وسیله ارتباطی سازمان القاعده درآمده است که در سرتاسر گیتی به نحو احسن عمل می‌کند و بسیاری از عملیات مهم توسط این رسانه سازماندهی می‌شود. حال این پرسش در برابر کارشناسان سازمانهای امنیتی قرار دارد که چگونه می‌توانند این حریبه را با توجه به تنوع و گستردگی آن در سطح جهان، از دستان بن لادن خارج کنند؟^۱

---

۱ اینترنت وسیله‌ای در خدمت بن لادن، حسن‌هاشمیان، جمعه ۴ شهریور ۱۳۸۴

<http://worldiran-emrooz.net/index.php?/world/more/3763/>

زرقاوی و سایبر تروریسم

سایت‌های تروریستها، به تازگی بسیار جالب شده است، به گونه‌ای که گزارش‌ها، تصاویر و فیلم‌های متفاوت با کارهای گرافیکی حرفه‌ای و آمار دقیق، جزیی جدایی ناپذیر از این سایت‌ها شده است. مذاکرات زرقاوی با اسمه بن‌لادن در سایت‌های وی منتشر می‌شد تا حدود یک سال پیش، این امپراتوری آنلاین وجود نداشت به نظر آنان، اگر عملیات پیروزمندانه انجام گرفته در عراق، در اینترنت منتشر نشود، شکست خورده‌اند.^۱

ویژگی‌های سایبر تروریسم

با توجه به مطالب ذکر شده در باره سایبر تروریسم می‌توان ویژگی‌های زیر را برای آن ذکر کرد:

هدف قرار دادن تعداد بیشتری از مردم
استفاده از گروههای کامپیوترا ناشناخته در سطح بین المللی
عدم محدودیت جغرافیایی
پنهان ماندن هویت
تبیغ و عضو گیری بین المللی
کارکردهای ایدئولوژیک
مبازه علیه حکومتها (گروههای اپوزیسیون)
گسترش دامنه تروریسم به مسائل مالی بانکی و اقتصادی و خدمات شهری^۲

ابزارها

تروریستها فضای مجازی یا اینترنتی به جای استفاده از سلاح‌های رایج کلاسیک و بمبهای موشکها یا سایر ابزارهای معمول از نرم افزارهای مخرب رایانه‌ای برای پیشبرد اهداف خود استفاده می‌کنند

---

^۱ سلاح زرقاوی، برنده‌تر از بن‌لادن؛ امپراتوری آنلاین وحشت در اینترنت

² <http://www.baztab.com/news/27529.php>

Dick, Ronald L. "Cyber Terrorism and Critical Infrastructure Protection." 24 July 2002 www.fbi.gov/congress/congress02/nipc072402.htm 2. Id

وپرسهای، کرمها، تروجانها، اسپمهای، ايمیل بمینگ، گوگل بمینگ، هک و نفوذ رایانهای و خرابکاری یا دستکاریهای اینترنتی و شبکهای بخشی از ابزارهای تروریستهای مجازی بهشمار می‌روند.^۱

راهکارها

حرفه‌ای‌های علم کامپیوتر بهتر است که کاملاً نسبت به این پدیده آگاه باشند تا بتوانند با محافظت بیشتر از سیستم‌های تحت کنترل خود، از این پدیده و خسارات تابع آن جلوگیری نمایند.

در دنیای دیجیتالی امروز، با توجه به ازدیاد حملات تروریستی لزوم بررسی و تحقیقات در تکنیک‌های مقابله بیش از پیش ضروری است. بهترین روش برای مقابله این است که نقشه و روش درستی برای این کار داشته باشیم و در اولین گام باید اهداف، تکنیک‌های عملیاتی و منابع حمله‌کننده را بشناسیم. دولت آمریکا در واکنش به حملات روزافون سایبر تروریسم در سال ۱۹۹۶ کمیسیونی با عنوان Critical Infrastructure Protection تشکیل داد.^۲

کمیسیون مذکور به این نتیجه رسید که باید فعالیت‌های خود را بر روی صنایع متشکل از صنایع الکترونیکی، مخابرات و ارتباطات و کامپیوتر متمرکز کند که بیشترین حملات جنگهای مجازی متوجه آنها بود.

ابزار مورد نیاز برای یک حمله اینترنتی و ایجاد خسارت، در تمام دنیا مشترک بوده و شامل یک دستگاه کامپیوتر به همراه یک خط ارتباطی به اینترنت می‌باشد. مشکل اساسی اینجاست که بسیاری از بخش‌های خصوصی و حتی

دولتی نسبت به آسیب‌پذیری کامپیوتراهایشان ناآگاه هستند در حالیکه امروزه وابستگی به کامپیوتر بیش از پیش به چشم می‌خورد و این ناآگاهی می‌تواند عواقب و خسارات جبران‌ناپذیری را به همراه داشته باشد.

مشکل دیگر در این مقوله که باید مورد توجه قرار بگیرد این است که چه کسی و از کجا به سیستم حمله کرده است. این مساله بسیار مهم‌تر از بررسی خسارات واردہ می‌باشد. کمیسیون مذکور به عنوان اولین پیشنهاد توصیه کرد که از دیوارهای آتش (Firewall) برای محافظت و ایزوله کردن

---

^۱ ضیایی پرور، حمید، جنگ نرم ۱، ویژه جنگ رایانه‌ای. تهران: موسسه مطالعات بین المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۸۳

^۲ Asymmetric Warfare: New Networks Against Network Terrorism , Stevens, Eric , Canadian Forces College
<http://www.did.ir/document/index.fa.asp?cn=rs00020035511142409>

سیستمها نسبت به ارتباطات شبکه، در کنار مواردی دیگر از قبیل محافظت از کلمات عبور و اعمال امنیتی و محافظتی دیگر، استفاده گردد.

امروزه بسیاری از نهادهای دولتی نیز برای این مهم تدبیر خاصی اندیشیده‌اند و گروههای امنیتی را برای مبارزه با این پدیده به خدمت گرفته‌اند. از جمله بزرگترین و مهمترین این نهادها در دولت ایالات متحده، می‌توان CIA را نام برد. گروه امنیتی Information Warfare Center در تشکیلات CIA، متشکل از ۱۰۰۰ متخصص است که ۲۴ ساعته به کار حفاظت مشغول هستند FBI همچنین درباره هکرها و موارد مشابه دیگر همواره تحقیق و بررسی می‌کند. سرویس امنیتی این نهاد معمولاً مسایل مربوط به تجارت الکترونیک و مسایل محاسباتی، کلاهبرداری‌ها و نقص‌های مربوطه را دنبال می‌کند. نیروی هوایی آمریکا هم گروه امنیتی مختص خود را دارد که با عنوان تیم‌های

مهندسی امنیت الکترونیک يا ESETs Engineering Teams Electronic Security

فعالیت می‌کند. این گروه‌ها اغلب از ۲ یا ۳ عضو تشکیل شده است که به صورت اتفاقی به سایتها می‌توانند نیروی هوایی مراجعه می‌کنند و با نفوذ به سیستم‌های موجود، سعی می‌نمایند تا کامپیوترهای آنها را تحت کنترل خویش درآورند. این گروه‌ها تا کنون توانسته‌اند به ۳۰٪ موفقیت در نفوذ به سیستم‌ها نائل شوند.

در حال حاضر، یک سیستم کاملاً امن وجود خارجی ندارد و در واقع یک کامپیوتر کاملاً امن در دسترس هیچ کسی نیست. بیشتر اطلاعات طبقه‌بندی شده، برای جلوگیری از سایبر توریسم، در کامپیوترهایی نگهداری می‌شوند که هیچگونه ارتباطی با خارج از سیستم خود ندارند. جدا از این نوع ایزوله کردن، اطلاعات رمزگذاری هم می‌شوند. اما رمزگذاری مطلق بدون در نظر گرفتن ایزوله‌سازی هم منع می‌شود زیرا ارتباطات بین‌المللی آنقدر نامن هستند که باز هم باعث در دسترس قرار گرفتن این اطلاعات شوند. کلیتون - رئیس جمهور سابق آمریکا - و FBI، مخالف این نظریه بودند که رمزگذاری صرف قادر است تا سیستم‌ها را به طور کامل محافظت نماید. از دیدگاه آنها چون دولت موظف است که از حریم اطلاعات خصوصی مردم محافظت نماید، باید فقط به رمزگذاری اکتفا کرد. رمزگذاری به تنها‌ی نمی‌تواند درجه امنیتی لازم را برای اطلاعات تامین کند و سیستم‌ها در مواردی همچون حملات ویروسی بسیار آسیب‌پذیر بوده و امنیت آنها بسیار شکننده می‌باشد.

کارشناسان استفاده از دیواره آتش(FireWall) را برای کنترل ارتباطات یک سیستم توصیه کرده‌اند. این روابط شامل ایمیل‌هایی می‌شود که ممکن است دارای بمبهای منطقی (Logic Bomb)

باشند. دیواره آتش به مفهوم عام، روشی برای تصفیه (Filtering) نحوه دستیابی به شبکه است. دیواره آتش می‌تواند به شکل یک کامپیوتر مسیریاب برای ارتباط با سایر وسائل ارتباطی دیگر، یا به صورت پیکربندی یک شبکه ظاهر شود. کار دیواره‌های آتش در واقع این است که سطح دسترسی به منابع و خدمات هر کاربر را معین نمایند. یک روش این است که کاربران کنترل می‌شوند که از چه دامین و یا از چه IP درخواست خود را اعلام کرده‌اند. روش دیگر هم این است که دسترسی کاربران از طریق Telnet به سیستم را محدود می‌نماید.

در اینجا به تعدادی از راهکارها برای مبارزه با سایبر تروریسم اشاره می‌کنیم:

- ۱- تمامی کلمات عبور را طوری تعیین کنید که حدس زدن آنها بسیار مشکل بوده و کاراکترهای آن غیرمعمول باشد.
  - ۲- در صورت آشکار شدن نقایص یک شبکه، پیکربندی آن را تغییر دهید.
  - ۳- نسخه‌های اصلاحی (Patch) و ارتقای برنامه‌های موجود را نصب کنید.
  - ۴- فایلهای گزارش (Log File) تشکیل دهید تا بتوانید از طریق آنها متجاوزین و اعمال و رفتار آنان را دنبال نمایید.
  - ۵- از سایتهايی که به آنها مشکوک هستيد استفاده نکنيد و ايميل هاي درياfti از اين گونه سایتها را باز نکنيد تا از آسیب‌های احتمالی در امان باشيد.
- در حال حاضر دولتهایی که دغدغه مبارزه با این پدیده شوم را دارند، روز به روز سرمایه‌گذاری‌های بیشتری را در این بخش انجام می‌دهند.

بررسی اسناد جهانی سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات

بی بی سادات میراسماعیلی

دانشجوی دکترای تخصصی ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

چکیده مقاله

در مقاله حاضر اسناد جهانی سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات به روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. هدف اصلی این پژوهش بررسی روند مصوبات اسناد سازمان ملل درباره «جامعه اطلاعاتی» و «آزادی اطلاعات» و همچنین آشنا کردن ایران با مباحث اصلی پیرامون جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد سازمان ملل برای مشارکت فعالانه ایران در جامعه اطلاعاتی می‌باشد، انتظار می‌رود با نتایج این بررسی دولتمردان بتوانند شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را برای ایجاد جامعه اطلاعاتی فراهم نمایند.

برای انجام این پژوهش نمونه‌ای به حجم ۳۹۰ ماده یا قانون یا پروتکل از اسناد سازمان ملل از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۳ انتخاب و متغیرهای مورد نظر در این نمونه جستجو شد.

سوالات اصلی این پژوهش عبارتند از:

- موضوعات مطرح شده، زمینه‌های مورد تأکید، در باب جامعه اطلاعاتی WSIS و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟
- رویکرد اسناد جهانی توسعه و تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی چه می‌باشد؟
- میراث دیجیتال مطرح شده، گردش بین المللی اخبار مورد تأکید، آزادی اطلاعات مطرح شده در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟

و نتایج پژوهش نشان می‌دهد که:

- در بعد موضوعات مختلف در جامعه اطلاعاتی بیشترین تاکید بر موضوع ایجاد زیر ساختهای ارتباطی و کاهش شکاف دیجیتال می‌باشد. و در آزادی اطلاعات بیشترین تاکید بر موضوع آزادی بیان و جریان آزاد اطلاعات است.
- در بعد شکاف دیجیتال، در جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بیشترین تاکید بر ظرفیت سازی و توسعه فرهنگی است.
- در بعد زمینه‌ها مورد تاکید در جامعه اطلاعاتی بیشترین تاکید بر اهمیت اینترنت و استانداردسازی است و در آزادی اطلاعات بیشترین تاکید بر جریان آزاد اطلاعات در سطوح بین المللی است.
- در رابطه با سیستم‌های اطلاعاتی در جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بیشترین تاکید بر دسترسی به دانش و اطلاعات حوزه عمومی است.
- در رابطه با هویت فرهنگی و تکثر زبانی، در جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات دیجیتال شدن مجموعه‌های فرهنگی بیشترین نسبت را به خود اختصاص داده است.
- در رابطه با مشارکت کشورهای در حال توسعه در جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات دیجیتال شدن مجموعه‌های فرهنگی بیشترین نسبت را به خود اختصاص داده است.
- در رابطه با مشارکت کشورهای در حال توسعه در جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بیشترین تاکید بر افزایش قابلیت‌های ارتباطی و مستندسازی و تنوع زبانی می‌باشد.

مقدمه

تکنولوژی ارتباطی به طرز فزاینده‌ای باعث رشد آگاهی‌های فردی شده و فضای جوامع کودکانه چهره به چهره، را دست کم نسبت به دوران گوتنبرگ تغییر داده‌اند. (۱) اصطلاح جامعه اطلاعاتی (Information society) بازگو کننده توسعه تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و تجدید سازمان جامعه، پیامون جریان اطلاعات است. امروزه اطلاعات در تمام صور خود به کمک شبکه‌های انفورماتیک با سرعتی بیش از بیش در دسترس است و این روند با توجه به کاربرد روز افزون بزرگ راه‌های اطلاعاتی در حال سرعت گرفتن است. اطلاعات به عنوان یک کالای بیش از بیش قیمتی در عرصه تمدن کنون جهان ظاهر می‌شود. هر چند که حداقل انواعی از اطلاعات همیشه در همه جوامع از جنبه‌های خاصی اهمیت داشته است. استقرار این جامعه (جامعه اطلاعاتی) سبب ایجاد صنایع تازه، مشاغل تازه، و محصولات تازه می‌گردد. واقعیتی که زمینه‌های اقتصادی جامعه را با مظاہر تازه‌ای مواجه می‌کند. امروزه کمتر کشوری را می‌توان در دنیا سراغ گرفت که از بکارگیری دست آوردهای این تکنولوژی‌های نوین و به ویژه بخش انفورماتیک آن بکلی بر کنار یا بی بهره باشد و اگر در تولید اطلاعات سهیم نیست، سهمی در مصرف آن نداشته باشد. (۲)

به‌طور کلی جامعه اطلاعاتی جهانی با سرعتی سراسم آور در حال تحول است. ارتباطات راه دور؛ خبر پراکنی چند رسانه‌ای، و فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی با شتابی فزاینده به سوی همگرایی می‌روند، و در این مسیر محصولات و خدمات نوین و همچنین شیوه‌های نوینی در تجارت و کسب و کار به وجود می‌آورند. در این میان شاهد فوران فرصت‌های جدید تجاری، اجتماعی و حرفه‌ای و گشوده شدن بازارهای نوین به روی رقابت سرمایه‌گذاری و مشارکت‌های خارجی هستیم در حالی که جامعه صنعتی قرن بیستم به سرعت جای خود را به جامعه اطلاعاتی قرن بیست و یکم می‌دهد، جهان نوین تحويل بنیادین را از سر می‌گذراند. این تحول پویا نوید یک دگرگونی بنیادین را در تمام جنبه‌های زندگی ما می‌دهد. دگرگونی و تحول در زمینه‌هایی همچون نشر دانش، تعامل اجتماعی، روابط‌های اقتصادی، تجاری، مسائل سیاسی و رسانه‌ها، آموزش و پرورش، بهداشت، تقویحات و سرگرمی. ... ما در واقع در میانه انقلابی قرار گرفتیم که شاید بتوان آن را بزرگترین انقلابی دانست که بشر تاکنون تجربه کرده است. (۳)

در این مقاله به بررسی اسناد جهانی سازمان ملل متحد درباره جامعه اطلاعاتی (WSIS) و آزادی اطلاعات پرداختیم، و مقصود از بررسی اسناد جهانی سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی (WSIS) و

آزادی اطلاعات این است که بدانیم در این استاد به چه موضوعاتی و زمینه‌هایی در رابطه با جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات تاکید شده است. و بدانیم رویکرد اسناد جهانی به موضوع ظرفیت سازی، موضوع شکاف دیجیتال و نقش دولتها، نقش بخش خصوصی، چیست. و همچنین بدانیم که رویکرد اسناد سازمان ملل متحده به جایگاه کشورهای در حال توسعه، تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی چیست؟ تاکید اسناد بر تقویت هویت فرهنگی و تکثر زبانی چه می‌باشد؟ بدانیم تاکید اسناد بر آزادی اطلاعات گردش بین المللی اخبار چیست؟ تاکید اسناد سازمان ملل بر توسعه ابزارهای مناسب آموزشی در طرح‌های چند رسانه‌ای، و سیستم‌های اطلاعاتی چه می‌باشد؟ در این مقاله به بررسی متغیرهای ذیل می‌پردازیم. متغیرهایی نظیر: موضوعات مختلف و زمینه‌های مورد تاکید در اسناد سازمان ملل متحده درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات پرداخته ایم. متغیرهایی نظیر ظرفیت سازی، شکاف دیجیتال، نقش بخش خصوصی، نقش رسانه‌ها، جایگاه کشورهای در حال توسعه، تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی، هویت فرهنگی و تکثر زبانی، و ابزارهای مناسب آموزشی، سیستم‌های اطلاعاتی و آزادی اطلاعات و گردش بین المللی اخبار پرداخته ایم.

یان ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق

جامعه اطلاعاتی یک مفهوم در حال تحول است که در جهان در سطوح متفاوتی تحقق یافته و بیانگر مراحل مختلف توسعه است. تغییرات فنی و دیگر دگرگونی‌های، به سرعت در حال تحول کردن محیطی هستند، که جامعه اطلاعاتی در آن شکل می‌گیرد و همه طرفهای ذی نفع نقش مهمی در جامعه اطلاعاتی ایفا می‌کنند. به ویژه از طریق مشارکت‌ها، دولتها در طرح ریزی و اجرای استراتژی‌های الکترونیکی جامع، آینده نگر، و پایدار ملی نقش پیشگام را دارند و بخش خصوصی و جامعه مدنی در گفت‌و‌گو با حکومت نقش مشاوره‌ای مهمی در طراحی استراتژی‌های الکترونیکی ملی دارند و پاییندی بخش خصوصی در توسعه و اشاعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی برای زیر ساخت‌ها محتوا و کاربردها حائز اهمیت می‌باشد.^(۴)

انقلاب تکنولوژیک که حول محور تکنولوژی‌های اطلاعات مرکز است با سرعتی شتابان در کار شکل دهی مجدد بینان مادی جامعه است. اقتصادهای سرتاسر جهان به یکدیگر وابسته شده‌اند و در سیستمی که هندسه آن همواره در حال تغییر است. شکلی جدید از روابط میان اقتصادی، دولت و جامعه ایجاد کرده است.

از لحاظ نظری با انجام این تحقیق و بررسی اسناد سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات، به درک بهتری از این انقلاب و اثرات آن بر جامعه بین المللی دست می‌یابیم و همه طرفهای ذی نفع به درک مشترکی از نقش خود می‌رسند. نقشی که تضمین کننده استقرار علمی جامعه اطلاعاتی به گونه‌ای هموار و هماهنگ است، و موجب آشنا کردن ایران با مباحثات اصلی پیرامون «جامعه اطلاعاتی» و «آزادی اطلاعات» در اسناد سازمان ملل برای کمک به مشارکت فعالانه ایران در جامعه اطلاعاتی می‌باشد و رسیدن ایران به یک اراده سیاسی روشن برای دستیابی به هدفهای جامعه اطلاعاتی است که منعکس کننده منافع گوناگون همه گروههای ذی نفع و مردم می‌باشد و دست‌اندرکاران ارتباطی با نکات مهم در این زمینه آشنا می‌شوند، تا در جهت رفع مشکلات و موانع رسیدن به جامعه اطلاعاتی کوشای بشنند.

از لحاظ عملی، با انجام بررسی اسناد سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات، مسئولان و دولتمردان بر اساس نتایج این بررسی در راه از میان بردن فقر، کاهش شکاف دیجیتال، ظرفیت سازی، حفظ استقلال ملی، حمایت از آزادی مطبوعات و جریان آزاد اطلاعات، مستند سازی، ارتقاء دسترسی آزاد و جهانی به اطلاعات حوزه عمومی، ایجاد فضای سرمایه‌گذاری شفاف و با ثبات، تقویت میراث فرهنگی و... گام بردارند.

هدف کلی

هدف اصلی این تحقیق بررسی روند مصوبات جهانی سازمان ملل درباره جامعه اطلاعاتی (WSIS) و آزادی اطلاعات می‌باشد. همچنین آشنا کردن ایران با مباحثات اصلی پیرامون جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد سازمان ملل برای کمک به مشارکت فعالانه ایران در جامعه اطلاعاتی می‌باشد.

اهداف جزئی

- شناخت نوع موضوعات مطرح شده و شناخت زمینه‌های مطرح شده در مصوبات و اسناد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات.
- شناخت ظرفیت سازی مطرح شده و شناخت میراث دیجیتال مطرح شده در مصوبات اسناد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات.

- شناخت رویکرد استاد جهانی به موضوع شکاف دیجیتال و نقش دولتها و نقش بخش خصوصی در تحقیق جامعه اطلاعاتی.
- شناخت رویکرد استاد جهانی به مشارکت کشورهای در حال توسعه در جامعه اطلاعاتی.
- شناخت نقش سیستم‌های اطلاعاتی مطرح شده، شناخت هویت فرهنگی و تکثر زبانی مطرح شده در استاد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات.
- شناخت رویکرد استاد به تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی و آزادی اطلاعات و گردش بین المللی اخبار در تحقیق جامعه اطلاعاتی.

چارچوب مفهومی پژوهش

برای تجزیه و تحلیل منظم و منسجم داده‌ها و توصیف و تبیین علمی یک پدیده، نیاز به چارچوب نظری یا مفهومی (Conceptual Frame Work) است که بر مبنای آن ابعاد متغیرها و مقوله‌های مربوط به آن پدیده، و چگونگی ارتباط آن‌ها با هم مشخص و سپس داده‌ها بر اساس آن توصیف و تحلیل شوند. (۵) از آن جا که موضوع تحقیق حاضر، بررسی استاد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بود ضرورت داشت بر مبنای چارچوب مفهومی مناسب تجزیه و تحلیل استاد جهانی بر آن مبنای انجام گیرد. با توجه به آنکه تئوری‌های مطروحه در قبال جامعه اطلاعاتی از نوع تئوری‌های کلان هستند، که به منظور شناخت و درک عناصر اساسی منازعه بر سر یک تئوری فراگیر درباره تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی عصر رسانه‌های الکترونیک با شدت ادامه دارد. (۶)

در این تحقیق از نظریه جامعه شبکه‌ای (از آقای مانوئل کاستلز) و نظریه جامعه پسا صنعتی (از آقای دانیل بل) و نظریه نیازجویی استفاده شده است.

نظریه جامعه شبکه‌ای

نظریه جامعه شبکه‌ای از استاد اسپانیایی آقای مانوئل کاستلز می‌باشد: به اعتقاد مانوئل کاستلز جامعه شبکه‌ای محصول همگرایی سه فرایند تاریخی مستقل است که این سه فرایند عبارتند از انقلاب اطلاعات که ظهور جامعه شبکه‌ای را امکان‌پذیر ساخت، تجدید ساختار سرمایه درای و اقتصاد متکی به برنامه‌ریزی، متمرکز از دهه ۱۹۸۰ به این سو با هدف غلبه بر تعارض‌های درونی این دو نظام؛ و نهضت‌های فرهنگی دهه ۱۹۶۰ و دنباله‌های آن در دهه ۱۹۷۰ یعنی نهضت‌ها و

جنبیش‌هایی مانند: فمنیسم و طرفداری از محیط زیست ویژگی‌های اصلی جامعه شبکه‌ای که اینک در آغاز هزار میلادی، در گوشه و کنار زمین به چشم می‌خورد عبارت است از: اقتصاد اطلاعاتی^۱ که در آن بهره وری و رقابت میان شرکتها و بنگاه‌های تجاری، مناطق و حوزه‌های اقتصادی و کشورها، بیش از هر زمان دیگر به معرفت و دانش، اطلاعات، تکنولوژی لازم برای پردازش این اطلاعات، از جمله تکنولوژی مدیریت و مدیریت تکنولوژی متکی شده است.

اقتصاد جهان^۲ اقتصاد جهانی در مقام یک واقعیت اجتماعی نو در درونی ترین هسته‌های شکل دهنده خود در بر گیرنده قعالیت‌های استراتژیکی مسلطی است که قادرند در مقام یک واحد به هم وابسته، انواع کار و تکاپوی اقتصادی را در تراز جهانی و مقیاس سیارهای در زمان واقعی به مورد اجرا در آورند. اقتصادهای ملی، منطقه‌ای و محلی در نهایت متکی به دینامیسم، این نوع اقتصاد جهانی هستند و از طریق شبکه‌های اطلاعاتی و بازارها بدان وابسته‌اند، خصلت این اقتصاد چنان است که بخش‌ها، بازارها، و افراد غنی را به یکدیگر متصل می‌سازد و در یک چرخه‌ی تولید سود به همکاری وا می‌دارد و بخش‌ها و بازارها و افراد فاقد امکانات را از محدوده عملکردهای سودآور خود طرد می‌کنند.

فعالیت اقتصادی شبکه‌ای

این فعالیت‌ها نوع تازه‌های سازمان و تشکیلات است، که مشخصه فعالیت اقتصادی جهانی به‌شمار می‌آید. از نمونه‌های موجود این شبکه می‌توان به شرکتهای چند ملیتی، اتحادهای استراتژیک میان مؤسسات بزرگ، شبکه فعالیت‌های اقتصادی و تجاری که به وسیله دولت‌ها تمشیت می‌شوند، و ارتباطات میان بنگاه‌های خصوصی شبکه‌های تولید و توزیع مواد مخدر و کالاهای قاچاق، و شبکه فعالیت‌های اقتصادی دولتی، اشاره کرد.

تحول در نحوه انجام کار در ساختار اشتغال

روابط کاری که در گذشته در ساختارهای گسترده صنعتی یا اداری میان کارگر و کارفرما یا رئیس و مرئوس برقرار بود اکنون جای خود را به روابط به مراتب قابل انعطاف‌تر در محدوده‌های با حجم کوچکتر از حیث شمار افراد تحت اشتغال داده است.

¹ Information economy

² Global economy

ظهور قطب‌های متقابل

فرایند جهانی شدن و شبکه‌ای شدن فعالیت‌های اقتصادی موجب قوت بخشیدن به تلاش‌های فردی و تضعیف نهادهای اجتماعی نظیر اتحادیه‌های کارگری و یا دولت رفاه می‌شود. این تحولات به نوبه خود تقابل میان آنان که به اطلاعات دسترسی دارند و از توانایی بهره مندی از آن برخوردارند و کسانی را که در چنین موقعیتی قرار ندارند، افزایش می‌دهد و در افراطی‌ترین شکل خود به ظهور گروه‌های بزرگ از افراد کاملاً به حاشیه رانده شده و طرد شده از اجتماع اطلاعاتی منجر می‌شود.

فرهنگ مجازی

فرهنگ عصر اطلاعات در چارچوب انتقال نمادها به وسیله واسطه‌های الکترونیک شکل می‌گیرد. این واسطه‌های متنوع با مخاطبان گوناگونی سر و کار دارند و مجموعه‌های غنی از حیث محتوی نمادین و در قالب متون الکترونیک در اختیارشان قرار می‌دهند. به این ترتیب این فضای مجازی، حاوی اطلاعات متکثراً و متنوع، به صورت بخشی از واقعیت اجتماعی عصر جدید در می‌آید و فضای اصلی تعامل‌های معرفتی را کم و بیش در اختیار می‌گیرد.

سیاست بر بال رسانه

در فضای مسلط فرهنگ متکی به واقعیت مجازی، بازیگران سیاسی به منظور بقاء و حضور در صحنه و تاثیرگذاری بر روند تحولات ناگزیرند از رسانه‌های حامل نمادهای الکترونیک، و بخصوص تلویزیون به صورت تمام عیار بهره برداری کنند. پیامی که در عرصه سیاست و از طریق رسانه‌های الکترونیکی انتقال پیدا می‌کند، به اقتضای ماهیت رسانه و ابناشت اطلاعات و داده‌ها، صورتی ساده به خود می‌گیرد موثرترین ابزار فعالیت سیاسی در این صحنه بهره گیری از پیام‌هایی با محتوی منفی است، و موثرترین پیام‌های منفی عبارتند از:

آنچه که بر افشاگری‌ها، بازگویی رسوایی‌های اخلاقی و مالی برجسته کردن فقدان مشروعیت سیاسی و نقاط ضعف دیدگاهها رقیب تاکید دارند.

زمان بی زمان و فضای جریان‌ها:

در جامعه شبکه‌ای زمان و مکان معانی تازه‌ای پیدا کرده‌اند که با معانی سنتی آن در جوامع ما قبل مدرن و یا حتی صنعتی تفاوت آشکار دارد. انتقال آنی اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط

همزمان میان افراد در نقاط مختلف عملاً فواصل زمانی را از میان برداشته است و نظم طبیعی دوران قدیم یا چارچوب‌های مکانیکی جهان صنعتی را به کلی دگرگون ساخته است مکان نیز به نوبه‌ی خود با مفهوم دسترسی یا عدم دسترسی به اطلاعات و ابزار انتقال و پردازش آن ارتباط پیدا کرده است و به این اعتبار، «حضور در مکان» معنای تازه‌ای به خود گرفته که می‌تواند تعیین کننده ارتباط و اتصال شخص به جامعه شبکه‌ای و یا طرد و حذف او از این مکان فraigir و در عین حال انحصاری بهشمار آید.

جامعه شبکه‌ای با مشخصه‌هایی که برای آن بر شمرده شد، در ساختار و کارکردهای غالب خود حول شبکه‌ها و جریان‌هایی شکل گرفته که نمود ظاهر آن کاپیتالیستی است. اما این نوع سرمایه درای جدید به کلی با آنچه که در عصر تمدن صنعتی حضور یافته بود، تفاوت دارد. سرمایه درای عصر فران-صنعتی متکی به نوعی دینامیسم درونی است که مرزی و حدی را بر نمی‌تابد، از انعطاف زیاد برخوردار است و فرون طلب و گسترش پذیر و بسط یابنده و در عین حال متکی به منطق شبکه است.

هر شبکه از شماری نقاط اتصال یا گره^۱، مشابه سیناپس‌های^۲ سلسله اعصاب تشکیل یافته که سرمایه میان آنها جریان می‌باید و کنترل بر شبکه از طریق آن‌ها اعمال می‌شود. حضور این پدیدار در صحنه‌ی جهانی، عالم را به دو قطب کلی، اعضای شبکه و محرومان از عضویت در شبکه، تقسیم می‌کند. و شاید مهمترین منطق درونی شبکه آن است که شرایطی را به وجود می‌آورد که تحت آن بسیاری از امور که در فضای متعارف و غیر شبکه‌ای از ماهیتی یگانه برخوردار بودند. به گونه‌ای متناقض نما خصلتی دو گانه پیدا می‌کنند. به عنوان مثال در درون جامعه شبکه‌ای دولتهای ملی که در شرایط متعارف نماینده اراده و حاکمیت ملی و تمامیت ارضی هستند. از یک سو چنان تضعیف می‌شوند که توانایی کنترل اطلاعات یا سرمایه را در درون مرزهای خود از دست می‌دهند و از سوی دیگر، چنان اهمیت می‌یابند که می‌توانند بحران‌های بزرگ قومی و نژادی پدید آورند.

به این اعتبار برای تمثیلت امور جامعه شبکه‌ای می‌باید از مدل‌های تازه‌ی دمکراسی و مشارکت سطوح بین المللی بهره گیری کرد. این امر به واسطه تاثیرات پیچیده و متقابل اینوه ارزش‌ها، مقولات معرفتی، شبکه‌های معنایی محلی و بومی، امری به غایت دشوار است که هنوز چارچوب‌های نظری آن با دقت در خود مشخص نشده است. (۷)

---

¹ Node

² Synapse

نظریه دانیل بل:

جامعه‌ی پساصنعتی یا جامعه‌ی اطلاعاتی

کتاب «جامعه‌ی پسا صنعتی آینده» تالیف «دانیل بل» متفکر مشهور معاصر، اغلب به عنوان مهمترین اثر علمی در بررسی و ارزیابی مفهوم «جامعه‌ی اطلاعاتی» شناخته می‌شود. این جامعه شناس امریکایی در کتاب مذکور، که در سال ۱۹۷۳ انتشار یافت، با استناد به اطلاعات آماری گردآوری شده از طریق «سازمان همکاری و توسعه‌ی اقتصادی» و منابع دیگر برتری رو به فزون معرفت‌های علمی و تکنیکی در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی را مطرح کرده و بر اساس آن فرا رسیدن «جامعه پساصنعتی» را که در آثار بعدی او «جامعه‌ی اطلاعاتی» خوانده شده مورد تأکید قرار داده است.

گزارش پژوهش گسترش‌های با عنوان «اقتصاد اطلاعات»، که چهار سال بعد (۱۹۷۷) از سوی «مارک اوری پورات»^۱، اقتصاددان فرانسوی تبار امریکایی در یک مجموعه‌ی ۹ جلدی به وسیله‌ی چاپخانه‌ی دولتی ایالات متحده در واشنگتن منتشر شد، نیز بر پدید آمدن «اقتصاد اطلاعاتی»^۲ و فراهم شدن شرایط و اوضاع و احوال ضروری ایجاد «جامعه اطلاعاتی» در امریکا تأکید گذاشته است. پیش از آن هم، «فریتز ماکلوب»^۳، اقتصادشناس امریکایی، در کتاب جامعی راجع به «تولید و توزیع معرفت در ایالات متحده ای امریکا» که در سال ۱۹۶۲ انتشار یافت، نقش مهم اقتصاد معرفتی به طور عام و اقتصاد اطلاعاتی به طور خاص را در اطلاعاتی شدن جامعه‌ی امریکا بررسی و ارزیابی کرده بود.

۱- ویژگی‌های جامعه‌ی پساصنعتی مورد نظر دانیل بل

«دانیل بل» در کتاب پسا صنعتی آینده، درباره‌ی تفاوت آن با جامعه‌ی صنعتی، چنین خاطرنشان ساخته است:

«.... جامعه‌ی پساصنعتی بر خلاف جامعه‌ی صنعتی، که بر اساس «تکنولوژی ماشینی» پایه گذراشده، بر مبنای «تکنولوژی فکری» شکل دهی گردیده است. همچنین در حالی که سرمایه و کار عناصر ساختاری عمده‌ی جامعه‌ی صنعتی را تشکیل می‌دهند، اطلاعات و معرفت، دو عنصر ساختار اساسی جامعه‌ی اطلاعاتی به شمار می‌آیند.

یکی از مهم‌ترین نکات مورد نظر «دانیل بل» درباره تمایز دو نوع جامعه‌ی مذکور، توجه خاص او به چگونگی انتقال از مرحله‌ی «جامعه اطلاعاتی» به مرحله‌ی «جامعه‌ی پساصنعتی»

¹. Marc Uri Porat

². The Information Economy

³. Friz Machlup

و به عبارت دیگر تبدیل جامعه‌ی مبتنی بر تولید کالاها به یک جامعه‌ی مبتنی بر تولید و عرضه‌ی خدمات است. این «جامعه‌ی خدماتی» در مفهوم سازی‌های بعدی وی، به عنوان «جامعه‌ی اطلاعاتی» معرفی شده است. وی در این کتاب، پنج ویژگی مهم برای جامعه‌ی پساصنعتی برشمرده است:

- ۱- بخش اقتصادی^۱. در جامعه پساصنعتی، اقتصاد مبتنی بر تولید کالاها به اقتصاد خدماتی تبدیل می‌شود؛
  - ۲- توزیع اشتغال^۲. در چنین جامعه‌ای، طبقه‌ای شاغل در فعالیت‌های حرفه‌ای و تکنیکی، از لحاظ چگونگی اشتغال افراد، بر طبقات دیگر برتری می‌یابد؛
  - ۳- اصل محوری^۳. در جامعه‌ی پساصنعتی، معرفت (دانش) نظری به منزله‌ی منبع نوآوری و سیاست سازی جامعه، نقش کانونی و محوری پیدا می‌کند؛
  - ۴- روند آینده^۴. در جامعه‌ی یاد شده، گرایش به کنترل تکنولوژی و ارزیابی تکنولوژیک برای آینده‌ی بهتر، رو به افزایش است؛
  - ۵- تصمیم گیری^۵. در جامعه‌ی پساصنعتی، یک «تکنولوژی فکری^۶» نوین، در جهت کمک به تصمیم‌گیری ایجاد می‌شود.
- با بررسی دقیق این ویژگی‌ها و مخصوصاً با توجه بیشتر به ویژگی نخست، می‌توان نسبت به «جامعه‌ی پساصنعتی» مورد نظر دانیل بل، شناخت عمیق‌ترین به دست آورده از نظر دانیل بل، ویژگی‌های برجسته‌ی جامعه‌ی پساصنعتی، نشانه‌ی «ظهور یک نوع جامعه‌ی نوین» است و این امر مانند موارد مشابه آن، چگونگی توزیع ثروت، قدرت و وضعیت اجتماع را، که از مسائل اساسی هر جامعه بهشمار می‌رond، مورد سوال قرار می‌دهد. این سوال برانگیزی، ناشی از آن است که به عقیده‌ی او، در «جامعه‌ی پساصنعتی»، معرفت در کنار مالکیت پدیدار شده است و آن‌ها دو محور اصلی قشربندی روابط اجتماعی را تشکیل می‌دهند.

---

¹ Economic Sector

² Occupational Distribution

³ Axial Principle

⁴ Fulture Orientation

⁵ Decision- Making

⁶ Intellectual Tecnology

بدون تردید، هیچ کس نمی‌تواند اهمیت کارکرد اجتماعی معرفت در جامعه‌ی کنونی را نفی کند. اما منوط ساختن آن به شرایط و عوامل خاص، یک ادعای مناقشه‌آمیز به نظر می‌رسد. دانیل بل در سال ۱۹۷۹، برای نخستین بار در آثار خود، به جای اصطلاح «جامعه‌ی پساصنعتی» اصطلاح «جامعه‌ی اطلاعاتی» را به کار برد. وی این اصطلاح را در مقاله‌ای با عنوان «چارچوب اجتماعی جامعه‌ی اطلاعاتی» که در کتابی به نام «عصر کامپیوترا» در آن سال در ایالات متحده انتشار یافت، مورد استفاده قرارداد و بیست سال بعد در پیشگفتار مفصلی که برای سومین چاپ کتاب «جامعه‌ی پسا صنعتی آینده» (در سال ۱۹۹۹) نوشته، دلایل تاکید بر عنوان «جامعه‌ی اطلاعاتی» به جای «جامعه‌ی پساصنعتی» را تشریح کرد. (۸)

نظریه نیازجویی

نظریه دیگری که برای تحلیل یافته‌ها در این پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد. «نظریه نیازجویی» است.

در این نظریه مخاطب پویا فرض می‌شود برای تامین نیازهای اطلاعاتی خود به وسائل ارتباطی روی می‌آورد. این نظریه در تکامل خود مراحلی را پشت سر گذاشته است. در مرحله‌ی سوم که مرحله بلوغ این نظریه است، گام‌های اساسی در انسجام نظری این نظریه برداشته است. در این مرحله کاتر و همکاران او با توصیفی که از رویکرد نیازجویی (استفاده و خشنودی) عرضه کردند، موثرترین نقش را داشتند. به نظر کاتر «یک فرد با خاستگاه‌های اجتماعی و روانشناختی نیازهای خود مواجه است که این نیازها موجب انتظارات او از رسانه‌های جمعی یا سایر موانع است و در نهایت به الگوهای متفاوت روی آوری رسانه‌های منتهی می‌شوند و حاصل از آنها ارضای نیازها و پیامدهای دیگری است که شاید در بسیاری از آنها تعهد دخیل نیست». (۹)

در واقع در نظریه نیازجویی سوال این نیست که پیام با مخاطب چه می‌کند، بلکه سوال این است که مخاطب با پیام چه می‌کند؛ پیام چه استفاده‌ای برای مخاطب دارد؟ چرا مخاطب دست به انتخاب می‌زند؟

مخاطب هدفمند عمل می‌کند. بنابراین اگر این انتخاب پاسخگوی نیازهای وی نباشد از آن رویگردان می‌شود. زیرا این انتخاب پاسخگوی نیازهای وی است. در اثر نظریه استفاده و خشنودی تغییر کاملاً قطعی در کیفیت توجه به مخاطب روی داد. فرض اصلی الگوی استفاده و خشنودی این است که مخاطب، کم و بیش به صورت فعال، به دنبال محتوایی است که بیشترین خشنودی را

فراهم می‌کند. افراد هر قدر بیشتر احساس کنند که محتوی واقعی نیاز آنان را برآورده می‌کند، احتمال اینکه آن محتوا را انتخاب کنند بیشتر است.

این الگوها نوعاً با عواملی آغاز می‌شوند که بر انتخاب مخاطبان از محتوی رسانه‌ها تاثیر می‌گذارند. «اتگین» در مقابل جستجوی اطلاعات یا اخبار در فصلنامه روزنامه‌نگاری، پاسخ به نیازهای شناختی افراد را یکی از زمینه‌های توجه افراد به روزنامه تلقی می‌کند. بنا به اعتقاد وی جستجوی اطلاعات در زمینه دسترسی به پیام را در بر می‌گیرد.

۱- جستجوی اطلاعات که به رفتار جستجوگرانه یک فرد که منبع ارتباطی را به منظور آشنایی با هر دو جنبه محتوای عام یا پیام اختصاصی مورد استفاده قرار می‌دهد، بر می‌گردد. ...

۲- نسبت پذیرا بودن پیام در خصوص مواجهان با موضوعات مختلف مرتبط با جستجوهای روزانه پیام، انتخاب هنگامی رخ می‌دهد که پیام سوالات برخاسته از عدم اطمینان شناختی باشد و بتواند سوالات خواننده را پاسخ گوید. (۱۰)

۳- شناخت مجموعه ادراک، تفکر و استدلال است. هر کس تصویری خاص از جهان پیرامون خود دارد. عواملی چون محیط مادی - اجتماعی، ساختمن فیزیولوژیک، نیازها، اهداف و تجربیات گذشته در آن موثر است. شخص شناختهای خود را بر اساس «مجاورت و شباهت» سازمان می‌دهد. گروه بنده امور تابع تجارب گذشته و فرهنگ اوست. پس شناختهای جداگانه افراد با هم جمع می‌شوند و نظام شناختی را می‌سازند.

روش تحقیق

قبل از اینکه به روش جمع آوری و تجزیه و تحلیل اسناد جهانی در رابطه با (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) پرداخته شود، بهتر است در ابتدا اشاره مختصری به روش [تحقیق] جمع آوری و تجزیه و تحلیل اسناد جهانی شود. در تحقیق اخیر، کلیه اسناد جهانی مربوط به «جامعه اطلاعاتی» و «آزادی اطلاعات» ارائه شده ابعاد جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات مشخص گردید و اسناد جهانی بر آن مبنای تحلیل محتوا شد تا روند مصوبات جهانی نسبت به جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات مشخص شود.

بدین ترتیب برای انجام این تحقیق نمونه‌ای به حجم ۳۹۰ ماده یا قانون یا پروتکل از اسناد سازمان ملل از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۳) انتخاب شده و مورد تحلیل قرار گرفت که اسناد مورد بررسی در این تحقیق به ترتیب عبارتند از:

1) Records of the General conference twenty _third session sofia & October to 9 November 1985

۳- ارتباطات در خدمت انسان

۱- ۳ برنامه دستور کار III: ارتباطات در خدمت انسان

کنفرانس کل

فراخوانی قطعنامه ۲/۰۳ و ۳/۱ که به ترتیب چهارمین نشست فوق العاده و بیست و دومین نشست به تصویب رسیدند مرتبط با برنامه اصلی III، ارتباطات در خدمت انسان

- فراخوانی مواد مرتبط که در قانون اساسی مطرح شده‌اند، استاد گوناگون بین المللی و قطعنامه‌ها و بیانیه‌های کنفرانس کل و مواردی که بر قطعنامه ۲/۰۳ و cc/22 قطعنامه ۳/۱ که در بالا ذکر شده‌اند، ارجاع می‌شود.

- فراخوانی قطعنامه‌های مصوب مجمع کل سازمان ملل متحده از نشست سی و چهارم تا کنون که در رابطه با همکاری و مشارکت یونسکو در زمینه‌های ارتباطات و اطلاعات و نیز نقش محوری ایفا شده توسط سازمان در رابطه با حکم می‌باشد.

- فراخوانی بیانیه‌های جهانی حقوق بشر و بخصوص ماده ۱۹ آن، و همچنین مواد ۱۹ و ۲۰ پیمان بین‌المللی راجع به حقوق داخلی و سیاسی که اصولی را که ابراز می‌دارد که بایستی پایه و زیر مبنای فعالیت‌های پذیرفته شده در برنامه اصلی III باشد.

2) Records of the General conference Paris, 20 November 1987

۷- سیستم‌های اطلاعاتی و دسترسی به دانش (Information systems and access to Knowledge)

۷-۱ برنامه اصلی VII: سیستم‌های اطلاعاتی و دسترسی به دانش (تصمیم اتخاذ شده بر اساس گزارش کمیسیون چهارم در سی و هفتمین جلسه عمومی در ۲۰ نوامبر ۱۹۸۷)

اجلاس عمومی

یادآوری: قطعنامه ۲۰۷۴ x.C. قطعنامه ۷,۱ ۰۲۲ و قطعنامه ۷,۱ ۰۲۳ مربوط به برنامه اصلی VII سیستم‌های اطلاعاتی و دسترسی به دانش.

تاكيد بر اهميت برنامه VII به منظور تحقيق سومين مسئوليت يونسكو، همان طور که در دويمن برنامه ميان مدت تعريف شد. يادداشت برداشتن از پيشنهادهای ارائه شده توسط شورای بين دولتی برای برنامه اطلاعات عمومی در ششمین نشست خود (پاریس، نوامبر ۱۹۸۷).

3) Records of the General conference Paris, 17 October to 16 November 1989

Communivations recived From Member 8 tates invoking the Provisins of Article IV.C, Paragragh 8 (c), Of the constitution

مجمع عمومی در دومین نشست خود در ۱۷ اکتبر ۱۹۸۹، دستور جلسه ارائه شده توسط هیئت اجرایی را برای تصویب این طرح مامور بررسی قرار می‌دهد. این مجمع در بیست و پنجمین نشست عمومی خود در ۷ نوامبر ۱۹۸۹ تصمیم گرفت آیتم ۱-۱۶ را به دستور جلسه خود اضافه نماید.

محافظت از اقدامات در حوزه عمومی

مجمع عمومی

۱۰-۳- برسی سند ۳۲۵ c. به پيشنهاد اين طرح به اعضای دولت در زمينه محافظت از اقدامات در حوزه عمومی دعوت مدیر کل

(a) استمرار اقدامات مربوط به محافظت از اقدامات در حوزه عمومی بر اساس پیشرفت‌های گذشته و تحقيق اعضای دولت در قوانین کشورهای مختلف شامل شرایط ویژه با توجه به حوزه عمومی و اجرای کامل این شرایط.

(b) ادامه این مسئله بهطور کامل به مجمع عمومی برای رسیدگی در بیست و پنجمین نشست آن.

۴- ارتباط خدمات انسانی

۴-۱ محدوده برنامه اصلی IV ارائه خدمات انسانی

کنفرانس عمومی

یادآوری ۰.۲۵ قطعنامه ۱,۴ که پس از بررسی طرح میان مدت برای ۱۹۹۰-۱۹۹۵ در محدوده برنامه اصلی IV ارتباط خدمات انسانی ارتباطات در خدمت انسان.

4) Records of the General conference Paris, 15 October to 7 November 1991

- ۱- به مدیر کل اجازه می‌دهد که برنامه‌ها و زیر برنامه‌های این موضوع را به انجام برساند.
- ۲- از مدیر کل خصوصا دعوت به عمل می‌آورد.
  - الف - در چارچوب برنامه IV جریان آزاد افکار و عقاید به وسیله کلمه و تصویر.
- ۱- با نگاهی به اشاعه جریان آزاد اطلاعات در سطوح بین المللی به علاوه سطوح ملی
- ۲- حمایت از انتشار توسط سازمان‌های حرفه‌ای اطلاعات در آزادی رسانه‌های عمومی، خصوصی و دیگر رسانه‌ها
- ۳- سنجش و پیگیری اقدامات ملموس در اشاعه آزادی چاپ و استقلال و کثرت گرایی و تنوع رسانه‌های عمومی، خصوصی یا دیگر رسانه‌های مناطق.

5) Records of the General conference twenty _third session Paris 25 October to 26 November 1993 .

ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی در خدمت بشر

- ۱- حوزه برنامه اصلی IV: ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی در خدمت بشریت کنفرانس کل اعطای اختیار به مدیر کل برای پیاده سازی برنامه‌ها و زیر برنامه‌های این حوزه برنامه اصلی قطعنامه مصوب گزارش کمیسیون IV در میتینگ بیست و هشتم، ۱۳ نوامبر ۱۹۹۳.

6) Records of the General conference twenty _third session Paris 25 October to 16 November 1995 .

ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی

۱-۴ برنامه اصلی IV: ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی

قطعنامه مصوب، گزارش کمیسیون IV در میتینگ جامع بیست و دوم، ۱۵ نوامبر ۱۹۹۵

قطعنامه مصوب گزارش کمیته کاندیداها در میتینگ جامع بیست و سوم، ۱۵ نوامبر ۱۹۹۵

7) Records of the General conference twenty _third session Paris 21 October to 12 November 1997 .

برنامه اصلی چهار: ارتباط، اطلاعات و انفورماتیک

جمعیت عمومی

قطعنامه صادره درباره گزارش کمیسیون ۴ در بیست و هفتمین نشست عمومی در ۱۲ نوامبر ۱۹۹۷.

8) Records of the General conference twenty _third session Paris 26 October to 17 November 1999

۳۵ برنامه اصلی ۴: در راستای یک جامعه ارتباطی و اطلاعاتی برای همه جمعیت عمومی

زیر برنامه ۱-۱-۱-آزاد بیان، دموکراسی و صلح

۳۶ برنامه جدیدی که برنامه اطلاعات عمومی (PGI) را با برنامه انفورماتیک دولتی پیوند می‌زنند.

جمعیت عمومی

پس از بررسی سند ۱۴۳۰ c. و ملحقات آن:

به هیئت اجرایی اجازه می‌دهد که برنامه اطلاعات عمومی (PGI) و برنامه انفورماتیک بین دولتی

(IIP) را جایگزین بوسیله یک برنامه جدید، همان طور که توسط شورای PFL و کمیته IIP پیشنهاد

شده به حساب آوردن دیدگاههای، ارزش‌ها را هدف بازگو شده در سند ۱۴۳۰ c.

- قلعنامه صادره درباره گزارش کمیسیون در بیست و ششمین نشست عمومی در ۱۷ نوامبر ۱۹۹۹

9) Records of the General conference twenty _third session Paris 15 October to 3 November 2001

۳۲ برنامه اصلی ۵. ارتباطات و اطلاعات

مجمع عمومی

قطعنامه صادره بر اساس گزارش کمیسیون ۵، در بیست و یکمین نشست عمومی در سه نوامبر

۲۰۰۱

10) Records of the General conference Paris 29 September to 17 October 2003

۴۲- منشور مربوط به محافظت از میراث دیجیتال

مجمع عمومی

یادداشت برداری از سند ۲۸۳۲ c. که توسط مدیر کل طبق قطعنامه R۳۴ c. ارسال شد.

11- بیانیه اصول اجلاس عالی سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی (۱۲ دسامبر ۲۰۰۳)

سند شماره 12 WSIS-03/ Geneva/ Doc/ 4-E دسامبر ۲۰۰۳

۱۲- نقشه عمل اجلاس عالی سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی ۱۲ دسامبر ۲۰۰۳

نقشه عمل یا Plan of action در اولین مرحله اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی در ژنو به تصویب کشورهای شرکت کننده در اجلاس رسید و نسخه نهایی آن به شماره سند WSIS_03/ Geneva/ Doc/ 5_E

۱۳- پیش نویس نهایی طرح اجرایی (برای تصویب در اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی) خلاصه

پیش نویس طرح اجرایی در ۴ مهر ۱۳۸۲ - ۲۶ سپتامبر ۲۰۰۳ به تصویب سومین نشست تدارکاتی اجلاس جهانی جامعه اطلاعاتی رسید. به سند pc_3 10E_1

۱۴- بیانیه دومین سمینار میان منطقه‌ای کشورهای آسیای مرکزی - غربی و جامعه اطلاعاتی
(بیانیه تهران: ۱۲ شهریور ۱۳۸۲ - ۳ سپتامبر ۲۰۰۳)

۱۵- کنفرانس منطقه‌ای غرب آسیا، بیروت، لبنان، ۴ تا ۶ فوریه ۲۰۰۳
(۱۵ تا ۱۷ بهمن ۱۳۸۱ دوشنبه ۲۰ مرداد ۱۳۸۲)

۱۶- کنفرانس منطقه‌ای جامعه اطلاعاتی سازمان‌های جامعه مدنی غرب آسیا و خاورمیانه در
منطقه آزاد کیش
(شنبه ۱۴ تیر ۱۳۸۲)

۱۷- آزادی بیان در جامعه اطلاعاتی

گزارش نهایی از سمپوزیوم بین المللی برگزار شده از سوی کمیته ملی فرانسه برای یونسکو با همکاری یونسکو با حمایت Agence Intergouvernementale de la Franceo Phonie شاهزاده موناکو، وزارت امور خارجه و وزارت فرهنگ و ارتباطات و با مشارکت مجمع حقوق اینترنت در راهاندازی مجمع بحث آن لاین مقدماتی ۱۵-۱۶ نوامبر ۲۰۰۲- پاریس- یونسکو

18) Chapter 12 freedom of Information between Legal rights and established Powers (parts 3 media and democracy)

آزادی اطلاعات بین حقوق مدنی و قدرت‌های استقرار یافته سپس به منظور تجزیه و تحلیل اسناد بدست آمده ۴۰ متغیر در نظر گرفته شد. با تعریف نظری و عملیاتی هر متغیر مقوله‌های مربوط و زیر مقوله‌های آن مشخص شدند. آنگاه تک تک اسناد جهانی، بر مبنای تعاریف عملیاتی تهییه شده تحلیل محتوا شدند و در مقوله و زیر مقوله مناسب قرار گرفتند. بدین ترتیب، اسناد جهانی تجزیه و تحلیل و ساختار جامعه اطلاعاتی و چگونگی توزیع آن در هر مقوله مشخص شد.

با در نظر گرفتن نکات فوق، به توضیح روش به کار رفته در این تحقیق می‌پردازیم. بررسی آگاهی از مواد و پروتکل‌های اسناد جهانی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا روشی است تحقیقی که به منظور بررسی منظم و مقداری محتوای آشکار ارتباطات صورت می‌گیرد.

پنسل این روش را چنین تعریف کرده است: «تحلیل محتوا مرحله‌ای از جمع آوری اطلاعات است که در آن، محتوا ارتباطات از طریق بکارگیری عینی و منظم قواعد مقوله بندی به اطلاعاتی که می‌توانند خلاصه و با هم مقایسه شوند، تغییر شکل می‌یابد». (۱۱)

سوالات تحقیق:

پرسش‌های اصلی این مقاله عبارتند از:

- موضوعات مختلف درباره جامعه اطلاعات و آزادی اطلاعات در اسناد جهانی چه می‌باشد؟
- زمینه‌های مورد تاکید در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد جهانی چه می‌باشد؟
- ظرفیت سازی مورد تاکید در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد جهانی چیست؟
- رویکرد اسناد جهانی به موضوع شکاف دیجیتال چگونه بوده است؟
- رویکرد اسناد جهانی به نقش بخش خصوصی در تحقق جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چگونه بوده است؟
- رویکرد اسناد جهانی به تقویت فرهنگی همکاری و مساعدت بین المللی چیست؟
- نقش سیستم‌های اطلاعاتی در اسناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟
- گردش بین المللی اخبار مورد تاکید، در اسناد جهانی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟
- توجه به هویت فرهنگی و تکثر زبانی، در اسناد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چگونه می‌باشد؟
- مشارکت کشورهای در حال توسعه در فرایند ارتباطات مورد تاکید، در اسناد جهانی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟
- میراث دیجیتال مورد تاکید در اسناد جهانی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات چه می‌باشد؟

تکنیک تحقیق:

در این بررسی از دو تکنیک مقوله‌ای (توصیفی) و ارزیابی (استنباطی) استفاده شده است.

واحد تحلیل:

واحد تحلیل در این بررسی هر یک از مواد اسناد و بیانه‌ها درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات از سال ۱۹۸۵ میلادی تا سال ۲۰۰۳ میلادی می‌باشد.

جامعه آماری:

به منظور تحلیل محتوی اسناد جهانی درباره جامعه اطلاعاتی WSIS و آزادی اطلاعات، درابتدا باید اسناد جهانی مربوط به جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات جمع آوری می‌شود. برای این کار مقدماتی از سال ۱۹۸۵ تا سال ۲۰۰۳ که حاوی مطالب مربوط به جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بودند انتخاب شد. این اسناد جهانی شامل:

اسناد مربوط به ارتباطات در خدمت بشر (۱۹۸۵); سیستم‌های اطلاعاتی و دسترسی به دانش (۱۹۸۷); محافظت از اقدامات عمومی (۱۹۸۹); ارتباطات در خدمت انسان (۱۹۹۱); ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی در خدمت بشر (۱۹۹۳); ارتباطات، اطلاعات و اطلاع رسانی (۱۹۹۵); منشور مربوط به محافظت از میراث دیجیتال (۲۰۰۳); بیانیه اصول اجلاس‌های سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی (۱۲ دسامبر ۲۰۰۳); نقشه عمل اجلاس عالی سران جهان درباره جامعه اطلاعاتی (۱۲ دسامبر ۲۰۰۳); پیش نویس نهایی طرح اجرایی (۲۶ سپتامبر ۲۰۰۳); بیانیه دومنین سمینار منطقه‌ای کشورهای آسیای مرکزی، غربی و جامعه اطلاعاتی (۳ سپتامبر ۲۰۰۳); کنفرانس منطقه‌ای غرب آسیا (۴ تا ۶ فوریه ۲۰۰۳); کنفرانس منطقه‌ای جامعه اطلاعاتی سازمان‌های جامعه مدنی غرب آسیا و خاورمیانه در منطقه ازad کیش (۱۴ تیرماه ۱۳۸۲); آزادی بیان در جامعه اطلاعاتی (۱۶ نوامبر ۲۰۰۲); آزادی اطلاعات بین حقوق مدنی و قدرت‌های استقرار یافته (۲۰۰۲); بوده است.

در این بررسی کلیه مطالب اسناد جهانی سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات می‌باشد که با توجه به اسناد مربوطه از سال ۱۹۸۵ تاکنون صورت گرفته است.

در این بررسی به منظور برآورد حجم نمونه از فرمول برآورد استفاده شده است.

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 d q}{d^2} - 1 \right)}$$

روش نمونه‌گیری

بدلیل بررسی کلیه مطالب، روش نمونه‌گیری نداشته و تمام مطالب در استناد اجلاس جهانی سازمان ملل متحده درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات مورد بررسی قرار گرفته است و مطالب از سال ۱۹۸۵ تاکنون انتخاب شده است.

سطح تجزیه و تحلیل داده‌ها

این پژوهش هم در سطح خرد و هم در سطح کلان انجام شده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات و آزمون آماری

اطلاعات مورد نظر در نهایت به صورت مطالعه استنادی جمع آوری شده است و پس از بررسی منابع و متغیرهای اصلی تحقیق و تکمیل فعل روش شناسی دستورالعمل کد گذاری تهیه و بر مبنای دو مورد بررسی اطلاعات کد گذاری شده و پس از کد گذاری طبقه بندی و در محیط SPSS پس از برنامه نویسی کامپیوتری وارد شده و پردازش شده است. دو دسته جداول یک بعدی (توزیع فراوانی) و دو بعدی (تحلیل) اخذ و پس از آن توصیف و تحلیل یافته‌ها انجام شد.

ضریب قابلیت اعتماد

به منظور محاسبه ضریب قابلیت اعتماد، با استفاده از فرمول ویلیام اسکات و پس از گذشت دو ماه از زمان کد گذاری اول، ۱۵ درصد از متغیرها مجدداً کد گذاری شدند. میزان همانندی دو کد گذاری رقم ۸۴ درصد را نشان می‌دهد.

رقم مشابهت بین دو مرحله کد گذاری باید بیش از ۷۰ درصد باشد تا بتوان به نتایج اعتماد کرد.

جمع بندی و نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر استناد جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات به روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. هدف این پژوهش بررسی روند مصوبات استناد سازمان ملل درباره «جامعه اطلاعاتی» و «آزادی اطلاعات» می‌باشد و همچنین آشنا کردن ایران با مباحث اصلی پیرامون جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در استناد سازمان ملل برای مشارکت فعال ایران در جامعه اطلاعاتی می‌باشد.

این بررسی همچنین برای شناخت موضوعات مطرح شده ظرفیت سازی مطرح شده، نقش دولتها، نقش بخش خصوصی، موضوع شکاف دیجیتال، زمینه‌های مورد نیاز، نقش سیستم‌های اطلاعاتی

برای گسترش، نقش آزادی اطلاعات، نقش گردش بین المللی اخبار، هویت فرهنگی و تنوع زبانی، تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی، مشارکت کشورهای در حال توسعه، میراث دیجیتال. یافته‌های این قسمت پژوهش در قالب جداول یک بعدی ارائه شده است. سپس رابطه بین موضوعات، مفاهیم، ظرفیت سازی، شکاف دیجیتال، دولتها، بخش خصوصی، میراث دیجیتال، هویت فرهنگی و تنوع زبانی، آزادی اطلاعات، تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی، مشارکت کشورهای در حال توسعه، ... با ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج حاصل آن در قالب جدول دو بعدی ارائه شده است.

در این قسمت ابتدا به جمع بندی توصیف یافته‌ها مبتنی بر نسبت‌ها، کمترین و بیشترین نسبت ارائه می‌گردد و پس از آن به تجزیه و تحلیل جدول دو بعدی مبتنی بر آزمون رابطه، متغیرهای مورد بررسی به همراه نسبت خطأ و اطمینان رابطه می‌پردازیم.

توصیف جداول یک بعدی

در اینجا به جمع بندی یافته‌های حاصل از جداول توزیع فراوانی و توصیف انجام شده می‌پردازیم.

موضوعات مختلف

بررسی موضوعات مختلف در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد جهانی سازمان ملل نشان می‌دهد که ۲۴/۴ درصد موضوعات مربوط به آزادی اطلاعات است و کمترین نسبت یعنی ۲/۳ درصد موضوعات مربوط به اصول اخلاقی جامعه اطلاعاتی و ایجاد اطمینان و امنیت می‌باشد.

ظرفیت سازی

در بررسی ظرفیت سازی در اسناد جهانی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات مشاهده شده که ارتقاء و ترفع گردش آزاد اطلاعات در سطوح بین المللی و ملی با ۳۳/۸ درصد بیشترین نسبت را به خود اختصاص داده است و مشارکت زنان و برابری جنسی با ۲/۸ درصد کمترین نسبت را به خود اختصاص داده است.

زمینه‌های مورد تأکید

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زمینه‌های مورد تأکید در اسناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات بیشترین فراوانی را در جریان ازad اطلاعات در سطح بین المللی داشته است و کمترین فراوانی را در فرایند جهانی سازی اقتصاد داشته است.

شکاف دیجیتال

بررسی شکاف دیجیتال در استناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات نشان می‌دهد، که بیشترین نسبت یعنی ۳۵/۱ درصد مربوط به ظرفیت سازی و توسعه فرهنگی است و کمترین نسبت یعنی ۹/۵ درصد مربوط به تنوع زبان‌ها است.

نقش دولتها در جامعه اطلاعاتی

بررسی نقش دولتها در استناد جهانی سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات نشان می‌دهد که بیشترین نسبت یعنی ۲۵/۹ درصد اختصاص به ایجاد آزادی‌های عمومی از طرف دولتها می‌باشد و کمترین نسبت اختصاص به ایجاد مراکز تبادل اینترنتی ملی و منطقه‌ای دارد.

نقش بخش خصوصی

در بررسی نقش بخش خصوصی در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در استناد سازمان ملل نشان می‌دهد که ۴۰ درصد از مطالبات به تعهد بخش خصوصی به توسعه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌باشد و ۱۰/۳ درصد از مطالبات مربوط به تعهد بخش خصوصی در رابطه با توسعه اینترنت می‌باشد.

تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی

در بررسی تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی در استناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات نشان می‌دهد که همکاری فنی بین المللی با ۲۹/۵ درصد بیشترین فراوانی را در استناد جهانی دارد. همکاری تسهیل تصمیم‌گیری در زمینه ارتباطات و میراث فرهنگی با ۱۴/۱ درصد کمترین فراوانی را در استناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات دارد.

سیستم‌های اطلاعاتی برای گسترش

در بررسی سیستم‌های اطلاعاتی برای گسترش در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در استناد سازمان ملل نشان می‌دهد که سیستم‌های اطلاعاتی و دسترسی به دانش با ۲۶/۲ درصد بیشترین نسبت را به خود اختصاص داده است؛ و دسترسی جهانی به ارتباطات کامپیوتراً با ۱۰/۵ درصد کمترین نسبت را به خود اختصاص داده است.

آزادی اطلاعات

در بررسی موضوع آزادی اطلاعات در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در اسناد سازمان ملل نشان می‌دهد، که جریان آزاد عقاید از طریق کلمه و تصویر با ۲۵/۴ درصد بیشترین نسبت مطالب را به خود اختصاص داده است و مشخص کردن روند آزادی مطبوعات با ۹ درصد کمترین نسبت را به خود اختصاص داده است.

مشارکت کشورهای در حال توسعه

در بررسی مشارکت کشورهای در حال توسعه در اسناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات نشان می‌دهد که بیشترین نسبت ۳۳/۱ درصد اختصاص به افزایش قابلیت‌های ارتباطی و مستند سازی و تنوع زبانی دارد. کمترین نسبت ۵/۹ درصد اختصاص به جذب سرمایه‌های خصوصی داخلی، خارجی و ایجاد صندوق دسترسی عام برای کاهش دیجیتال می‌باشد.

هویت فرهنگی و تنوع زبانی

در بررسی هویت فرهنگی و تکثر زبانی در اسناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات نشان می‌دهد که بیشترین نسبت ۳۰/۵ درصد اختصاص به دیجیتال شدن مجموعه‌های فرهنگی و میراث فرهنگی دارد و کمترین نسبت ۴/۱ درصد اختصاص به دسترسی به خدمات رسانه‌ای دیجیتالی و سنتی دارد.

گردش بین المللی اخبار

در بررسی اسناد سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات در رابطه با گردش بین المللی اخبار نشان می‌دهد که بیشترین نسبت ۲۶/۹ درصد اختصاص به مکانیسم تبادلی برای چرخش اطلاعات دارد و حذف تمام گردش بین المللی اخبار با ۲۵/۴ درصد دومین موضوع بر جسته گردش بین المللی اخبار می‌باشد؛ و کمترین نسبت ۷/۴ درصد اختصاص به حمایت از فناوری‌های مناسب و کم هزینه دارد.

میراث دیجیتال

در بررسی اسناد و سازمان ملل در باب جامعه اطلاعاتی و ازادی اطلاعات در رابطه با میراث دیجیتال نشان می‌دهد که از مجموع ۳۹۰ مطلب مورد بررسی بیشترین نسبت یعنی ۲۲/۶ درصد با ۸۸ مطلب مربوط به حفظ و نگهداری تصاویر ثابت و متحرک (مستند سازی) می‌باشد و تداوم دیجیتال برای محافظت از میراث دیجیتال با ۱۸/۷ درصد و با ۷۳ مطلب دو متن موضوع بر جسته در

میراث دیجیتال می‌باشد و کمترین نسبت یعنی ۳/۱۱ درصد با ۴۴ مطلب مربوط به دسترسی به میراث فرهنگی در میراث دیجیتال می‌باشد.

جمع بندی تحلیل یافته (جداول دو بعدی)

- رابطه بین متغیر موضوعات مختلف مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر ظرفیت سازی مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر زمینه‌های مورد تاکید و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر شکاف دیجیتال مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین نقش دولتها و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر نقش بخش خصوصی مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر تقویت فرهنگ همکاری و مساعدت بین المللی مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- رابطه بین متغیر مشارکت کشورهای در حال توسعه مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).
- بین سیستم‌های اطلاعاتی مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۵ درصد خطا و ۹۵ درصد اطمینان رابطه وجود ندارد (رابطه معنی دار نیست).
- بین متغیر هویت فرهنگی و تکثر زبانی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۵ درصد خطا و ۹۵ درصد اطمینان رابطه وجود ندارد.
- رابطه بین متغیر میراث دیجیتال مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۱ درصد خطا و ۹۹ درصد اطمینان معنی دار است (رابطه وجود دارد).

- رابطه بین آزادی اطلاعات مورد بررسی و ماهیت مطلب (جامعه اطلاعاتی و آزادی اطلاعات) با ۵ درصد خطأ و ۹۵ درصد اطمینان معنی دار نیست.
- رابطه بین گردش بین المللی اخبار و ماهیت مطلب با ۵ درصد خطأ و ۹۵ درصد اطمینان معنی دار نیست.

پیشنهادی‌های کاربردی

بر اساس نتایج حاصل از پژوهش پیشنهادهای زیر به دولت و مسئولان ارائه شده است:

- دولت باید نسبت به برقراری اتصال میان مراکز علمی و پژوهشی با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی اقدام نماید.
- دولت باید نسبت به برقراری اتصال میان ادارات محلی و مرکزی دولتی با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی اقدام نماید. در ایجاد پایگاه‌های اینترنتی و آدرس‌های پست الکترونی کوشاید.
- دولت باید مشارکت خود را با بخش خصوصی بیشتر نماید.
- برای ایجاد و ارتقای مشارکت میان طرفهای ذی نفع جامعه اطلاعاتی در سطح ملی منطقه‌ای و بین المللی دولت باید راه حل‌هایی را بیان کنند.
- دولت باید در چارچوب سیاستهای توسعه‌ی ملی، محیطی فرصت ساز و رقابتی برای سرمایه‌گذاری لازم در زمینه زیر ساخت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی فراهم نماید.
- دولت باید استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی را به عنوان ابزار کار اساسی شهرسازی و مسئولان محلی به طور جدی ارتقاء دهد و جامعه‌ی بین المللی و دیگر طرفهای ذی نفع (بخش خصوصی، جامعه‌ی مدنی) باید ظرفیت سازی لازم را برای مسئولان محلی را مورد حمایت قرار دهند.
- دولت با همکاری دیگر طرفهای ذی نفع باید برنامه‌هایی برای ظرفیت سازی، با تاکید بر ایجاد گروه چشمگیری از نخبگان ماهر و متخصص در زمینه فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی داشته باشند.
- دولت و دیگر طرفهای ذی نفع (جامعه‌ی مدنی، بخش خصوصی) باید افزایش دانش و آگاهی کاربران را پیرامون حریم خصوصی در اینترنت و راههای حفظ آن را با جدیت تقویت کنند.
- دولت باید اجازه دهد که رسانه‌های مستقل و تکثیر گرا در جامعه ما شکل بگیرند.
- دولت باید در زمینه طرح‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات درخواست همکاری و مساعدت بین المللی از سازمان‌های مالی بین المللی و کشورهای توسعه یافته داشته باشد.

- دولت در رابطه با پر کردن شکاف دیجیتال، به ظرفیت سازی و توسعه فرهنگی توجه نماید.
- دولت و مسئولان باید به تحکیم مکانیسم‌های تبادلی برای ترویج و تکثیر اطلاعات توجه نماید.
- دولت باید به آزادی بیان و جریان آزاد اطلاعات که از مهمترین موضوعات مطرح شده در استناد می‌باشد توجه ویژه داشته باشد.
- دولت باید به ظرفیت سازی در ارتباط با اطلاعات توجه داشته باشد.
- دولت باید به ارتقای مهارت‌ها و سواد الکترونیکی توجه داشته باشد.
- دولت باید به ارتقاء و ترفیع گردش آزاد اطلاعات در سطوح بین المللی و ملی توجه داشته باشد.
- دولت باید به فرایند جهانی سازی اقتصاد توجه نماید.
- دولت باید اطمینان و امنیت را در استفاده از فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی را بالا ببرد.
- دولت باید استقلال و تنوع رسانه‌های عمومی و خصوصی را افزایش دهد.
- دولت باید در زمینه‌ی توسعه ارتباطات و میراث دیجیتال فعال باشد.
- دولت باید برنامه‌هایی برای سیاست توسعه‌ی ملی و استاندارد سازی را در نظر بگیرد.
- دولت باید به کثرت گرایی زبان توجه نماید.
- دولت باید در زمینه ایجاد نظم عمومی و تقویت تفahم بین المللی کوشای بشد.
- دولت باید در زمینه محافظت از آزادی اطلاعات از تمام محدودیت‌ها بسیار کوشای بشد.
- دولت باید زمینه‌ای را فراهم نماید تا همگان بتوانند به تکنیک‌های محافظت دیجیتال دسترسی داشته باشند.
- دولت باید احتیاجات ارتباطی محلی و منطقه‌ای را برای گسترش و توسعه ارتباطات برطرف نماید.
- دولت باید از سازمان‌های ارتباطی دو طرفه حمایت نماید.
- دولت باید مکانیسم‌های تبادلی را برای ترویج و تکثیر اطلاعات را گسترش دهد.
- دولت باید اشعه جریان آزاد اطلاعات در سطوح بین المللی و ملی را گسترش دهد.
- دولت باید موانع آزادی بیان و آزادی اطلاعات را از میان بردارد.
- دولت باید سیاست‌هایی را برای تقویت و ارتقای تنوع فرهنگی و زبانی در نظر بگیرد.
- دولت باید در تصمیم گیریهای بین المللی در رابطه با اینترنت شرکت نماید.
- دولت باید از فناوری‌های مناسب و کم هزینه حمایت نماید.
- دولت باید به مشارکت بیشتر زنان در جامعه توجه نماید.

- دولت باید فیلتر کردن یا تصفیه کردن مفاهیم را کم نماید.
- دولت باید به تاثیرات جامعه اطلاعاتی در سطح توسعه اقتصادی، سیاسی، فرهنگی توجه نماید.
- دولت باید در رابطه با تحقق جامعه اطلاعاتی به اینترنت و استاندارد سازی توجه نماید.
- دولت باید در رابطه با تحقق جامعه اطلاعاتی به از بین بردن شکاف دیجیتال اقدام نماید.
- دولت باید در ایجاد «شرکت عمومی خصوصی»^۱ یا شرکت «چندبخشی»^۲ تلاش نماید.
- دولت باید راهبردهای الکترونیکی ملی، از جمله ایجاد ظرفیت‌های انسانی، را با توجه به شرایط خاص ملی ایجاد نماید.
- دولت باید در بستر راهبردهای الکترونیکی ملی، سیاست‌ها و راهبردهای مناسب برای دسترسی عام ترسیم کند و همگام با اهداف تعیین شده اقدامات اجرایی در این خصوص به عمل آورد. و شاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات را ارتقاء دهد.
- دولت باید دسترسی مناسبی را از طریق منابع مختلف ارتباطی به ویژه اینترنت، به اطلاعات عمومی و رسمی فراهم آورد و باید قوانینی را در حوزه دسترسی به اطلاعات و حفظ اطلاعات عمومی به ویژه در عرصه‌ی فناوریهای جدید وضع کند.
- دولت و دیگر طرف‌های ذی نفع باید نقاط دسترسی عمومی و اجتماعی چند منظوره و پایداری را ایجاد کنند و دسترسی ارزان و یا رایگان شهروندان به منابع اطلاعاتی و به ویژه اینترنت را فراهم آورد.
- دولت باید چارچوب‌های امنیتی و اعتمادسازی به وسیله اقدامات تکمیلی و دو جانبه، در حوزه امنیت استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و با اقدامات یا خط مشی‌هایی برای احترام به حقوق حریم خصوصی و حفاظت از داده‌ها و مصرف کننده مورد تقویت بیشتر قرار دهد.
- کارهای خیر در حوزه (امنیت اطلاعات و امنیت شبکه اطلاعاتی) به مشارکت گذاشته شود و از روی آوری به آن‌ها از سوی همه گروه‌ها حمایت شود.
- دولت باید راهبردهای ملی جدیدی و از جمله راهبردهایی برای دولت الکترونیکی را ترسیم کنند تا مدیریت عمومی را شفافتر مردم سalarter و کارآمدتر سازند.
- دولت باید چارچوبی این بنیاد برای ذخیره و آرشیو اسناد و دیگر مدارک الکترونیکی اطلاعات فراهم آورد.

¹ Public Private Partnership

² Multi-Sector Partnership- MSP

- دولت باید چارچوب قانونی، نظارتی و سیاستی حمایت کننده، شفاف، موافق با رقابت را ترویج دهد که انگیزه‌های لازم برای سرمایه‌گذاری در جامعه را فراهم آورد.
- دولت باید مراکزی برای مبادلات اینترنتی در سطوح ملی و منطقه‌ای ایجاد کند.
- دولت برای تامین سرمایه‌های لازم در راه رفع شکاف دیجیتال باید ساز و کاری عینی ترسیم نماید.
- دولت باید ساز و کاری عینی (مانند صندوق دسترسی عام) ایجاد کند، تا بودجه دسترسی عام تامین شود، و از این طریق شکاف دیجیتال، به ویژه در مناطق روستایی را کاهش دهد.
- دولت باید در درخواست همکاری و مساعدت بین المللی در زمینه طرح‌های عمرانی زیر بنایی از کشورهای توسعه یافته و سازمان‌های مالی بین المللی طرح‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات را در اولویت قرار دهند.
- دولت با همکاری طرفهای ذی نفع، باید آگاهی نسبت به اهمیت استاندارد، امکان بهره برداری متقابل بین المللی برای تجارت الکترونیکی جهانی را افزایش دهد.
- دولت و طرفهای ذی نفع باید بهطور جدی آموزش و آگاهی کاربران در مورد حریم خصوصی آن لاین و ابزارهای حفاظت از حریم خصوصی را ترویج کند.
- دولت و طرفهای ذی نفع باید بهطور جدی آموزش و آگاهی کاربران در مورد حریم خصوصی آن لاین و ابزارهای حفاظت از حریم خصوصی را ترویج کند.
- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید برنامه‌هایی برای ارتقاء مهارت‌های مربوط به سواد الکترونیکی برای همه داشته باشند. برای مثال: ایجاد مراکز آموزش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی.
- مسئولان و دست اندکاران با بسترسازی سیاست‌های آموزش ملی و با عنایت به لزوم ریشه کنی بی سوادی در میان مردم، تلاش کنند؛ تا جوانان از مهارت و دانش کافی برای استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات برخوردار شوند و بتوانند با به اشتراک گذاشتن تخصص‌ها و مهارت‌هایشان در ایجاد جامعه‌ی اطلاعاتی مشارکت داشته باشند.
- مسئولان باید آموزش از راه دور و دیگر شکل‌های آموزشی به عنوان بخشی از برنامه‌های طرفیت‌سازی مورد توجه قرار گیرد.
- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید به ترویج آگاهی نسبت به اینترنت اقدام نمایند.
- مسئولان ارتباطی باید برای کاستن از مشکلات بی سوادی، فناوری‌های ارزان و سیستم‌های غیر متنی کار با کامپیوتر ایجاد کنند تا دسترسی مردم به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی تسهیل گردد.

- مسئولان باید در زمینه امکان دسترسی همگان از جمله گروههای محروم، حاشیه‌ای و آسیب پذیر، به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی بیشتر تحقیق و بررسی نمایند؛ تا امکان فراهم آمدن شرایط لازم مهیا گردد.

- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید در زمینه ارائه ابزارهای آموزشی سمعی و بصری چند زبانی کوشای باشند.

- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید در زمینه توسعه ابزارهای مناسب آموزشی در طرح‌های چند رسانه‌ای کوشای باشند.

- مسئولان و دست اندکاران باید در زمینه تقویت آموزشی حرفه‌ای ارتباطی کوشای باشند.

- مسئولان و دست اندکاران باید در زمینه ارتقای سرمایه‌گذاری‌های آموزش و تعلیم استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی کوشای باشند.

- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید به کاربرد دانش فنی و علمی توسعه یافته در زمینه میراث دیجیتال توجه نمایند.

- مسئولان و دست اندکاران ارتباطات باید به تقویت برنامه بین المللی برای توسعه ارتباطات پردازند.

- مسئولان ارتباطی باید به افزایش آموزش روزنامه‌نگاری و سایر مشاغل ارتباطی توجه نمایند.

- مسئولان ارتباطی باید به توسعه مواد مناسب آموزشی در طرح‌های چند رسانه‌ای کوشای باشند.

- پیش‌بینی زمینه‌های لازم برای گسترش استفاده از موتورهای جستجو چند زبانی توسط مسئولان و دست اندکاران ارتباطات.

منابع و مأخذ

۱- شکر خواه، یونس، تکنولوژی‌های ارتباطی و جامعه اطلاعاتی، تهران: انشه، ص ۹، ۱۳۷۹.

۲- محسنی، منوچهر، مقدمات جامعه شناسی، تهران: دوران، چاپ، ۱۷، ص ۲۷۱، ۱۳۷۹.

<http://wwwiranwsis.org/default.asp?c&R=AB> _۳

<http://wwwiranwsis.org/default.asp?c=AL&R=1> _۴

Nachimias, David and chava Nachimias. Research methods in the social sciences 2nd Ed. New Tork: Marthins' Press, 1981 _۵

۶- شکرخواه، یونس، تکنولوژی‌های ارتباطی و جامعه اطلاعاتی، تهران: انشه، ص ۵۷، ۱۳۷۹.

۷- کاستلز، مانوئل، عصر اطلاعات، ترجمه: احمد علیقیان، تهران: طرح نو، ص ۱۶، ۱۳۸۰.

<http://wwwiranwsis.org> _۸

۹- محمدی مهر، غلامرضا، ساختار و شیوه انعکاس اخبار سیاسی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ص ۸۵، ۱۳۷۸.

۱۰- نقیب السادات، سید رضا، عوامل موثر بر نگرش مردم نسبت به روزنامه کیهان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران: دانشگاه علوم اجتماعی، ص ۲۶، ۱۳۷۷.

۱۱- هولستی.ال.آر، تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه دکتر نادر سالارزاده، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۳.

افق آموزش روزنامه‌نگاری؛ رو به فراترها

رها خرازی آذر

دانشجوی دکترای تخصصی ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات
مدیر انسستیتو مطالعات استراتژیک و بین‌المللی ارتباطات (CSIS)

در سپیده هزاره سوم ظهور پدیده‌های نو و تحولات عمیق در عرصه‌های مختلف علمی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، جهان را با چالش‌های بزرگی رو برو کرده است و انتظار پدید آمدن چالش‌های تازه دلایل فراوانی دارد. از جمله این واقعیت که دگرگونی تندتر از هر زمان دیگری به سراغ ما خواهد آمد و افراد با فرصت و زمان کمتری برای همسویی با این دگرگونیها رو برو هستند. همچنین افراد ناچار به همسویی با سطوح تازه‌ای از پیچیدگی خواهند بود. هیچ‌کس درک کاملی از محیط نخواهد داشت و یا نخواهد توانست جریان عظیم و پیوسته اطلاعاتی را که در چنان محیطی در حرکت است کنترل کند. نقش رسانه‌ها به عنوان بستر انتشار اطلاعات، در چنین فضایی به مرابت پیچیده‌تر خواهد بود. با این زاویه دید موضوع آموزش روزنامه‌نگاری را می‌توان با این فرض آغاز کرد که از یک سو دانشگاهها و آموزش عالی دچار چالشها و تحول شده‌اند و از سوی دیگر نقش روزنامه‌نگار، نقشی بسیار پیچیده‌تر شده و خواهد شد. روزنامه‌نگار نوین سفیر اطلاعات و دانش خواهد بود. سفیری که افق دید او لازمست فراترها را لمس کند.

روزنامه‌نگاری؛ از دانشگاه تا رسانه‌ها

به وضوح، هر جامعه انسانی برپایه دانش پدید آمده و بقا یافته است. انتقال دانش از نسلی به نسل دیگر، یعنی فرایندی انتقال دانش، که به جوامع استمرار می‌بخشد را «آموزش»^۱ می‌نامیم.^۱ مجموعه نظرها و نظریه‌های آموزشی را می‌توان در جهت یک راهبرد بنیادی و کلان یعنی ایجاد «تغییر» دانست. براین اساس تحول جوامع و مردمان امروز، وابسته به آموزش با هدف تغییرات سریع، از

۱ «جامعه اطلاعاتی دانش‌مدار و آموزش نوین»، محمدمهری رشیدی، عباسعلی قدیریان و غلامرضا اصلی، سایت جامعه اطلاعاتی

طریق گرداوری، مشارکت و کاربرد سریع دانش جهت اصلاح جنبه‌های فرهنگی، فن شناختی، ساختاری و فرآیندی است.^۱

در این میان دانشگاه به عنوان کانون آموزش عالی، در ترسیم استراتژیهای اصلی یک کشور، منطقه و حتی جهان، مکانی استراتژیک محسوب می‌شود. زیرا، از آنجا که دانش نظری محور جدیدی است که نوآوری و پیشرفت پیرامون آن شکل می‌گیرد، ظرفیت منابع پژوهشی، علمی و تکنولوژیک، آزمایشگاه‌های تحقیقاتی و توانایی دانشگاه‌ها، برای توسعه مدام علمی و تکنولوژیک به عاملی حیاتی در آن جامعه تبدیل می‌شود. این موضوع زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد که بدانیم منظور از علم و معرفت در معنای جدیدش علم کاربردی است و دانش ابزار کسب نتایج اقتصادی و فوائد اجتماعی. چرا که سیاست آموزشی و سیاست صنعتی در جامعه امروز، بیش از پیش به یکدیگر مرتبط شده‌اند.

در واقع در عصر دانایی، از یک سو نیروهای دانش آموخته‌ی دانشگاهی نقش مهمی در توسعه‌ی جامعه و محوریت دادن به عنصر اطلاعات و دانایی دارند و از سوی دیگر، با شکل گیری تدریجی جامعه دانایی و ایجاد تحول سازمانی درنهادهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی اجرایی جامعه، مسئولیت تأمل و پژوهش پیرامون روش‌های بازسازی نهادها و ارزش‌های انسانی بر دوش دانشگاه افتداد است.

شاتوک می‌گوید دانشگاه آینده، محل پژوهش و نوآوری است، به همین مناسبت از آن به عنوان «دانشگاه پژوهشی» نام می‌برد. کنیگل (۱۹۹۵) نیز دانشگاه را نهاد خلاقیت و نوآوری می‌داند، به اعتقاد او دانشگاه خلاق مکانی آموزشی و پایه کارش تولید و ارتقای کیفیت دانش است. با این رویکرد جدید می‌توان پیش‌بینی کرد که در دهه‌های آینده، دانشگاه برترین جایگاه و سازمان را برای پژوهش، خلاقیت و نوآوری خواهد داشت. بنابراین طبیعی است که تصور کنیم چنین دانشگاهی باید با دانشگاه‌های سنتی تفاوت‌هایی داشته باشد. قطعاً یکی از این تفاوت‌ها «مدیریت دانش» است، که هم‌اکنون این حرکت در دنیا آغاز شده و در بسیاری از کشورهای صنعتی دانشگاه‌های نخبه‌گرا از درون دانشگاه‌های توده‌گرا (ابوه) متولد شده‌اند.

از این رو، پیش از سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در آموزش روزنامه‌نگاری لازمست ابتدا به سوالاتی نظری سوالات زیر پاسخ گفته شود:

چگونه آموزش روزنامه‌نگاری می‌تواند به صورت تنگاتنگ‌تری با دنیای حرفه روزنامه‌نگاری در ارتباط باشد به گونه‌ای که این ارتباط بر برنامه درسی و نوآوری آموزش تاثیر بگذارد؟ نظامها و نهادهای آموزش روزنامه‌نگاری چگونه باید متنوع باشند؟ ارزش یک مدرک بالای دانشگاهی در رشتۀ روزنامه‌نگاری چیست؟ و به چه نکاتی بستگی دارد؟ پیامدهای رشد و تغییر سریع فضای رسانه‌ای کدامند؟ ارزش‌های کمی و کیفی یک نیروی کار ماهر در رسانه‌ها چیست؟ تصویر الگووار (تپیک) یک دانشجوی روزنامه‌نگاری در عصر دانایی چگونه خواهد بود الزامات مشاغل استادی و دانشگاهی مرتبط با روزنامه‌نگاری و رسانه‌ها در این جامعه چیست؟ چگونه در دنیای متحول حرفه روزنامه‌نگاری و کار در رسانه‌ها نقش خود را در فرایند توسعه بازتعريف و باز تجدید می‌کنند؟

در این راستا، این نوشتار بر آن است تا زوایای دیدی در فرایند طراحی مدل نوین آموزش روزنامه‌نگاری ارائه کند.

طرح نوین آموزش روزنامه‌نگاری بر پایه سناریوهای آینده‌گرا و آینده پژوه

مدل نوین آموزش روزنامه‌نگاری، می‌تواند استراتژیک و برپایه سناریوهای آینده‌گرا و آینده پژوه طراحی شود. برنامه ریزی آموزش روزنامه‌نگاری بر پایه سناریوهای آینده‌گرا، روزنامه‌نگاری را به فراسوی روشهای سنتی برنامه ریزی برده و آنها را برای مواجهه با رویدادهای بالقوه آینده آماده می‌سازد. با این شیوه آموزش، روزنامه‌نگاران برتر و موفق تاثیرات رویدادهای بالقوه آینده را تشخیص داده و درباره نحوه آمادگی بهتر در برابر این رویدادها تفکر و ارائه اطلاعات و دانش می‌کنند. بر اساس ضرورتهای عصری که در آن به سر می‌بریم، کانونهای آموزش روزنامه‌نگاران، لازمست روزنامه‌نگاری آینده پژوه را به عنوان چشم انداز نوین آموزش روزنامه‌نگاری در نظر گیرند. روزنامه‌نگاری نوین در پی ترویج فرهنگ آینده‌شناسی و گسترش کانون‌هایی است که نگاه افراد را به آینده معطوف می‌کنند. ادوارد کورنیش_بنیانگذار و رهبر انجمن آینده جهان_ "مهتمرين هدف" از آینده‌شناسی را به این صورت خلاصه می‌کند: درک کنیم که با تداوم روندهای امروز، در آینده چه روی خواهد داد و تصمیم بگیریم که آیا چنین آینده‌ای برای ما مطلوب است یا نه؟ و اگر نیست، بکوشیم تا آن را تغییر دهیم.

فرهنگ آینده‌شناسی با هنجارها و ارزش‌های متفاوتی سر و کار دارد؛ به عنوان مثال:

- شم فرصت شناسی افراد را تقویت می‌کند.
- آینده را به طور بالقوه، بزرگتر و با شکوهتر از امروز جلوه گر می‌سازد.
- بر مسئولیت افراد و سازمانها در خلق آینده خویشتن، تاکید می‌کند.
- مردم را از نظر روانی با «درهای بسته مشکلات» رو برو نمی‌کند. حتی در درون مشکلات توانفرسا نیز به دنبال فرصتهای جدید می‌گردد.
- مدیران را تشویق می‌کند که از لاک مدیریتی خود خارج شده و در فضای دل انگیز «رهبری گام بردارند (مدیران به طور سنتی با مشکلات درگیر می‌شوند، اما رهبران به کشف فرصتها می‌اندیشند).
- به افراد می‌آموزد که ما امروز را برای حل و فصل مشکلات گذشته، از نیاکان خود به ارث نبرده ایم، بلکه آن را برای ساختن آینده از آیندگان وام گرفته ایم. از این رو مردم را به سرنوشت آیندگان حساس می‌کند.

در این میان روزنامه‌نگاری آینده پژوه می‌تواند تابلوی رنگارنگ و متناقض از آینده‌های ممکن، محتمل و بهتر را به تصویر بکشاند تا در امر تفکر، انتخاب و عمل، به عنوان حلقه میانی جامعه مدنی، گستره عمومی و راس هرم قدرت، اطلاعاتی در اختیار افراد عادی، رهبران افکار، رهبران سیاسی و رهبران اجتماعی قرار دهد.

پاسخ به این سوال که رهآورد آینده برای جامعه از کanal رسانه‌ها و روزنامه‌نگاران چه خواهد بود؟ بستگی زیادی به این موضوع خواهد داشت که گستره همگانی ملی و گستره عمومی جهانی نوین چه انتخابی خواهند داشت. روزنامه‌نگاران به عنوان اجزاء تاثیرگذار هر دو گستره همگانی ملی و گستره نوین همگانی و جهانی لازمست بکوشند تا با مطالعه منظم آینده‌های ممکن، محتمل و بهتر و با انتشار اطلاعات و نیز تدوین مباحث مختلف در بحث‌های عمومی جامعه، پیرامون آنچه مطلوبترین آینده را به وجود می‌آورد و بهترین راههای ایجاد آن، در گزینش انتخاب‌های عاقلانه و آگاهانه به مردم کمک نمایند. از این رو در امر پرورش روزنامه‌نگاران حرفه‌ای آینده پژوه، موفقیت به معنای آماده ساختن دانشجوی روزنامه‌نگاری با فلسفه زندگی سراسر آموزش، یادگیری و تغییر الگوهای رفتاری خواهد بود.

هدف این نوع روزنامه‌نگاری این باید باشد که اندیشه و ذهن مردم را به سوال و چالش وادر کند. به همین دلیل این روزنامه‌نگاری مردم را ترغیب می‌کند تا به بررسی نقادانه عادات رفتاری خود در هر حیطه بپردازند. و نیز این شرایط را پدید می‌آورد تا مردم انتخابهای دیگری را نیز مدنظر داشته باشند و در جستجوی پیشامدهایی باشند که ناشناخته و مبهم هستند. به تجزیه و تحلیل اهداف و

ارزش‌های خود بپردازند، نسبت به آینده و کنترلی که می‌توانند روی آن داشته باشند، هوشیاتر باشند و به آزادی و بهروزی نسل آینده بیندیشند. از این رو آموزش روزنامه‌نگاری فرایندی مدام‌العمر و جزء لاینک فلسفه‌ای است که یک روزنامه‌نگار لازم‌ست آن را بیاموزد.

همچنین در طراحی دروس روزنامه‌نگاری با چشم انداز تربیت روزنامه‌نگاران آینده پژوه باید توجه داشت که تعداد احتمالات مختلف برای آینده، فوق العاده و بسیار زیاد است. آینده می‌تواند دربردارنده پیشرفت‌های حیرت‌انگیزی در زمینه‌های ذیل باشد: فناوری اطلاعات؛ ارتباطات؛ معرفت نسبت به جهان مادی و اجتماعی؛ تربیت استعدادهای انسانی و وجودهای پرورش یافته، کنترل عواطف، کنترل بدن و ذهن از طریق بازخورد زیستی؛ ابriادگیری؛ عمر طولانی تر؛ خردگانی ژرف اندیش تر؛ سازمانهای اجتماعی سینرژیک؛ منابع سرشار انرژی؛ مرور در روابط انسانی؛ مشارکت و تصمیم گیری مردمی؛ حقوق انسانی تضمین شده و مسئولیت‌های مناسب برای همه؛ مهندسی ژنتیک؛ روباتیک؛ و ترقی مستمر در سطح جامعه از جمله تکامل حیات انسانی در فضای خارج از زمین. در عین حال روزنامه‌نگاران باید بیاموزند که مردم از آنها انتظار دارند به فرایندهای تغییر توجه نمایند. روزنامه‌نگاران لازم‌ست بیاموزند که دیدگاه‌های برخواسته از پژوهش‌های آینده پژوهی آنها، با خواسته‌ها، نیازها و انتظارات مردم پیوند و اتصالات مستقیم‌تری داشته باشند. با بررسی این این مطالعات می‌توان علاقه و تمایل مردم به انتخابهای حیاتی پیرامون ارزشها و مشکلات اجتماعی را برانگیخت. در غیر این صورت مردم احساس می‌کنند که بحث‌های سیاسی فراتر از فهم و درک آنهاست.

آشنایی با فرایندها و جریانهای نوین جهانی

با کم رنگ شدن مرزهای جغرافیایی در سایه تحولات تکنولوژی‌های ارتباطات و اطلاعات، دیگر حتی در مورد مسائل داخلی نیز نمی‌توان نسبت به جریانات و فضای منطقه‌ای، بین‌المللی و جهانی و تأثیرات آنها بر تصمیم‌گیریهای سیاستگذاریها و برنامه‌ریزیها و حتی هدف گذاریها غافل بود. از این رو شناخت فضاهای جهانی امروز و آینده نزدیک برای روزنامه‌نگاران امری حیاتی است. مهمترین فضاهای فرایندهای جهانی محتمل در بخش‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، علمی و فن‌شناسی، با این تذکر که توجه به آنها ضرورت آینده‌شناسی را کاملاً ثابت می‌کند و البته فهرست عرضه شده می‌تواند کامل‌تر شود عبارتند از:

- دستیابی بیشترین تعداد افراد کشورها به وسائل ارتباطی و اطلاعاتی جدید
- چیرگی نرم‌افزار بر ساخت‌افزار، و چیرگی دانایی بر اقتصاد
- فزونی یافتن نقش دانایی در ارزش افزوده، نسبت به عواملی چون کار، مواد خام و سرمایه

- دسترسی‌پذیری فزاینده اطلاعات برای بیشترین تعداد شهروندان
- کاهش یافتن کنترل بالا به پایین با دستیابی بیشتر مردمان به اطلاعات
- افزایش نقش خدمات حاصل از اطلاعات مستقیم در زمینه مشاوره، پژوهش، پزشکی، آموزش، تجارت داخلی و خارجی، سیاست ورزی و اعمال رهبری حزبی و سیاسی و...
- نقش محوری دانش و پژوهش
- رشد صنایع مبتنی بر کار فکری در برابر کار عضلانی
- تأثیر روزافزون علم و فن‌شناسی بر شکل‌گیری آینده
- افزایش ابعاد یا وجود نقش فن‌شناسیها
- پدید آمدن فن‌شناسی پیچیده‌تر
- مسابقه و رقابت در نوآوری و ابداع
- چند بعدی شدن فرایند پیش‌بینی و نیل آن به پیچیدگی بیشتر
- امکان بروز تحولات بزرگ پیش‌بینی نشده
- پدید آمدن نیروهای تازه اثرگذار در سرنوشت کشور و جهان
- پدید آمدن نظریه‌های نوین مدیریت و اصلاحات نگرهای کهن و کلاسیک
- افزایش بحرانهای گوناگون حکومتی
- بروز صفات آرایه‌های تازه در میان جبهه‌های نبرد جهانی
- نزدیک شدن کشورها به هم از یک سو و رشد تنوع و بازیابی هویت تاریخی ملی از سوی دیگر
- پدید آمدن مسائل عظیم چند بعدی با وجود گوناگون اقتصادی، فن‌شناسی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی که تشریک مساعی کشورهای متعددی را می‌طلبند
- رشد ناهمانگ در بخش‌های گوناگون جهان در صورت پدید نیامدن پیوند انداموار میان آنها
- بی‌اعتبار شدن ارزشهای سنتی و شکلهای سنتی روابط میان مردمان در بعضی از کشورها از یک سو و حرکت در جهت احیای آن ارزشهای در تعداد دیگری از کشورها از سوی دیگر
- افزایش نقش جوانان و اقلیتهای هر کشور
- افزایش گرایش‌های قومی، ملی و دینی
- افزایش احتمالی آسیب‌پذیری کشورهای فقیر. همچنین افزایش احتمالی تعارض میان به اصطلاح شمال و جنوب
- تهدید گسترده و شدید تورم و بحرانهای اقتصادی ملی و بین‌المللی
- نیاز به بهره‌وری بالا

- افزایش فقر، خشونت، ناامنی، بزهکاری، موادمخدّر، زباله و آلودگی زیستمحیطی (اعم از زیست‌سپهر)
- کاهش نیاز به انرژی فسیلی، مواد اولیه، و کار دور از تخصص و مهارت
- کاهش هزینه دستیابی به انرژی‌های خاص
- افزایش اهمیت انقلاب ژنتیک
- نقش عظیم رباتها و اتوماتها

پرورش روزنامه‌نگاران با دیدگاهی منعطف نسبت به تحولات تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات برپایه فلسفه تکنولوژی و نظریه رسانه‌ها، یکی از مهمترین مسائل کنونی در حوزه فلسفه تکنولوژی چگونگی ارتباط تکنولوژیها با سازوکار ارتباطی و رسانه‌ای است. از یک سو رسانه‌های جدید مانند اینترنت حاصل انقلاب تکنولوژیک هستند و از سوی دیگر همین رسانه‌ها بر درک و شناخت انسان از جهان تأثیر بسزایی گذاشته‌اند. این نکته از این زاویه دید بر می‌خیزد که ارزیابی تکنولوژی، محدود به نتایج توسعه تکنولوژیک نیست؛ در عوض، وابستگی مستقیم فرآیند تصمیم‌سازی تکنولوژیک به منافع و جهان بینی‌های آدمی را هم باید در نظر گرفت.^۱

از سوی دیگر، به بیان دکتر دهقان: «تحولات نوین در فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات، سبب تغییر در سمت و سوی نظریه‌های ارتباطات می‌شوند. در واقع هر نوع نظریه ارتباطی مبتنی بر یکی از عناصر ارتباطات است. تأکید برخی از نظریه‌ها بر مخاطب است و برخی بر محتوا و پیام ارتباطی. بعضی از نظریه‌ها هم فرستنده و یا تأثیر ارتباط را مورد توجه قرار داده‌اند. با ورود هر فناوری تازه موقعیت این عناصر تغییر می‌کند. برای مثال تکنولوژی که امکان انتخاب بیشتر و بالاتری را به مخاطب بدهد بر اهمیت مخاطب در بحث نظریه‌ها می‌افزاید. یا وقتی یک فناوری امکان دسترسی بیشتر به محتوا را فراهم کند، موضوع تأثیر مورد توجه قرار می‌گیرد. در نظریه‌های سنتی حوزه ارتباط، که قدمت‌شان بیش از دو سه دهه است، بیشتر به فرستنده و عوامل مؤثر بر آن توجه می‌شد. دلیل این امر هم روشن بود: در آن موقعیت زمانی و تکنولوژی‌های در دسترس، مخاطب از امکان انتخاب زیادی برخوردار نبود، ولی با پدیداری فناوری‌های جدید مانند اینترنت و استفاده از امکانات فوق العاده سریع ارتباطات دور (تله کنفرانس، ماهواره، پست الکترونی و...) قدرت انتخاب مخاطب به مراتب بیشتر شد و در نتیجه اهمیت آن افزایش یافت. طبعاً نظریه‌ها نیز مخاطب و انتخاب او را کانون توجه خود قرار داده‌اند». از این رو ضرورت آشنایی دانشجویان روزنامه‌نگاری با رشد و توسعه

---

^۱. "From the Philosophy of Technology to a Theory of Media", Leidlmaier,Karl,in Techne,vol 4,No,3,1999

تکنولوژیهای ارتباطات و اطلاعات و تاثیرات و تحولات ناشی از به کارگیری آنها در نظریه‌ها و سایر مباحث و موضوعات مطرح در علوم ارتباطات و رسانه‌ها، هم اکنون بیش از پیش احساس می‌شود.

روزنامه‌نگاری؛ دانشی میان رشته‌ای

روشن است که روزنامه‌نگاری به عنوان شاخه‌ای از ارتباطات، بیش از هر رشته دانشگاهی دیگر بین رشته‌ای است. روزنامه‌نگاری نوین در جستجوی اطلاعات و اخبار مرتبط با تخصصهای متعدد، هم اکنون زمینه ساز تولد و رشد روزنامه‌نگاری تخصصی متعدد از جمله روزنامه‌نگاری بین المللی، روزنامه‌نگاری سیاسی، روزنامه‌نگاری اقتصادی، روزنامه‌نگاری فرهنگی، روزنامه‌نگاری صنعتی و ... شده است. علاوه بر این حرفة روزنامه‌نگاری حرفه‌ای است که در مسیر خود، با حیطه‌های مختلف رابطه‌ای متعامل دوجانبه و گاه چندجانبه برقرار می‌کند. در واقع همان طور که ارتباطات رابطه دوجانبه و متعامل با اقتصاد، اقتصاد ارتباطات؛ با حقوق، حقوق ارتباطات؛ با سیاست، سیاست ارتباطات؛ با فرهنگ، فرهنگ ارتباطات؛ با فلسفه، فلسفه ارتباطات... و گاه چند جانبه مانند اقتصاد سیاسی ارتباطات و یا فلسفه اقتصاد سیاسی ارتباطات برقرار می‌کند، روزنامه‌نگاری نیز موجب پیدایش رشته‌های میان رشته‌ای مانند اقتصاد روزنامه‌نگاری، حقوق روزنامه‌نگاری، سیاست روزنامه‌نگاری، فرهنگ روزنامه‌نگاری، فلسفه روزنامه‌نگاری، ... و یا اقتصاد سیاسی روزنامه‌نگاری و فلسفه اقتصاد سیاسی روزنامه‌نگاری را می‌شود. از این رو لازمست در طراحی مدل آموزش روزنامه‌نگاری، بیش از گذشته بر مطالعات میان رشته‌ای تاکید شود. مطالعه میان رشته‌ای خود را محتاج مواجهه جدی و با برنامه نسبت به دانش‌های مختلف می‌داند. در واقع مطالعه میان رشته‌ای، تحلیلی از مسئله واحد در پرتو رهیافت رشته‌ها و دانش‌های گوناگون است. روزنامه‌نگاری، به این دلیل که رشته‌ای چند تباری *Multiple origins* است و به دلیل چندوجهی بودن، ریشه در علوم مختلف دوانده است. (رشته چند تباری، رشته‌ای است که یا به دلیل برخورداری از عوامل گوناگون و یا به دلیل داشتن آثار گوناگون، ریشه در دانش‌های مختلف و زمینه‌های معرفتی گوناگون دوانده است. بنابراین محتاج مطالعه میان رشته‌ای و میان ریشه‌ای است).

کارکرد ارتباطات و روزنامه‌نگاری به گونه‌ای است که فهم و تبیین آن، نیازمند بهره گیری از روش‌هایی چون زبان شناسی، روان شناسی، قوم شناسی، انسان شناسی، علوم سیاسی، جامعه شناسی، تاریخ و تمدن، فلسفه، نقد نو و... است. همان گونه که با ابزارهای تجربی و تحلیلی نیز می‌تواند پاسخ یابد.

مطالعه میان رشته‌ای، به جمع دیدگاه‌های برخواسته از علوم گوناگون نمی‌انجامد بلکه به یافتن روی آوردی منتهی می‌شود که حاصل آن به دست آوردن دیدگاه نوین و خاص از تعامل سینزیتیک آنها

است. در مطالعه میان رشته‌ای، دیدگاه‌های مختلف به عنوان رویکردهای گوناگون، به چالش و گفت و شنود مؤثر می‌پردازند تا مواضع ضعف و قوت هر روی آورده معلوم گردد و در نهایت روی آورده ژرف‌نگر فرا روی محقق قرار گیرد. به همین دلیل چنین مطالعه‌ای را کثرت‌گرایی دیالکتیکی نیز می‌نامند.

آموزش «طراحی، ساخت و ارائه گفتمان رسانه‌ای»

نکته دیگر این است که نظام آموزش روزنامه‌نگاری لازمست ضمن آگاه ساختن دانشجو نسبت به نحوه عملکرد مطبوعات و سایر رسانه‌های موجود با استفاده از روش تحلیل گفتمان؛ درست با طی کردن مسیر عکس مسیر روش تحلیل گفتمان، مراحل تدوین یک متن روزنامه‌ای با رسانه‌ای و ارتباطی را به دانشجوی روزنامه‌نگاری بیاموزاند.

با توجه به قواعد تحلیل گفتمان^۱ متون آموزشی روزنامه‌نگاری در پرورش روزنامه‌نگاران ورزیده نوین، لازمست به این اهداف نائل آیند:

- آگاهی نسبت به انواع تولیدکنندگان مختلف متون مطبوعاتی و اصحاب مطبوعات، رسانه‌ها و ارتباطات. چرا که هر متن رنگ خالق خود را همیشه با خود دارد و هر متنی در شرایط و موقعیت خاصی تولید می‌شود

- آگاهی نسبت انواع تولیدات مطبوعاتی و رسانه‌ای، انواع گفتمانها و پوشش‌های رسانه‌ای و خبری

- آگاهی نسبت به انواع مخاطبان در سطوح ملی، بین المللی و جهانی

- آگاهی نسبت به انواع سناریوها و جریانهای تولید متون مطبوعاتی و رسانه‌ای

- آگاهی نسبت به رابطه میان بافت متون روزنامه‌نگاری و رسانه‌ای و بافت موقعیتی (اعم از عوامل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی، شناختی، ایدئولوژیکی و ...)

- آگاهی نسبت به تاثیر بافت متون مطبوعاتی و رسانه‌ای و بافت موقعیتی (اعم از عوامل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی، شناختی و ...) بر روی گفتمان جامعه (ملی، بین المللی و جهانی). به بیان دیگر متون مطبوعاتی و رسانه‌ای لازمست به عنوان یک کل معنادار نگریسته شوند

- آگاهی نسبت به موقعیت و شرایط خاص و گوناگون تولید متون مطبوعاتی و رسانه‌ای که موجب تولید گفتمانی خاص در سطوح ملی، بین المللی و جهانی می‌شود (شرایط تولید گفتمان)

I «گفتمان و تحلیل گفتمانی؛ مقاله: درآمدی بر تحلیل گفتمان؛ نوشه شعبانعلی بهرامپور»، دکتر محمد رضا تاجیک، تهران، انتشارات فرهنگ، ۱۳۷۸، ص ۵۲.

- آگاهی نسبت به این نکته که معنا همانقدر که از متن Text مطبوعاتی و رسانه‌ای ناشی می‌شود، از بافت یا زمینه اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و ... Context نیز تاثیر می‌پذیرد. معنا و پیام یک متن مطبوعاتی و رسانه‌ای در بین نوشه‌های آن متن قرار دارد و شناخت این متن از زوایا و جنبه‌های گوناگون

- آگاهی نسبت به جریان بی ثبات معناها، قابل تغییر بودن و عدم کامل بودن آنها و این نکته که معنا لزوما در متن روزنامه و رسانه نیست و شناخت معناها متفاوت

- آگاهی نسبت به رابطه متون مطبوعاتی و رسانه‌ای و ایدئولوژی پشتیبان و مستتر در آن. به بیان دیگر آگاهی نسبت به این موضوع که نه تنها هیچ گفتار و نوشتاری بی طرف و خنثی نیست، بلکه به موقعیتی خاص وابسته است و شناخت این واقعیتها

- آگاهی نسبت به این موضوع که هر متن مطبوعاتی و رسانه‌ای به یک منبع قدرت و اقتدار (نه لزوما سیاسی) مرتبط است و شناخت این منابع قدرت و اقتدار

- آگاهی نسبت به پیش فرض‌های تحلیل گفتمان که از برآیند قواعد تحلیل متن، هرمنوتیک، نشانه شناسی، مکتب انتقادی، مکتب واسازی، روانکاوی مدرن و دیدگاه فوکو در دیرینه شناسی و تبارشناسی و سایر پیش فرض‌های پسامدرن شکل گرفته است

روزنامه‌نگاری که با تحلیل گفتمان آشناست به عنوان یک تحلیلگر در تولید یک متن با سطوح عمیقتری سر و کار دارد. چرا که بیش از آن که به بافت مطلب خود توجه کند لازمست وارد بافت موقعیتی (اعم از عوامل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی، شناختی و ...) در سطوح ملی، بین المللی و جهانی) شود. به این معنا که از یک سو به روابط درون متن مطلب خود و از سوی دیگر به باقهای موقعیتی یادشده و در درون این بافت موقعیتی بپردازد. در عین حال^۱ روزنامه‌نگار در تهیه متون مطبوعاتی و رسانه‌ای خود لازمست به طور همزمان چند سطح را مدنظر گیرد: ۱ - خود مطلب و متن؛ ۲ - فرآیندی که روزنامه‌نگار در تهیه و تولید مطلب طی می‌کند ۳ - بافت موقعیتی تولید متن (زمینه کلی اجتماعی و به معنای دیگر بافت موقعیتی که مطلب در آن تولید می‌شود). در واقع روزنامه‌نگار مطلب را متاثر از شرایط اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و موقعیتی تولید می‌کند و لازمست نسبت به این شرایط و بافت موقعیتی آگاهی کسب نماید. با توجه به الزامات این سطح (بافت موقعیتی) است که برخی از معانی مورد نظر روزنامه‌نگار به شکل آشکار و بخشی از آن به شکل پنهانی و مستتر در مطلب گنجانده می‌شوند.

ساختار نوین آموزش روزنامه‌نگاری

ساختار نظام آموزش عالی روزنامه‌نگاری نیز لازمست متحول گردد. براین پایه، نظام آموزش روزنامه‌نگاری امروز لازمست از نظام سنتی آموزش گستته و پیشتر از هر رشته‌ای از فضای رشته گرا فراتر رود و رویکردی گستره‌تر و میان رشته‌ای در پیش گیرد.^۱

بنابراین طراح آموزش روزنامه‌نگاری، باید به صورت همزمان بر روی موضوعات کلیدی و مهم در حرفه روزنامه‌نگاری و نیز رویدادهای غیرمنتظره احتمالی تمرکز کند. از این رو توجه ویژه به روندها و همه رویدادهایی که به باورها و نظام‌های ارزشی مردم شکل می‌دهند، لازمست در کانون دید طراحان نظام آموزش روزنامه‌نگاری قرار گیرند.

در طراحی دروس روزنامه‌نگاری لازمست در ابتدا با توجه به ارزش‌ها، چشم انداز، اهداف و ماموریت حرفه روزنامه‌نگاری این پرسش‌ها را پاسخ گوییم:

- روزنامه‌نگاری ما به کدام سمت در حال حرکت است؟
- مسیر توسعه و رشد روزنامه‌نگاری ما چیست؟
- چه رویدادهایی ممکن است در توسعه روزنامه‌نگاری ما موثر بوده و ما را به اعمال تغییرات وادار کنند؟
- تحت چه شرایطی و در چه محیطی روزنامه‌نگاران ما می‌توانند موفق باشند؟

این مرحله همچنین شامل شناسائی «عوامل کلیدی موفقیت» در حرفه روزنامه‌نگاری می‌شود. این نظام نوین آموزش روزنامه‌نگاری همچنین لازمست به جای آموختن واقعیات بر فرآیند یادگیری یعنی «چگونه یاد بگیریم» تاکید کند و توسعه مهارت‌ها و تلقی‌های متغیر درباره آینده را مهمنتر از کسب دانش مطلق بداند.^۲

در پاسخ به این نیاز، برنامه آموزشی باز برای روزنامه‌نگاران انعطاف‌پذیری و حساسیت بیشتری در قالب فرآیندهای مستمر یادگیری از خود نشان می‌دهد. اصل انعطاف‌پذیری، دانشجوی روزنامه‌نگاری را نسبت به اهمیت نقشی که در شکل دادن به برنامه آموزشی خود دارد، آگاه می‌سازد. به این ترتیب خود ابتکار عمل را در دست گرفته، در دستور کار برنامه آموزشی خود پیشی بگیرد.

¹ "Scientific and Cultural Organization", "The World by the Year 2000". Paris, Unesco, P.10; Benjamin, "An Ideascape for Education: What Futurists Recommend".

Educational Leadership, vol.7/1, 1989, P.10.

² "Futuristics and Education: An ASCD Task Force Report", D.van Avery, in D. van Avery et al., Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development. 1979,p.10; Kauffman,p.47;N. Postman and C.Weingartner, Teaching as a Subversive Activity, New York, Dell Publishing, 1969, p.172.

دانشجو با ترکیب انعطاف‌پذیری و خودانگیختگی در برنامه‌های آموزشی آینده‌گرای خود، دید وسیعتری می‌یابد. در این میان دانشجویان روزنامه‌نگاری در صورت آموزش آینده‌شناسی، مطالعات مربوط به توسعه مهارت‌های فکری خود را بسیار جدی می‌گیرند. این خود حاکی از طرز فکری منتقد در پس چنین مطالعاتی است. بازنگری و تغییر شکل معانی و مفروضات از طریق تفکر انتقادی به دانشجویان روزنامه‌نگاری کمک می‌کند خودشان را آفرینندگان تغییر و نه دریافت کنندگان بی‌اراده و منفعل به حساب آورند. یعنی همان پویایی که یک روزنامه‌نگار لازمست داشته باشد و به جای چنگ زدن به آرمانی واحد و ثابت، تامل در گزینه‌های مختلف را برگزینند. اسلامتر معتقد است افرادی که خود را عامل تغییر در گود تاریخ می‌دانند و نه تماشاگر کنار آن، مورد اعتمادند و می‌توانند درباره برداشتها و تصویرهای ارزشمند برای زندگی آینده بشریت اظهارنظر کنند.^۱

برای تفکر جدی درباره آینده نیز، نخست باید رویدادها و تغییرات نو ظهور را شناخته و آنها را اسکن نمائیم. فرایند شناسائی تغییرات مهم دراز مدت، که فراتر از حوزه اقدامات روزمره، آنی، زودگذر و کوتاه مدت قرار می‌گیرند، اسکن محیط نامیده می‌شود. یکی از حوزه‌های مهمی که باید مدنظر قرار گیرند، روندها هستند. در این میان می‌توان به روندهای فناوری، روندهای مدیریت، روندهای بنگاهی، روندهای کلی و بلندمدت اقتصادی و اجتماعی و روندها در ارزش‌ها، دغدغه‌ها و اسلوب‌های زندگی اشاره کرد. با شناسایی و پایش روندها می‌توان از جهان کنونی به جهان آینده سفر کرد و شرایط محتملی را که در آینده با آنها روبرو خواهیم شد، مشاهده نمود. از سوی دیگر برای تحلیل بهتر روندها باید آنها را به بخش‌های مختلف تقسیم بندی کرد.

از این پس، روزنامه‌نگاران لازمست در مورد سناریوهای بالقوه، سیاستگذاری و اداره جامعه، مطالب بیشتر و بیشتری بیاموزند. باید دلایل، پیامدهای احتمالی و راه حل‌های عملی مشکلات متعدد آینده را مورد کند و کاو قرار دهنند. یکی از راههای ایجاد این فرآیند، تشویق افراد به افزایش آگاهی خود درباره چگونگی برخورد با مسایل گوناگون است. خطوط زمانی و چرخه‌های آینده نیز به عنوان ابزاری برای ترسیم مفاهیم و کشف گزینه‌های آینده به کار گفته می‌شود.

^۱. ” Recovering the Future”, R.A. Slaughtre, Melbourne, Manash University, School of the Environment Scince, 1989, p.149.